

Nils J. Berg

I kamp för socialismen

Kortfattad framställning av det svenska kommunistiska partiets historia

Arbetarkultur 1982

För en kritisk recension av denna bok, se artikeln ”*Se dig om men blunda*” – granskning av VPK:s nya partihistoria av Kenneth Sörenson i artikelsamlingen [Tidskriften Fjärde Internationalen om Vänsterpartiet Kommunisterna](#)

Innehåll

Förord	1
Ungdomsförbundet som gick till Komintern	1
De första åren under Komintern	8
Mellan två partisprängningar	13
Mot fascism och krigshets	20
Fascistiskt nederlag och efterkrigsoptimism	28
SKP under kalla kriget	37
Socialistisk förnyelse	44
VPK och vänsteruppsvinget	50
Den nationella vägen till socialismen	58

Förord

Föreliggande arbete är en komprimerad framställning av det kommunistiska partiets utveckling i Sverige. Det är ett skelett som kan utgöra en stomme för vidare studier i ämnet. Det finns idag åtskilliga delstudier av det kommunistiska partiets historia. I tidskrifter som *Arkiv för arbetarrörelsens historia* och *Zenit* har under årens lopp publicerats viktiga artiklar. En rad avhandlingar har också skrivits. Utöver detta finns Sven E Olssons antologi av artiklar om partiets historia i *Från SKP till VPK* att tillgå.*

Tidigare arbeten som utgivits av Arbetarkultur om partiets historia som exempelvis *Bidrag till partihistoria* är idag slut på förlaget. Per Olov Zennströms krönika *Klasskampen i Sverige*, sträcker sig bara fram till 1939. Framställningen här sträcker sig fram till 1980. I kamp för socialismen bygger i vissa delar på Zennströms bok och studiebreven. En del nytt har dock tillkommit. Vidare förs en rad diskussioner kring viktiga händelser och ställningstaganden i partiets historia.

VPK håller sig inte med någon officiell historieskrivning, men partiet ser det som en viktig uppgift att studera och granska sitt förflutna. Nils Bergs arbete är en partihistoria sedd med en partiveterans ögon, där det också finns kritiska synpunkter och anmärkningar på den organisation han tillhört i åtskilliga årtionden. Hans arbete är ett bidrag till att häva den historielöshet, som många unga progressiva människor idag lider av till följd av en skolundervisning där arbetarrörelsens och i ännu högre grad det kommunistiska partiets historia negligeras.

VPK:s studieavdelning har till *I kamp för socialismen* låtit utarbeta en studiehandledning med ytterligare litteraturanvisningar och diskussionsfrågor. Denna kan anskaffas från Stockholms Bokcafé, Kungsgatan 79, 112 27 Stockholm, 08/50 60 72.

Hans Arvidsson

Ungdomsförbundet som gick till Komintern

Under senare delen av 1800-talet industrialiserades Sverige. En arbetarklass uppstod. Utifrån sina erfarenheter av utsugning och förtryck organiserade den sig till kamp för sina intressen — formerade sig till en klass. Den byggde upp fackföreningar, Kooperationer och andra organisationer. Landsorganisationen bildades. Det *Socialdemokratiska Arbetarpartiet* (SAP) började organisera den politiska kampen.

Fackföreningarna bildades för att arbetarna skulle kunna föra en effektiv försvarskamp då det gällde löner och arbetsförhållanden. Partiet bildade man för att kämpa mot den kapitalistiska staten och slåss för ett annat samhälle. I kampen mot borgarklassens makt ställde SAP kravet på allmän och lika rösträtt. Detta krav hade tidigare ställts av progressiva liberaler. Dessa hade dock inte maktat med att genomdriva en rösträttsreform. Det var först när arbetarklassen började göra kravet om allmän och lika rösträtt till sitt, som denna kamp fick verklig tyngd.

Kampen för allmän och lika rösträtt kom att sträcka sig över flera årtionden. Under denna tid uppstod inom partiet olika uppfattningar om en rösträttsreform var ett mål i sig eller ett medel att uppnå socialismen. Det utkristalliserade sig en opposition inom det socialdemokratiska partiet — en radikalare falang som såg längre än högerriktningen i partiet och bortom rösträttsreformen.

Inom det *Socialdemokratiska ungdomsförbundet*, som hade bildats redan 1903, började rätt snart

* Dessa artiklar ingår i samlingen: [Zenit om SKP/VPK – en artikelsamling](#). – Red

utvecklas en allt kraftigare opposition mot Hjalmar Branting och högerkrafterna inom den socialdemokratiska partiledningen för deras samarbete med liberalerna. Särskilt kritiserade man den kompromisspolitik partiet förde i riksdagen. De sista åren före det första världskriget och senare under krigsåren opponerade sig ungdomsförbundet allt mer mot partiets avvikelser från partiprogrammet och de socialistiska principerna.

Stormklockan startas

Med 80 tecknade fem-kronors andelar som grundkapital startades *Stormklockan* den 9 december 1908. Av dessa andelsteckningar var hälften från Stockholm. Upplagan på det första numret var 20 000 exemplar. Upplagesiffran de första åren penblade kring 25 000 exemplar per nummer.

Av *Stormklockans* programförklaring framgår, att den ville vara ”en agitator och väckare ... som gör de slöa vakna ... och som ringer dem till samling kring socialismens röda fana”. Tidningen ville förnyelse och kompromissfri klasskamp. Särskild vikt lade man vid den utomparlamentariska kampen.

Stormklockan efterträdde *Fram* som förbundsorgan. Den skapade entusiasm och fick gensvar på sina paroller. Ett möte i Hallstahammar uttalade att nu var uppgiften ”att rädda rörelsen från att sjunka ned i försumpningens träsk”. Det har sagts om denna nya ungdomstidning att den framstår än idag som den friskaste och agitatoriskt mest verkningsfulla veckotidning som utgivits inom den svenska arbetarrörelsen. Redaktören Zeth Höglund var den största politiska begåvningen inom oppositionen mot partiledningen.

Tre decennier senare — då *Stormklockan* firade sitt 30-årsjubileum — skrev dåvarande partiordföranden Sven Linderot om hur oppositionen kände det vid tidningens start 1908:

Vi kände redan instinktivt att den stora Kampen närmade sig. Vi talade redan högt om storstrejk. Mätte det bara inte bli Den Stora Ofärden. Ledare, ledare — var ar du? Var går vägen till seger? Inte Branting, inte Hinke, inte Per-Albin — vi var som vilsna landsknektar utan befäl. Slåss ville vi och kunde vi, det hade vi visat. Men vem för oss an? Vem ringer oss samman? Detta var ett år före storstrejken. Då ringde det. Kraftigt och ihållande. *Stormklockans* toner ljöd över landet ... Här fick vi mark under fötterna. Mellan anarkismens svaveldimmar och reformismens dypölar hade vi funnit en fast vag på vilken vi kunde marschera till seger. Vi blev en falang, men en slagkraftig falang.

Linderots artikel beskriver både de politiska strömningar som präglade tidens arbetarrörelse och de förhoppningar som knöts till ungdomsförbundet och *Stormklockan*.

Stormklockefalangen

I ungdomsförbundet och kring den nya tidningen samlades nu vänsteroppositionen, som trots entusiasm och vilja till kamp dock ännu inte hade någon klar och allra minst någon enhetlig uppfattning om socialistisk ideologi.

I denna vänstergruppering ingick den legendariska Kata Dahlström, outtröttlig agitator och kvinnokämpe, blandande marxism och teosofi. En annan populär folktalare var Fabian Månsson. Hans budskap präglades av allmogedemokratism och helig avsky för överhet och höga tullar. Prästen Spaak hade läst en del marxism och drev nykterhetsfrågan energiskt. Poeten Ture Nerman och en f. d. redaktör för partiorganet *Social-Demokraten* — C. N. Carleson — hörde dit liksom den unge Per Albin Hansson, som målmedvetet arbetade på personlig karriär tillsammans med Gustav Möller.

I falangen kring *Stormklockan* kunde även inräknas språkforskaren Hannes Sköld, poeten Ragnar Jändel och författaren Pär Lagerkvist. Hit hörde också Fredrik Ström, som var Zeth Höglunds

handgångne man — en bra organisatör med småborgerligt radikala tendenser.

Till vänstergruppen anslöt sig vidare från borgerligt håll en del humanister bl. a. förutvarande liberale riksdagsmannen, Stockholms borgmästare, Carl Lindhagen och fil. dr. Karl-Erik Hedén, ”folkupplysare” i *Social-Demokraten*. Som synes, en ideologiskt sett synnerligen brokig blandning i denna vänstersamling.

Sömnen till döds

Ett av *Stormklockans* kraftigaste angrepp på partiledningen för dess försyndelser och allmänna passivitet var Zeth Höglunds artikel *Sömn till döds*, som publicerades i juli 1910.

Den blev upptakten till en omfattande ”fejld”, där Branting själv deltog plus flera skribenter i den socialdemokratiska landsortspressen. Höglund ville ”gråta blod över att det skall tillåtas en så jämmerligt försöffad partiledning att låta partiet dö sotsdöden”.

Det var inga klara socialistiska krav ungdomsförbundet och *Stormklockan* förde fram, utan främst demokratiska, radikala fordringar såsom kraven på republik och enkammersystem. Man aktualiserade jord- och skolfrågor samt spritförbud. Särskilt hårt drev man frågan om avskaffandet av militärväsendet.

Den stora skiljelinjen gentemot partiledningen var förbundets inställning till och krav på utomparlamentarisk verksamhet och klasskamp utan kompromisser.

Fackligt återuppbyggnadsarbete och politisk studieverksamhet

Efter de fackliga organisationernas tillbakagång efter storstrejken 1909 och sedan en LO-kampanj 1910 för att reparera skadorna blivit rätt misslyckad, bedrev ungdomsförbundet ett omfattande organisationsarbete med massor av möten runt om i landet under åren 1911-1912, för att återuppbygga fackföreningarna. Förbundet blev avtackat för denna goda insats på LO-kongressen 1912.

Men om det organisatoriska arbetet var framgångsrikt vid den här tiden brottades man desto mer med en del svårigheter då det gällde den politiska skolningen. Endast ett fåtal av Marx' och Engels' skrifter fanns översatta till svenska. Detta återspeglades även i ungdomsförbundets litteraturspridning.

Förbundet gjorde ändå vissa propagandistiska insatser dessa år. Frams förlag, som var ungdomsförbundets eget företag, redovisade åren närmast före första världskriget, 1912-1914, 2 000 exemplar av Marx' *Pariskommunen* och 750 exemplar av Axel Danielssons skrifter. Den radikale demokraten Viktor Larssons skrifter trycktes i 40 000 exemplar och Fredrik Ströms *Tal mot Sven Hedin* i 25 000 exemplar. (Hedin var den främste aktivisten för Sveriges uppslutning i kriget på Tysklands sida.) Zeth Höglund, Fredrik Ström och Hannes Skölds *Det befästa fattighuset* gick ut i tre upplagor på nära 40 000 exemplar och Einar ”Texas” Ljungbergs *Militarismens vanvett* och *Antimilitaristisk katekes* i 25 000 respektive 50 000 exemplar. Det är tydligt att det var de propagandistiska skrifterna som spreds mest, medan de mer avancerade teoretiska skrifterna inte vann samma gehör.

Ungdomsförbundets 5:e kongress

På ungdomsförbundets 5:e kongress 28-30 december 1914 försökte förbundsstyrelsen förena olika förslag i militärfrågan. Med hjälp av allmänna antimilitaristiska fraser försökte den baka samman pacifism, idéer om folkförsvaret och förslag till avväpning till ett enda uttalande. Mot

detta kom ett ombud från klubben *Revolt* i Stockholm med ett förslag till återremiss. Delegaten från *Revolt* hette Sven Larsson (han antog senare namnet Linderot). Han tjänstgjorde även som en av ordförandena på kongressen.

Redan som 13-åring hade Sven Larsson varit med om att organisera sin första strejk bland ett 40-tal småpojkar vid Reijmyre glasbruk. År 1912 hade han svartlistats och avskedats vid en strejk i Nynäshamn. Redan storstrejksåret 1909 framträdde han på LO-kongressen med flera inlägg i olika frågor. Under tiden i Nynäshamn fick han många lokala uppdrag. Han tillhörde bl a styrelsen för Stockholms socialdemokratiska partidistrikt.

Man hade även att på kongressen 1914 ta ställning till ett ultimatum från partiet, där det krävdes att förbundet skulle ”rätta sig efter av partiet och dess underavdelningar fattade beslut”. Denna formulering ändrades av kongressen till att man skulle ”rätta sig efter beslut som var i *överensstämmelse med partiets program och socialismens principer*”. Förbundet hävdade sin självständighet gentemot partiet.

Kamp mot kriget

Då det första världskriget bröt ut 1914 föll den av socialdemokratiska partier och andra arbetarorganisationer formade sammanslutningen *Andra internationalen* sönder. Dess partier svek alla sina löften och tidigare proklamationer om kamp mot kriget genom att i ”sina” länders parlament stödjade respektive borgerliga regeringar. Detta på något undantag när. Bara några få socialdemokrater i den tyska riksdagen röstade emot krigsanslagen. Detta massvek mot arbetarklassen och folken i världen, vilka drogs in i kriget och masslakten, bröt mot en rad tidigare högtidliga beslut från olika kongresser.

Flera försök att få till stånd någon sammankomst mellan de krigförande ländernas vilsegångna socialdemokratiska partier för att göra något mot krigsvansinnet misslyckades.

Zimmerwaldkonferensen

Det socialdemokratiska ungdomsförbundet slöt upp i den internationella fredsrörelsen, som hade lyckats få till stånd en konferens i Zimmerwald, en liten by i Schweiz. Där deltog delegater från olika länder bl a polska socialdemokratiska partiet och representanter för bolsjevikriktningen inom det ryska socialdemokratiska partiet med Lenin i spetsen. Även andra ryska deltagare fanns med. Från det svenska ungdomsförbundet deltog Zeth Höglund och Ture Nerman.

Borgfredstelegram och krigsaktivism

Vid krigsutbrottet hade Branting lovat den svenska högerregeringen borgfred genom det s k ”Kisa”-telegrammet. Från reaktionärt håll, främst från kretsarna kring hovet, nöjde man sig inte bara med ”välvillig” neutralitet — direkt krigsaktivism med propaganda för uppslutning på Tysklands sida i kriget gjorde sig gällande. Till och med från socialdemokratiskt håll höjdes liknande röster. Det blev nämligen känt att en skrift med uppmaning till ”modig uppslutning mot arvfjenden Ryssland” på tysk sida var författad av tre kända socialdemokrater. Alla tre måste uteslutas ur socialdemokratiska partiet efter en kampanj från ungdomsförbundet och partivänstern.

Fredskongressen 1916

För att ytterligare aktivera fredskampen och hävda den svenska neutraliteten föreslog ungdomsförbundet att en fredskongress skulle inkallas. Efter väntan, och då ingenting företogs

från partiets sida, tog förbundet självt initiativ till denna kongress 1916. Det var mitt under brinnande krig, och då man befarade att kongressen skulle förbjudas, lade man upp det hela som en förbundskongress med särskilt inbjudna gästdelegater. Efter dåtida förhållanden ansågs det att tillslutningen blev bra.

Borgerligheten rubricerade konferensen som landsförräderi och myndigheterna lät åtala arrangörerna. ”Förräderi-processen”, som följde på fredskongressen, där tre deltagare, Zeth Höglund, Ivan Oljelund och Erik Hedén, åtalades och dömdes till fängelsestraff, gjorde att kampen för freden fick extra publicitet. Straffen mildrades efter överklagning. Domstolen tvingades att gå ifrån förräderiparagrafen. En av de åtalade, Erik Hedén, frikändes.

Nytt ultimatum och sprängning

Spänningen ökade mot en organisatorisk klyvning av den svenska arbetarrörelsen. Flera olika åtgärder, som högerriktningen inom partiet vidtog, pekade i den riktningen.

En ommöblering företogs på Social-Demokraten, där den alltmer högerinriktade Per Albin Hansson fick hand om ledningen och kampen mot vänstern. Socialdemokratiska förtroenderådets censur av riksdagsmännens motioner och yttranden skärptes. Riksdagsgruppen splittrades i praktiken redan i april 1916.

Partivänstern startade en ny tidning *Politiken* (senare *Folkets Dagblad-Politiken*).

Inför partiets 10:e kongress förelades ungdomsförbundet ett nytt ultimatum enligt vilket förbundet skulle ta tillbaka sina egna kongressbeslut om förhållandet till partiet. Vid allmän omröstning i förbundet förkastades detta ultimatum med 5 794 röster mot 172.

Valen till partikongressen (februari 1917) organiserades av Gustav Möller och Per Albin Hansson för att säkra majoritet för högerriktningen. Branting, som öppnade kongressen, kom med ett häftigt angrepp på Zimmerwald-rörelsen och vänsterns ”förgiftningskampanj” och förklarade att nu hade ”uppgörelsens dag kommit”. Partihögern var definitivt inställd på sprängning. Alla medlingsförsök avvisades. Om inte förbundets ledande män böjde sig hade de ”därmed själva ställt sig utanför partiet”.

Den revolutionära vågen når Sverige

De revolutionära massrörelserna ute i Europa 1917 nådde även Sverige. Hungerdemonstrationer inträffade allt oftare. Kommittéer för indrivning av livsmedel bildades. Allmänna strejker spred sig över hela landet. I Stockholm tågade värnpliktiga i ordnade led till Södra Folkets hus, där föreningen Soldater och Arbetare bildades efter föredrag av Sven Linderot och Einar Ljungberg. Även i andra garnisonsstäder bildades liknande föreningar.

Man krävde slut på hungerpolitiken, större brödransoner, stopp för livsmedelsexporten, lägre priser o s v. Reformisterna var skakade av det stöd, som parollerna vann. Den svenska arbetarklassen hade i detta läge stort behov av en kunnig politisk ledning. Men en sådan ledning fanns inte.

Socialdemokratiska vänsterpartiet bildas

Den 13-16 maj 1917 samlades ombud för ett 60-tal arbetarkommuner, som intakta lämnat det socialdemokratiska partiet, för 39 nybildade arbetarkommuner, ca 60 andra arbetarorganisationer och 94 ungdomsklubbar till kongress för att bilda ett nytt socialistiskt parti.

Om läget på denna kongress skrev Sven Linderot 15 år senare i *Kommunistisk Tidskrift* (1932),

att ”ingen enda marxist fanns som kunde ta upp kampen mot den borgerliga tramsteologi som serverades av Carl Lindhagen, vilken med Konfutse och Buddha, Leve republiken och litet av varje dragit i fält mot Branting och gjort sig till fana för oppositionen. Marx avsattes utan större ceremonier”.

Fredrik Ström t ex ansåg att Lindhagens åskådning behövdes som motvikt till marxismens ”ensidigt mekaniska historieuppfattning”, medan Zeth Höglund anförde att marxismen inte var ensidig utan lämnade rum även för en idealistisk uppfattning.

Den betydelsefullaste deklARATIONEN var den som antogs efter Carlesons inledning om *Det internationella läget*, där det bl a stod att ”... i den ryska revolutionens öde ligger vår egen framtidens öde”.

Uppgifterna för det nya partiet fick först rätt svävande formuleringar men förbättrades sedan redaktionsutskottet förstärktes med flera arbetarombud bl a A. Gren, en av de ledande från den uppmärksammade aktionen i Västervik, där stadens arbetare under några dagar tog över ledningen av samhället, organiserade fördelning av livsmedel och andra förnödenheter mm. Ett *Manifest till Sveriges arbetare* utformades med konkreta kampparoller om lönehöjning, 8-timmars arbetsdag, allmän rösträtt, amnesti för Amaltheamännen (vilka 1908 sprängt strejkbrytarfartyget Amalthea i luften och för detta ådömts dryga fängelsestraff).

Lokala arbetarråd skulle bildas. Spontana aktioner mot hungerpolitiken förekom ute i landet. Skarpa uttalanden gjordes på möten med stort deltagande. Stämningen var revolutionär. Förbrödringen mellan soldater och arbetare väckte oro. Pålitliga förband sammandrogs till Stockholm.

Valet 1917

Vid riksdagsvalet 1917 fick vänsterpartiet 60 000 röster och 11 mandat. Brantings parti fick 230 000 röster och 86 platser i riksdagen. Högerregeringen fälldes. Det nya vänsterpartiets framgång blev något mindre än väntat. Branting hade lyckats kanalisera den första revolutionära vågen. Han bildade regering tillsammans med liberalerna.

Efter oktober

Politiken förmedlade världsnyheter om den ryska oktoberrevolutionen (oktober efter den gamla kalendern i Ryssland). Otto Grimlund var tidningens korrespondent i Leningrad.

I Finland grep socialisterna makten i södra delen av landet 1918 — men arbetarmakten dränktes i blod av de ”vita”, vilka fick förstärkning från Tyskland. Hjälpen i form av frivilliga soldater och vapen kom även från Sverige. Den socialdemokratiska-liberala regeringen tillät att de tyska trupperna kunde passera svenskt territorialvatten på väg till Finland. Man tillät att en vitfinsk skyddskår överfördes till Sverige m m.

20 000 fångar avrättades och ytterligare 15 000 dog av svält och tortyr i de finska fängelserna, *efter inbördeskrigets slut*.

I Tyskland tog arbetar- och soldatråden makten i flera städer. Den 9 november utbröt generalstrejk i Berlin. Karl Liebknecht hissade den röda fanan på slottet, sedan kejsaren hade abdikerat.

Situationen tillspetsas i Sverige

I Sverige fortsatte svälten, dyrtiden och bostadsnöden. Massorna kom i rörelse. Klassmötningarna skärptes. Det politiska läget började ta formen av en revolutionär situation. Den 11

november sändes uppropet *Fram för den socialistiska republiken* ut.

De som kom med denna appell var *Socialdemokratiska vänsterpartiet*, ungdomsförbundet och svenska soldat- och arbetarförbundet. Syndikalisterna och ungsocialisterna slöt också upp bakom parollen.

Det fördes fram konkreta krav på rösträtt, republik, 8-timmars arbetsdag och förbättrade levnadsförhållanden. Branting måste nu manövrera snabbt. Han lyckades också att kanalisera kampviljan och att skjuta republikkravet på framtiden.

Äntligen rösträtt — men med spärrar

Borgarna såg med stor oro på arbetarklassens otålighet. Socialdemokraterna ansåg att något måste göras för att lugna arbetarmassorna. Resultatet blev en kompromiss i författningsfrågan. Den antogs den 17 december 1918. Allmän och lika rösträtt infördes i princip, vilket var en viktig etappframgång efter årtiondens kamp för rösträtten. Socialdemokraternas samarbete med liberalerna under lång tid hade dock varit otillräckligt. Först under intryck av händelserna ute i världen, främst ryska revolutionen, och genom den samtidiga pressen från arbetarmassorna i landet gick det att tvinga reaktionen på reträtten och få igenom en delseger i rösträttsfrågan.

Men reformen hade urholkats på olika sätt. Kvinnorna saknade fortfarande rösträtt. Skattestreck och åldersstreck vid förstakammarval (27 år) begränsade den allmänna rösträtten. De demokratiska inskränkningarna togs emot med häftiga protester också bland de socialdemokratiska arbetarna. ”Ett skammens dokument” skrev Nils Karleby i *Skånska Social-Demokraten*.

I ett brev den 11 december 1918 till Östen Undén (konsultativt statsråd) uttryckte Ernst Wigforss sin harm: ”det är synnerligen begripligt om massor av arbetare uppfattar hela partiledningens taktik som *medvetet bedrägeri*”. Och vidare: ”Arbetarklassens vilja är i förväg knäckt genom ledarnas nederlag. Men att en beslutsam och radikal ledning skulle ha kunnat driva igenom regeringens minimum och mer till är jag lika övertygad om som någonsin. Men en storstrejk, dvs arbetarmassorna på gatorna såsom vakt omkring en socialdemokratisk eller en liberal-socialdemokratisk regering, som sätter första kammaren ur funktion, den skulle ha segrat i samma ögonblick som den blev beslutad” (Ernst Wigforss: *Minnen*).

Komintern bildas

Då det fanns stora radikala grupper inom de socialdemokratiska partierna, förutom de som ingått i Zimmerwald-rörelsen var det nu aktuellt att skapa en organisation som kunde samordna och leda utvecklingen i Europa i revolutionär riktning.

Lenin tog därför initiativet till en kongress i Moskva den 2-6 mars 1919. Nitton partier och organisationer kom, det svenska *Socialdemokratiska vänsterpartiet* representerades på kongressen av Otto Grimlund. På denna kongress bildades den *Kommunistiska Internationalen* (*Komintern*).

Styrelsen — exekutivkommittén — förlades till Moskva. Ryssen Grigorij Zinovjev valdes till ordförande och rysk-italienskan Angelika Balabanoff blev den nya organisationens sekreterare.

De första åren under Komintern

1920-talets första del utmärktes av en ständig press från arbetsköparna mot arbetarnas löner. Det ansågs att dessa förstaefterkrigsår hade arbetarrörelsen svårare att göra sig gällande än tom under första årtiondet på 1900-talet. Fackföreningarnas arbete försvårades särskilt av den stora arbetslösheten.

Man kan lättare förstå vilka möjligheter arbetsköparna hade då man noterar att den tidigare vanliga arbetslösheten som var 2-3 % på sommaren och 6-12 % på vintern, nu var 15 % i december 1921. I början av 1922 hade t ex Norrbotten och Västernorrland, där arbetslösheten var värst, nära en femtedel av alla arbetslösa i hela landet. Enligt en socialdemokratisk forskare, Åke Elmér, skulle det betyda att "bortåt en miljon människor saknade utkomstmöjligheter".

Arbetslöshetskommissionen (AK)

Arbetslöshetskommissionen, tillsatt 1914, blev under 20-talet den mest hatade institutionen i landet. Den gav direktiv om understöden och vid många arbetskonflikter (som avsåg att påverka löneläget) vägrade AK att anvisa understöd från de lokala arbetslöshetskommittéerna. Särskild förbittring uppstod givetvis då AK hänvisade arbetslösa till blockerat arbete.

Vid understöd betalades 1:50-2:00 kronor om dagen, vid nödhjälpsarbete 4:00-7:00 kronor per dag. Yrkesarbetare tjänade 12:50 om dagen. De flesta nödhjälpsarbeten var vägbyggen eller meningslös makadamslagning för hand (på den öppna arbetsmarknaden utfördes detta arbete med stenkross, alltså maskinellt).

Lönedepressning och bolagsvinster

Den första storlockouten fick byggnadsarbetarna känna av från den 1 april till den 28 november 1920. De första månaderna under 1921 var 11 000 av Grov- och Fabriks 51 000 medlemmar utan arbete. 8 000 i samma förbund arbetade korttid. Arbetsköparna utnyttjade arbetslösheten för att säga upp alla avtal och kräva lönesänkningar på 10-50%. I tändsticksindustrin med extremt låga löner — hade de flesta i två års tid arbete bara tre dagar i veckan och måste till stor del anlita fattigvården.

Sommaren 1921 bjöds skogsarbetarna jobb till löner som låg 50 % under avtalet. Arbetarna vid Billerud, Uddeholm och Hällefors tvingades vid årsskiftet 1921-22 underkasta sig ett förlikningsförslag som betydde 50-56 % lägre löner än tidigare.

På järnbruken rådde avtalslöst tillstånd från början av 1921 i två och ett halvt år. Den första stora lönedepressningen med 40% sattes in mot järnbruksarbetarna detta år. 1922 yrkade arbetsköparna på ytterligare löneminskning med 23 %. Det finns massor med liknande exempel.

Något som däremot inte minskade utan tvärtom ökade var bolagsvinsterna. Ströms Bruk utdelade 1920 två miljoner kronor och 1921 en gratisaktie på var tredje tidigare aktie. Holmens Bruk redovisade 1920 en nettovinst på nära sex miljoner på aktiekapitalet — femton miljoner. Fagersta Bruk hade på tre år 1915-1917 en vinst på elva miljoner, osv.

Enligt Svenska Arbetsgivareföreningens statistik 1920-1922 reducerades lönerna för sågverken med 47 %, pappersindustrin 52 %, järnbruken 46 %, verkstads- och textilindustrin 40 % och för byggnadsverksamheten med 40-43 %.

Metalls socialiseringsprogram

Även om fackföreningsrörelsen arbetade under mycket svåra förhållanden levde tanken på socialisering kvar och det är värt att notera att Svenska Metallindustriarbetareförbundet genom en kommitté lade fram ett förslag, där man förklarade:

Med socialisering avser kommittén ett slopande av det kapitalistiska samhällssystemet och att näringslivets organ bli för industrins vidkommande de s k industriförbunden och för övriga, icke industriella näringsgrenar, av samtliga producenter inom en och samma näringsgren uppbyta produktionsorganisationer. Samhället (staten) blir ägare av all jord och alla naturliga hjälpkällor — dvs gruvor, skogar, vattenfall etc.

Metallkommittén var klar över svårigheterna att socialisera industrin på grund av motstånd från — som det var formulerat: ”de penninginstitut som såväl finansierar som reglerar hela vårt näringsliv, dessa instituts internationella förbindelser, arbetarnas bristande skolning och vissa samhällsklassers stora beroende av och samhörighetskänsla med den kapitalistiska samhällsordningen och det kapitalistiska näringslivet som sådant”. Därför skulle man gå fram successivt efter en plan som byggde på att genomföra den ”industriella demokratin”.

Även om det inte var någon marxistisk klartext om exproprieringen eller någon klar strategi för maktövertagande, så var det dock en socialistisk grundsyn, långt mera avancerad än senare program för ”medbestämmande” eller idéer om att använda löntagarfonder som ett medel att skaffa riskvilligt kapital åt storfinansen.

Metall var inte ensam om att föra fram frågan om socialisering inom den fackliga rörelsen vid den här tiden. Eskilstuna FCO (Fackliga Centralorganisation) antog våren 1921 en uppmärksam resolution, där man yrkade på att arbetarna genom valda förtroenderåd skulle få rätt ”att ta del av företagets avsättningsmöjligheter och tekniska och ekonomiska administration”.

Verkstadsföreningen svarade genom direktör Laurell att ”arbetarna äga långt ifrån den mognad och ansvarskänsla, som krävs för att delta i företagets ledning”. Och Hjalmar von Sydow — arbetsköpargeneralen — skrev i *Dagens Nyheter* att talet om förtroenderåd var ”ett rent bolsjevikiskt krav”, som saknade praktisk betydelse.

Tredje socialdemokratiska regeringen och storlockouten

I oktober 1924 bildade Branting sin tredje regering sedan Ernst Tryggers högerregering avgått. Då Branting avled i början av 1925 blev Rikard Sandler statsminister och Per Albin Hansson partiordförande. Wigforss efterträdde finansminister F V Thorsson, som avled ett par månader efter Branting.

Årsskiftet 1924-25 var nästan hela den svenska industrin avtalslös beroende på uppsägningar och nya lockouter. 10 % lönesänkning krävdes av arbetsköparna. SAF utfärdade storlockout som trädde i kraft den 16 mars. SKP rekommenderade all män storstrejk. Många fackföreningar krävde också generalstrejk.

Storlockouten varade mindre än två veckor. Vid ett sammanträde med medlingskommissionen den 27 mars avkrävdes parterna att godkänna föreliggande förhandlingsresultat med ömsesidiga eftergifter utan att som vanligt få inhämta sina uppdragsgivares mening. Uppgörelsen undertecknades efter två timmars diskussion, trots att pappersarbetarnas förhandlare begärde omröstning.

Den kommunistiska rörelsens utveckling

Efter denna översikt om läget i landet, på arbetsmarknaden och den fackliga verksamheten skall vi gå över till att se hur den kommunistiska rörelsen utvecklades.

Internationellt sett kan sägas att tankarna på en omedelbar världsrevolution som hade föresvävat många efter omvälvningen i Ryssland, nu var på reträtt. Zinovjev (Kominterns ordförande) gjorde en alltför optimistisk bedömning av de dåvarande revolutionära krafternas möjligheter i förhållande till den internationella kapitalismens styrka. Zinovjev skrev till 1:a maj 1919:

Det kommer att bli några isolerade nederlag ... Inte desto mindre är det de röda som slutsegern kommer att tillfalla. Och detta inom några månader, kanske tom några veckor. Rörelsen avancerar så omtumlande snabbt att man med säkerhet kan säga att vi redan inom ett år börjar glömma att det varit en kamp för kommunismen i Europa, för inom ett år kommer hela Europa att vara kommunistiskt.

Denna profetia kan idag synas ljusblå. Men under tiden 1917-1919 fanns mycket som tydde på en revolutionär utveckling i Europa. Zinovjev var inte ensam om att ha en överdriven tro på den framtida utvecklingen. Lenin själv började korrigera sin optimism först sedan den tyska revolutionen och rådsrepubliken i Ungern 1919 krossats. Marx har redan i *Kommunistiska Manifestet* skrivit — visserligen visionärt men i alla fall — att det skulle inte bli så lätt att besegra den historiskt sett döende kapitalismen.

På våren 1919 — då förutnämnda citat skrevs — hade man mycket liten erfarenhet av hur man skulle lyckas med att omsätta de socialistiska idéerna i praktiken och bygga upp det nya samhällssystemet. Det var endast i Ryssland som arbetare och bönder lyckats gripa makten och behålla den någon längre tid.

Tredje partikongressen 1919

Även om debatten inför Socialdemokratiska vänsterpartiets 3:e kongress 1919 avgränsade partiet dels från reformisterna i det gamla socialdemokratiska partiet, dels från de småborgerliga ideologerna, som dominerat vänsterpartiet på de två första kongresserna — så fördes ändå debatten över huvudet på arbetarna i landet. Partiet kunde ännu inte forma arbetarnas omedelbara intressen i gångbara politiska krav. De alltför avancerade revolutionära parollerna från de föregående åren motsvarade inte heller längre det rådande läget i Sverige. Någon egen taktik anpassad till långsiktiga strategiska målsättningar hade inte partiet.

Kominterns 2:a kongress 1920

På 2:a Kominternkongressen 1920 uppställdes 21 villkor (De 21 teserna) för medlemskap i världsorganisationen. Meningen med dessa 21 teser var att rensa ut reformistiska och opportunistiska strömningar inom de anslutna partierna, ge all agitation en enhetlig kommunistisk utformning och förverkliga den demokratiska centralismens principer samt stärka ledningens (exekutivkommitténs) auktoritet. Kata Dahlström och Sven Linderot förband sig som svenska representanter på kongressen också att ta itu med att levandegöra de 21 villkoren inom det svenska partiet.

Vid en omröstning bland medlemmarna före den fjärde partikongressen deltog blott 7 000 av de 16 000 som partiet hade. 5 287 röstade för anslutning till Komintern och 1 516 röstade emot. Majoriteten fick också stöd i 17 av partiets 21 distrikt. Partiets huvudorgan *Folkets Dagblad-Politiken* skrev inte mycket om de 21 villkoren.

Partikongressen 1921

Den politiska splittringen som man kunnat ana redan på föregående kongress, ledde nu till en organisatorisk delning. Arbetsutskottets (AU) förslag till uttalande handlade om konsekvenserna av anslutningen till den *Kommunistiska Internationalen* och om nödvändigheten av att revidera partiets program, stadgar osv. Av resolutionen framgick också att de som röstade emot inte kunde tillhöra partiet utan måste lämna kongressen.

AU-resolutionen antogs av kongressen med 173 röster mot 34. Därmed var den första sprängningen av det nya partiet ett faktum och minoriteten lämnade kongressen.

Nästa punkt på dagordningen var partiets namnfråga. AU:s inledare, Zeth Höglund, ville att partiet, mot *Kommunistiska Internationalens* anslutningsvillkor, skulle behålla sitt gamla namn *Socialdemokratiska Vänsterpartiet*. Med 100 röster mot 64 beslöt kongressen på förslag av Otto Grimlund att anta namnet *Sveriges Kommunistiska Parti*. (*Sektion av Kommunistiska Internationalen*).

Resultatet av programdiskussionen blev en blandning av några gamla idealistiska teser och de nya, som byggde på lärdomar av de nyligen utkämpade revolutionära striderna i Europa. Programbesluten innebar på flera punkter en mer konsekvent marxistisk ståndpunkt än förut. Dessutom reviderade kongressen 1921 även partiets stadgar.

Denna sprängning innebar att det tidigare *Socialdemokratiska vänsterpartiet* förlorade ca 6 000 medlemmar, två tidningar (därav en daglig), två hela partidistrikt och delar av andra som följde minoriteten. Partiet förlorade också flertalet riksdagsmän, flera landstingsmän och kommunala representanter.

Men redan 1922 rapporterades det dock att ett 60-tal av de förlorade 160 kommunerna hade återupptagits på kommunistisk grund och att kommunistiska distrikt bildats där Komintern-motståndarna varit i majoritet.

Partiets fackliga arbete

Socialdemokratiska vänsterpartiet sökte redan från 1917 organisera oppositionen på arbetsplatserna mot LO-ledningens passiva politik. Bl a i samarbete med syndikalisterna. I april 1917 — innan det nya partiet startats — bildades med syndikalistisk medverkan *Svenska Fackoppositionen* som skulle verka för facklig revolutionär enhet och en enhetlig landsorganisation.

Den blev förstås utpekad som ”splittrare” och upplöstes så småningom.

1919 hölls en konferens i Stockholm med oppositionella fackföreningsmän (ett 40-tal) från olika delar av landet. De skulle under namnet *Fackliga Propagandaförbundet* arbeta inom *Landsorganisationen*. Syftena överensstämde ungefär med de avancerade linjerna inom t ex Metalls socialiseringsförslag. Men man ville också att alla fackförbund i stadgarna skulle fastslå att förbundet i fråga stod ”på den socialistiska revolutionära klasskampens grund”.

Bortsett från det yviga språkbruket påminner denna sistnämnda formulering om den som i slutet av 70-talet, trots förbundsstyrelsens protester, vid flera fackförbundskongresser infördes i förbundens stadgar.

Sensommaren 1919 bildades i Moskva *Röda Fackföreningsinternationalen*. Detta som motdrag till att en reformistisk facklig international hade bildats i Amsterdam samma år. Sverige var också representerat i Moskva. I den svenska delegationen ingick bl a tre medlemmar från den syndikalistiska fackliga organisationen *Sveriges Arbetares Centralorganisation* (SAC).

Komintern skärper centraliseringen

På hösten 1922 höll Komintern sin 4:e kongress. Då hade socialismen i Sovjet fått göra en tillfällig reträtt. Den så kallade ”NEP”-politiken hade införts. (Nya Ekonomiska Politiken innebar eftergifter för en kapitalistisk hushållning främst inom jordbruket, där storbönderna tilläts expandera). Fascismen hade tagit makten i Italien. Massarbetslöshet fanns i alla länder. Det rådde fortsatt splittring i Tysklands, Frankrikes och Italiens kommunistiska partier och oenigheten var stor i många andra partier. Kongressen konstaterade att erövringen av makten inte stod på dagordningen som en omedelbar uppgift.

Lenin framträdde på denna kongress för sista gången inför det internationella proletariatet. Han förklarade att det nu gällde att organisera reträtten och att studera och fördjupa den teoretiska och ideologiska skolningen.

Denna kongress formulerade också en sorts enhetsfrontspolitik och skärpte den demokratiska centralismen, med hänvisning till att flera kommunistiska partier hade begått politiska misstag. Det måste emellertid påpekas att också exekutivkommittén själv medverkat till dessa.

I praktiken innebar de skärpta bestämmelserna att den faktiska politiska ledningen av de olika anslutna partierna nu i större utsträckning än tidigare skulle skötas av ledningen i Moskva.

Majoriteten i det svenska partiets ledning var kraftigt emot denna centralisering. Också vänsterflygeln inom SKP reagerade mot de nya metoderna. Sven Linderot, som var SKP:s kontaktman i Moskva, befann sig i en svår situation. En minoritet i partiledningen kom dock att stå för lojalitet med Komintern.

Enhetsfrågor

Om enhetsfrontens tillämpningar rådde olika meningar inom SKP. Höglund med en del anhängare sökte närma sig socialdemokraterna ”uppifrån”, genom hänvändelser till Branting.

Medan Linderot — på partiets 5:e kongress i maj 1923 förklarade:

Enhetsfrontstaktiken är fullt riktig, men vi bör ej göra oupphörliga hänvändelser till den socialdemokratiska regeringen i syfte att förverkliga denna enhetsfront, utan i stället förverkliga den underifrån.

Det handlade alltså om en snart klassisk frågeställning om hur man skall förena parlamentarisk och utomparlamentarisk verksamhet.

Höglund mot Komintern. Den norska frågan

SKP-ledningen — även vänsterminoriteten — var oroad av uteslutningar, som Komintern-presidiet under Zinovjevs ledning företagit i slutet av 1922 mot det danska partiet.

Ännu mer kritisk blev senare ”den norska frågan”. Det stora norska *Arbeiderpartiet*, som var mycket radikalare än den svenska socialdemokratin, hade med vissa förbehåll anslutit sig till Komintern. Under Martin Tranmaels ledning fortsatte det att hävda sin självständighet gentemot Kominterns ledning. Det blev strid inom Arbeiderpartiet.

Komintern tog ställning för oppositionsledaren Olav Schefflo. Partiet klövs i november 1923. I denna strid tog Höglund och Ström från början öppet parti för Tranmael. Höglund solidariserade sig ytterligare med de norska tranmaeliterna genom att den 5 november 1923 nedlägga sitt mandat i Kominterns exekutivkommitté. Den norska frågan var därmed en stridsfråga också i det svenska partiet.

Religionsfrågan

Zeth Höglund ifrågasatte inte bara centralismen inom Komintern. Utöver detta och hans avvikande ståndpunkt i ”den norska frågan” hade han kastat sig in i en debatt i religionsfrågan, där hans ståndpunkter längre fram kom att bli betraktade som tvivelaktiga.

Det hela började med en diskussion om partiets studier, där Ture Nerman hade förespråkat socialistiska studier. Kata Dahlström å sin sida menade att det gällde att höja partikaderns allmänbildning. Så småningom gled diskussionen över på religionsfrågan och marxismens förhållande till religionen, där Kata Dahlström hade uppfattningar av teosofisk karaktär.

Debatten blev svår och uppsplitande. Många tillspetsade formuleringar slungades mot meddebattörerna i *Folkets Dagblad*. Och det var för att få slut på en inflammerad diskussion som Höglund själv gav sig in i diskussionen för att medla mellan de stridande grupperna. Men vad han skrev kom antagligen att användas mot honom vid senare sammanträden i Kominterns exekutivkommitté i Moskva i juni 1923.

Mellan två partisprängningar

På ungdomsförbundets kongress i juni 1923 kom Zeth Höglund med ungefär samma beskyllningar mot den kommunistiska ungdomen, som ungdomsförbundet under tidigare år ofta fått höra, då Zeth Höglund själv var redaktör för *Stormklockan* och ”ville gråta blod” över partiets uselhet — nämligen beskyllningen, att förbundet uppträdde ”som ett parti över partiet”.

Då motsättningarna inom partiet bara tilltog ställde Hjalmar Viksten frågan vid ett representantskapsmöte i december 1923, om Zeth Höglund kunde fortsätta att vara ordförande i partiet. Höglund hade då av sagt sig sitt mandat i Kominterns exekutivkommitté, som han senare dock på uppmaning tog tillbaka.

Oenigheten i partiledningen kom också att gälla personalfrågor i *Folkets Dagblad-Politiken*, där tidningsstyrelsen tog ställning mot Höglund.

Kominterns 5:e kongress

Vid Kominterns 5:e kongress, sommaren 1924, hölls ett möte med exekutiven om ”den svenska frågan”. Vid detta sammanträde var delegater från båda fraktionerna i det svenska partiet närvarande. Minoritetens linje segrade och ett öppet brev till de svenska medlemmarna skulle publiceras, där det fastslogs att högerflygeln — Zeth Höglund med anhängare — inte ville genomföra Kominterns beslut.

Denna världskongress hade mycket stor betydelse för Kominterns olika sektioner, såväl för det svenska, tyska, ryska som för flera andra partier. Tendensen vid kongressen var att nästan alla inre partikonflikter i olika länder bedömdes på ett och samma sätt. Alla oppositionella riktningar stämplades som högeravvikelser.

Zinovjevs inledning var taktiskt betingad av orsaker som skulle föra för långt att gå in på här och som måhända inte heller hör ihop med svensk partihistoria. Men inledningen var knappast sakligt objektiv.

Läget inom Komintern framställdes som om klasskampen av sig själv måste framkalla högeravvikelser. ”Kvardröjande socialdemokratiskt tänkande” fick tjäna som beteckning på en rad fenomen i olika länders partier. Att till exempel helt jämställa Trotskijs opposition i Sovjet med Brandlers i Tyskland och Höglunds i Sverige, kan knappast kallas analys. Snarare handlade det

om grova paralleller och konspirationsteorier. Resultatet blev att de olika sektionerna drogs in i de interna sovjetiska partistriderna.

Höglundssprängningen 1924

Vid en omröstning i Sverges Kommunistiska Parti fick Kominternanhängarna 5 300 röster och Höglund 700. Det totala medlemstalet torde då knappast varit mer än 10 000. Höglundsriktningen hade hand om *Folkets Dagblad-Politikens* redaktion, medan tidningsstyrelsen stod på Kominternanhängarnas sida.

Den 20 augusti 1924 ”besatte” medlemmar från Stockholmsorganisationen, som var motståndare till Höglund, tidningslokalerna vid Luntmakargatan. Karl Kilbom och Otto Grimlund fick med stöd av tidningsstyrelsen ansvaret för tidningen. Redaktionen publicerade, förutom ett brev från Kominterns ordförande Zinovjev, partimajoritetens principförklaring. Höglund utslöts först. Därefter utslöts hela Höglundfalangen ur den kommunistiska rörelsen.

Partikongressen 1924

Partiets 6:e kongress var sammankallad till i november 1924. Det var vid denna första kongress efter den sk Höglundiaden som Sven Linderot formade det något tillspetsade uttrycket att det är ”Bättre med revolutionärt arbete inom fackföreningarna utan funktion — än funktion utan revolutionärt arbete”. Tidigare hade han betonat vikten av kampen för arbetarnas dagskrav.

Till Arbetsutskott (AU) valde kongressen Hugo Sillén, Karl Kilbom som även utsågs till redaktör för *Folkets Dagblad-Politiken*, Nils Flyg, Oskar Samuelsson och Paul Thunell. Nils Flyg utsågs av AU till partiordförande.

Tiden närmast efter sprängningen

De partidistrikt som hade klarat sig bäst vid splittringen 1924 var Norrbotten, Stockholms stad och län samt Göteborg. Norrbotten var av allt att döma nästan helt intakt. Höglundarnas starka områden var Östergötland, Södermanland och Närke. Höglund och Ström och deras närmaste anhängare gick 1926 tillbaka till det socialdemokratiska partiet. Många av arbetarna, som från början följt Höglund, kom snart tillbaka till SKP.

Vid valet till andra kammaren 1924 hade SKP:s röstsiffror gått ned från 80 000 till 63 000 röster. Höglundarna kom upp till 32 000 röster.

Den politiska linje som det kommunistiska partiet försökte föra ut med långtgående krav på den socialdemokratiska regeringen måste nog betecknas som icke hemmahörande i verkligheten. Att militärfrågan skulle lösas med arbetar- och bondemilitär och att direkt arbetarkontroll av produktionen skulle införas var klart orealistiska krav.

Det fackliga arbetet och enhetskommittén

Det var naturligtvis mycket svårt att under den rådande arbetslösheten bedriva något resultatgivande arbete inom fackföreningarna. Krisen skapade pessimism och allmän modlöshet.

På en konferens i Göteborg den 23-24 januari 1926 med drygt 150 ombud från 300 fackföreningar behandlades frågor om facklig enhet, arbetslöshetsförsäkring, åttatimmarsdag, ökad kamp mot strejkbryteri etc. Den fackliga enhetsrörelsen skulle bedriva sin verksamhet inom ramen för de fackliga organisationernas stadgar och beslut. Man avsåg inte att skapa nya fackliga organ, utan syftade till att ingjuta en aktivare anda i de befintliga organisationerna. Man ville inte

bli betraktad som splittrare från LO-ledningens sida. Utmärkande för uttalandena från konferensen var att några direkt kommunistiska paroller inte fanns med. Det förekom inte heller några angrepp på socialdemokraterna.

En enhetskommittémed 19 medlemmar tillsattes för att utveckla detta program. Konferensen var dock enligt Karl Kilbom ändå "... för kompakt kommunistisk ..." Han menade också att uppslutningen inte blivit stor nog, att bredden på konferensen borde varit större.

Några år senare sammankallade enhetskommittén till *Arbetarnas fackliga landskonferens*, som samlades i Stockholm den 26-27 januari 1929. Där deltog representanter för 477 fackföreningar. Konferensens huvudsyfte var att protestera mot mondismen, dvs mot samförståndspolitiken med arbetsköparna. (Mondismens slogan var: "Vi" — alltså arbetare och kapitalister — "sitter i samma båt".) Uttalandena från konferensen var främst riktade mot denna fördumningspolitik. Inte heller nu ville man splittra LO och bilda några nya fackföreningar.

Om man förut från LO:s sida hade varnat fackmedlemmarna för enhetskommittén så hade inte några särskilda åtgärder vidtagits, men nu — i april 1929 — beslutades att deltagande i enhetskommittén var oförenligt med fortsatt medlemskap i LO.

Efter en del kontroverser med LO-ledningen, som sände ut en särskild skrivelse i frågan — det beryktade cirkulär 638 — och började utesluta ledande kommunister ur facket tvingades partiet att retirera. Enhetskommittén blev så småningom upplöst.

Försöken att på detta sätt göra fackföreningarna till effektivare kamporganisationer mot arbetsköparna resulterade i begränsade framgångar. De kommunistiska synpunkterna rönste förståelse och SKP:s fackliga inflytande ökade, men det blev inte starkt nog för att tvinga LO-ledningen att ta hänsyn till de radikala krav och synpunkter som fanns bland många medlemmar.

De arbetslösas landskonferens 1927

Ett utåtriktat initiativ i de arbetslösas intresse togs av partiet med *De Arbetslösas landskonferens* 1927. Där krävdes att den så hatade *Arbetslöshetskommissionen* skulle bort och att arbeten istället skulle ordnas i statlig och kommunal regi med vanlig avtalslön. Konferensen krävde också arbetslöshetsförsäkring, som skulle betalas av arbetsgivare och stat. Något resultat i dessa frågor hade det ännu inte blivit i riksdagen trots tidigare socialdemokratiska vallöften.

Sandlerregeringen kapitulerar på Stripa-frågan

I mars 1926 förklarade AK att arbetslösa skulle skickas till gruvarbete vid Stripa gruvfält i Västmanland, där sedan ett år tillbaka i huvudsak syndikalistiskt organiserade arbetare var i strejk. Arbetslösa skulle alltså dirigeras till strejkbryteri.

Gruvarbetarförbundet hade godkänt strejken. I maj gick regeringen emot AK:s förslag. De borgerliga partierna enades i riksdagen och underkände regeringens direktiv till AK. 150 gruvarbetare kunde utestängas från att erhålla understöd.

Kommunistiska partiet uppmanade den socialdemokratiska regeringen att inte böja sig för AK:s strejkbrytardirektiv genom att bara lämna plats för borgarna. SKP menade att regeringen i stället borde ta strid genom att upplösa andra kammaren och genomföra nyval. Men Sandlerregeringen avgick och gav plats för en borgerlig minoritetsregering. C G Ekman blev statsminister. Ernst Wigforss skriver i sina *Minnen* lite ironiskt att "den (regeringen) kunde ha stupat i större skönhet".

En utblick

Komintern hade bildats i en situation då en revolutionär våg svept över Europa. Dess sektioner i olika länder hade skapats för att de skulle dra till sig och organisera de revolutionära arbetarna, avskilja dem från reformistiskt inflytande och leda kampen i en nära förestående revolutionär situation. Ganska snart stod det dock klart att vinden vänt. Komintern förmådde dock inte klart inse de annalkande farorna. Man underskattade den allt starkare högervinden och det nya politiska fenomen, som senare skulle bli känt under namnet fascism.

Om man uppfattar en situation som revolutionär och någon angriper ens taktik och strategi inom den egna klassen eftersträvar man att bli fri från detta inflytande och angriper dessa kritiker innan man kastar sig över huvudfienden. Mot honom skall man gå till angrepp med organiserade trupper, inte tillsammans med en grupp skeptiker.

Ett resonemang av den här typen förde Komintern under 20-talet. Det fungerade sekteristiskt. Det tyska kommunistiska partiet kom att stå passivt under Kappkuppen, då högermilitärer ville gripa makten och slå sönder den redan bräckliga Weimarrepubliken. Under den s k marsaktionen i början av 20-talet försökte man utveckla en strejk till ett revolutionärt maktövertagande. Resultatet blev att kommunistiska och socialdemokratiska arbetare slogs mot varandra och det kommunistiska partiet förlorade hälften av sina medlemmar.

I Bulgarien upprättade reaktionen ett terrorvälde mot de arbetande 1923. Där hade det starka kommunistiska partiet inte samarbetat med den breda bonderörelse som fanns i landet. I Italien hade partiet före Mussolinis maktövertagande 1922 under Bordigas ledning också uppträtt sekteristiskt.

Inom Kominterns ledning ansåg man att de nationalistiska strömningarna i Tyskland var förståeliga och motiverade som folkets reaktion mot de hårda villkoren i Versaillesfördraget efter krigsnederlaget och mot den senare franska ockupationen av Ruhrområdet 1923. Föga anade man vad dessa nationalistiska stämningar kunde användas till.

På hösten 1923 ansåg en del av Kominterns ledning att en revolutionär situation rådde i Tyskland. I Sachsen och Thüringen hade man koalitionsregeringar, där kommunisterna deltog. Till den 20 oktober uppmanade det kommunistiska partiet till generalstrejk och direkt aktion. Då man emellertid inte fick stöd underifrån från fabrikskommittéerna för kommunistpartiets paroller tog partiet tillbaka uppmaningen. I Hamburg nåddes man inte av kontraorden utan oroligheter utbröt, som slogs ned. Koalitionsregeringarna i Sachsen och Thüringen föll. Partiet drevs i illegalitet från november 1923 till 1 mars 1924.

SKP går framåt

Trots Kominternpolitikens allmänt sekteristiska linje under 20-talet uppnådde det svenska partiet jämförelsevis goda resultat. Bättre förankring på arbetsplatserna, förbättrad praktisk kommunalpolitik och kamp för de arbetslösas intressen gjorde att partiet rätt snabbt började få ökat inflytande och även växa organisatoriskt. Medlemssiffran ökade trefaldigt mellan 1924 och 1929.

Det blev även en god frammarsch vid 1928 års andrakammarval, då partiet i hela landet fick 152 000 röster, eller 6,4 %. Detta gav åtta platser i andra kammaren. En fördubbling av både röster och mandat. Särskilt glädjande var den stora frammarschen i Stockholm där partiet ökade från 9 376 röster 1924 till 27 152 år 1928.

Karl Kilbom, SKP-ordförande (tillsammans med Nils Flyg) 1924-1929

Mondismen och strejkförbudslagen 1928

Under åren 1927 och 1928 gjorde sig en rörelse gällande också i vårt land för ett organiserat samarbete mellan arbetare och företagare. Det var mondismen, uppkallad efter grundaren av den engelska kemitrusten Imperial Chemical Industries, Alfred Mond. Det var vid den här tiden som teorin om "den organiserade kapitalismen" började ta form på allvar inom de socialdemokratiska partierna. Den tog just sikte på att ersätta klasskampen med samarbete mellan arbetare och kapitalister. Den svenska socialdemokratin var också inriktad på ett sådant samarbete.

Den 27 maj 1928 antog riksdagen den s k kollektivavtalslagen, som förbjöd varje stridsåtgärd under gällande avtalstid och gjorde fackföreningarna ansvariga för att lagen efterlevdes. Då lagens innehåll blev känt kom massprotester från främst fackföreningarna. LO:s representantskap tvingades till ett skarpt uttalande mot lagen. Socialdemokraterna angrep häftigt den nya lagen. 1930 krävde kommunisterna ånyo att lagen skulle avskaffas. Motionen blev nedröstad, med hjälp av den socialdemokratiska riksdagsgruppen.

Kvarvarande svagheter i partiet

Uttalandet från 6:e kongressen 1924 att "Alla partimedlemmar måste vara genomträngda av marxismen-leninismens idéer", följdes i praktiken inte upp. Tillväxten och det ökande inflytandet kompletterades inte med motsvarande nödvändig skolning. Ofta förekom ingen eller bristfällig analys av olika politiska lägen.

Allt för många påståtningar till den socialdemokratiska ledningen om att ta politiska initiativ berövade partiet dess självständiga profil och skapade illusioner om socialdemokratin. Pacifism och ideologisk oklarhet gjorde sig gällande långt upp i partiledningen. 1926 skrev Carl Winberg på en parlamentarisk petition om att Carl Lindhagen borde få Nobels fredspris. Officiellt hade partiet föreslagit att det skulle gå till *Kommunistiska Internationalen*. 1929 föreslog riksdagsgruppen att det svenska militärväsendet skulle avvecklas på tre år. En av riksdagsmännen yttrade i debatten att det skulle vara "ett steg på vägen till kapitalismens avskaffande".

Beträffande de fackliga frågorna gick åsikterna långt isär. Kilbom arbetade för samverkan med syndikalisterna. Andra ledande partimedlemmar bl a Sven Linderot och Hilding Hagberg höll mera på arbetet inom LO-förbunden.

Vid centralkommitténs sammanträde den 7-12 juni 1929 drabbade minoritet och majoritet samman. Sven Linderot inledde i frågan om ”Aktivisering av partiet och kamp mot högerfarorna”. Han angrep AU i en mängd frågor.

En av de stora frågorna som debatterades mycket 1929 var om Sverige var ett imperialistiskt land eller inte.

Imperialismen och den svenska monopolkapitalismen

Låt oss först, innan vi ger oss i kast med att försöka redogöra för denna debatt, påminna om Lenins analys av kapitalismens sista fas, som han betecknade som monopolkapitalismen eller imperialismen. Dess huvuddrag bestod i:

- (1) Koncentrationen av produktion och kapital hade uppnått en så hög nivå att det vuxit fram monopol, vilka spelade en avgörande roll i det ekonomiska livet.
- (2) Bankkapitalet hade smält samman med industrikapitalet. En finansoligarki hade uppstått på grundval av detta ”finanskapital”.
- (3) Kapitlexportens betydelse hade ökat och spelade en större roll än varuexporten.
- (4) Internationella monopolistiska sammanslutningar av kapitalister hade delat upp världen mellan sig.
- (5) Jordens territoriella uppdelning mellan de kapitalistiska stormakterna var avslutad.

Per Olov Zennström skriver i *Bidrag till partihistoria* om den svenska monopolkapitalismens utveckling:

Före det första världskriget kom driftkoncentrationen i Sverige till uttryck i att antal arbetare per arbetsställe ökade och att de större enheterna sög åt sig en allt större andel av arbetarantalet. Efter det första världskriget försiggick däremot driftkoncentrationen främst i form av rationalisering och mekanisering av produktionsprocessen. Antalet arbetare per arbetsställe sjönk under tiden mellan de båda världskrigen men de största tekniska enheterna fortsatte hela tiden att öka sin andel av arbetarantalet.

Och Zennström fortsätter:

Koncentrationen av kapital i marxistisk mening kan endast belysas genom den officiella statistiken om den totala förmögenheten i Sverige, som 1908 beräknades till 14 miljarder kronor och 1930 till omkring 30 miljarder.

Zennström påminner även i detta sammanhang om den utredning om trustlagstiftning som kom år 1921, vilken konstaterade att det fanns,

över 200 fall av monopolistisk organisation (ett 20-tal trusters och återstoden olika slag av kartellbildningar). Bland de nybildade trusterna märktes Svenska Tandsticks AB, Svenska Oljeslageri AB, Sveriges Förenade Trikåfabriker och Sveriges Litografiska Tryckerier (Esselte). Under krisen efter världskriget bildades nya, mäktiga trusters, i stor utsträckning organiserade av storbankerna, som under krisen stärkte sitt inflytande över olika industriföretag, såsom L M Ericson AB, kvarnintressenter, Svenska Cellulosa AB ...

Lägger man till detta att den svenska kapitlexporten ökat de senaste decennierna (det tredje imperialistiska kännetecknet, enligt Lenin) och att det var ett känt faktum hur den svenska

tändstickskungen Ivar Kreuger på 20-talet byggde upp ett globalt finansimperium med amerikanskt och engelskt kapital, hur Kreuger-koncernen gav stora lån till ekonomiskt svaga stater mot att den fick monopol på tändsticksproduktionen i respektive land och hur den svenska storfinansen genom lån till de östeuropeiska randstaterna intill Sovjetunionen deltog i inringningen av den första socialistiska staten, förefaller det egendomligt att majoriteten i det svenska kommunistpartiets centralkommitté tvekade då det gällde att betrakta Sverige som ett imperialistiskt land utan endast som ett land med vad man kallade ”imperialistiska tendenser”. Det är möjligt att centralkommitténs majoritet blandade samman Lenins mycket exakta definition med en del av de yttre former som imperialistiskt förtryck ibland antar, t ex militärt våld i kolonier i andra delar av världen. Men imperialism är ett absolut begrepp, dvs ett land kan inte vara mycket eller litet imperialistiskt — antingen ingår det i det imperialistiska systemet eller så gör det det inte. Banden inom systemet kan dock vara starka eller svaga.

Men diskussionen bestod inte enbart i detta. Komintern menade att Sverige som imperialistisk stat i händelse av ett krig mot Sovjetunionen automatiskt skulle ställa sig på de imperialistiska staternas sida och aktivt delta i ett angreppskrig på Sovjetunionen. Detta ansåg inte Karl Kilbom. Han menade istället att Sverige skulle hålla fast vid sin neutralitet. På den punkten gav historien Kilbom senare rätt. Sveriges utveckling som imperialistiskt land i ekonomiskt avseende behövde inte med nödvändighet innebära att man på det politiska och militära planet måste följa en konsekvent imperialistisk linje.

På en annan punkt skulle det visa sig att Kilbom och centralkommitténs majoritet gjorde en stor felbedömning. Man trodde på en fortsatt kapitalistisk stabilisering, medan Komintern förutspådde en djup ekonomisk kris i hela den kapitalistiska världen. ”Det vore medvetet bedrägeri”, skrev Kilbom i Folkets Dagblad, ”för den händelse vi skulle intala arbetarna att det kapitalistiska systemet i Sverige f n är undergrävt, att vi stode inför en ekonomisk kris. Så är icke fallet. Tvärtom ...” Bara några månader senare kom den stora kraschen på Wall Street i New York, som blev inledningen till den världskris som Komintern förutspått.

Svenska frågan i Komintern

Vid behandlingen av den s k svenska frågan i Kominterns sekretariat deltog båda grupperna. Den 31 augusti sände Kominterns ledning ett öppet brev till det svenska partiet där man varnade för högerfaran i det svenska partiet.

Början av brevet behandlade de framgångar partiet haft. Medlemsantalet hade de senaste åren ökat från 7 000 till 18 000. Riksdagsvalet hade gått bra. Partiet hade fått över 150 000 röster. Så kom de kritiska synpunkterna. Motsättningarna skärptes också i Sverige. De reaktionära krafterna i Sverige bidrog till att sammansvetsa de baltiska staterna mot Sovjetunionen. Allvarliga opportunistiska fel hade begåtts. Kampen måste nu föras enligt linjen klass mot klass.

I slutet av september beslöt Kilbomsgruppen att hålla kongress redan den 16-18 november för att häva den rådande ”feberstämningen”. Skälet var också att majoriteten började förlora mark ju längre partidebatten fortsatte.

Ett nytt brev från Kominterns exekutivkommittéen 4 oktober gav nya anvisningar. Komintern krävde att beslutet om kongress ändrades. Några dagar därefter, den 9 oktober, vägrade majoriteten i arbetsutskottet att böja sig för Kominterns krav. Arbetsutskottet avlog med sju röster mot sex uppmaningen från exekutivkommittéen i Moskva. Detta betydde att de sju i arbetsutskottet enligt Kominterns direktiv suspenderades ur partiledningen. Majoriteten i arbetsutskottet hade själva valt att ställa sig utanför partiets och Kominterns ledning.

Sprängningen var alltså ett faktum den 9 oktober. Men från dagen efter, den 10 oktober 1929, talar arbetsutskottets protokoll om att majoriteten istället uteslöt minoriteten i partiet. Arbetsutskottets majoritet bestod av Karl Kilbom, Nils Flyg, Arvid Olsson, Oskar Samuelsson, Einar Olsson, Karl Malmros och Herman Johansson. Minoriteten var Sven Linderot, Hugo Sillén, Gustav Johansson, Fritjof Lager, Iwan Engcrantz och Viktor Nilsson.

Minoriteten i arbetsutskottet erkändes av Komintern som partiets ledning trots att det senare visade sig att minoriteten i AU bara hade stöd av en minoritet av partiets medlemmar. I kraft av Kominterns erkännande kunde dock en minoritet utesluta en majoritet.

Denna sprängning 1929 blev förödande för partiet. Det kom att ta lång tid innan man repade sig från skadorna. Komintern hade fungerat som en pådrivare i sprängningen. Även om debatten hade rasat hård i partipressen och motsättningarna varit skarpa så är det möjligt att debatten kunnat föras till slut och ståndpunkterna klarnat. Kominterns administrativa ingripande utgick från abstrakta teoretiska utgångspunkter och inte från konkreta kunskaper om svenska politiska förhållanden.

Mot fascism och krigshets

Sprängningen av Sveriges Kommunistiska Parti 1929 fick förödande verkningar. Den var den största åderlåtningen jämfört med de två tidigare. Särskilt stora var de organisatoriska förlusterna i södra och mellersta Sverige.

Kilbomsgruppen tog inte bara huvudorganet *Folkets Dagblad-Politiken* och fastigheten med tryckeriet på Luntmakargatan i Stockholm. Även *Västsvenska Kuriren* i Göteborg följde Kilbom. *Norrskensflamman* och *Kalmar Läns Kuriren* stannade i partiets ägo.

Alla riksdagsmän gick med Kilbom. Nästan alla fackförbundsmandat, högre och lägre förlorades. Partiförlaget *Fram* måste gå i konkurs, ruinerat av förlagschefen Nils Flyg.

Vid återuppbyggandet av partiet ställdes som en första uppgift att skapa en ny daglig tidning. Det blev *Stormklockan* ungdomsförbundets tidning — som fick fylla den uppgiften med en daglig ”upplaga B” till den 2 januari 1930, då *Ny Dags* första nummer utkom.

Ungdomsförbundet intakt

Ungdomsförbundet gick organisatoriskt nästan intakt genom krisen och fick släppa till många medlemmar som injektion till partiet. En sak, som hämmade återuppbyggnaden av SKP var att även Kilbomspartiet kallade sig ”kommunistiskt” parti och ”sektion av Komintern” i ett par år efter sprängningen. Man motiverade detta dubbelspel med ett AU-beslut från den 9 oktober 1929, som innebar att sprängningen av partiet inte gällde förrän det blev godkänt av nästa Kominternkongress. Då Kilbomarna hade partiets gamla huvudorgan *Folkets Dagblad* och kunde fortsätta att agera i riksdagen hjälpte detta givetvis ”renegaterna” genom att skapa en viss förvirring ute bland arbetarna om vilket som egentligen var det rätta kommunistpartiet.

Kominterns analys

En av de stora frågorna som hade diskuterats före klyvningen - om utvecklingen gick mot kapitalistisk kris eller inte — blev snart besvarad av verkligheten. Börskraschen i USA redan innan år 1929 gått till ända blev början till världskapitalismens största ekonomiska kris dittills. En kris som också kom att drabba vårt land mycket hårt i början av 30-talet. Massor av företag lades ned eller inskränkte produktionen. Arbetslösheten tilltog.

Förhållandet till socialdemokratin under 30-talet

Under 20-talets första år hade diskussionerna i partiet rört sig mycket kring frågan om parlamentariskt och utomparlamentariskt arbete och frågan om enhetsarbetet. Det parlamentariska arbetet måste understödjas av en ordentlig utomparlamentarisk aktivitet. Enhetsarbetet skulle inte bedrivas genom upprepade ”hänvändelser till socialdemokratin i parlamentet”. Enhetsarbetet skulle bedrivas ”underifrån”. Socialdemokratiska och kommunistiska arbetare skulle på basplanet samlas kring konkreta fackliga och politiska krav. Denna linje var anpassad till ett läge där den revolutionära vågen ute i Europa sjunkit undan och man måste inleda ett mer tålmodigt och långsiktigt arbete.

I slutet av 20-talet förändrades Kominterns politik. Man förutspådde att kapitalismen stod inför en djup ekonomisk kris. Detta skulle medföra att också den politiska situationen på nytt skulle förändras. Den ekonomiska krisen förväntades praktiskt taget automatiskt leda till ett revolutionärt uppsving. I en sådan situation gällde det att göra sig kvitt de riktningar inom arbetarrörelsen som var motståndare till revolutionärt arbete och revolutionära metoder, dvs den reformistiska socialdemokratin. Socialdemokratin utnämndes till den taktiske huvudfienden.

Man tolkade fascismen som ett tecken på det kapitalistiska systemets snara sammanbrott. Fascismen var dess sista desperata försvar. Socialdemokratin kom att kallas för ”fascismens vänsterflygel” eller ”socialfascism”.

Resultatet av denna politik blev katastrofal. Socialdemokrater och kommunister bekämpade varandra ursinnigt samtidigt som man lämnade fältet fritt för fascismen. Kominterns förutsägelser om en nära förestående ekonomisk kris var riktig, men det finns ingen automatik då det gäller ekonomisk kris och revolutionärt uppsving. Detta synsätt medförde att den kommunistiska rörelsen gick in i sin mest sektaristiska period samtidigt som borgarklassen gick till en ursinnig politisk offensiv mot arbetarrörelsen.

Denna linje ändrades inte definitivt förrän vid Kominterns kongress 1935 då man övergick till folkfrontspolitiken. Då hade emellertid Hitler gripit makten i Tyskland och arbetarrörelsen slagits sönder i landet. Fascismen hade fötfast sig i många av Europas länder.

En tillbakablick på 30-talets politiska Europakarta

För att lättare kunna förstå det internationella läget i början av 30-talet skall vi titta tillbaka på Europas politiska karta vid denna tid.

Den unga Sovjetstaten hade lyckats hålla ut och slå tillbaka de militära angreppen från alla håll efter maktövertagandet. Nu hade man sedan ett knappt tiotal år kunnat börja bygga upp sitt land efter den ohyggliga förödelsen och utarmningen efter världskriget samt de efterföljande försöken från de stora imperialistiska staterna att förintaa den första arbetarstaten.

Då de imperialistiska länderna inte klarade av att direkt militärt besegra folkmakten i Sovjetunionen så började man en inringningspolitik genom att stödja och ge ekonomisk hjälp till de olika mer eller mindre fascistiska regeringarna i grannländerna runt Sovjet. Vi har tidigare berört hur även den svenske ”finanskungens” Ivar Kreuger gav lån till länderna i Östeuropa mot att hans trust beviljades tändsticksmonopol.

De reaktionära grannländerna var: Rumänien, Ungern, Polen, Litauen, Lettland och Estland. I Finland hade den sk Lapporörelsen stort inflytande. På en mängd olika sätt terroriserade den landet med mordbränder, kidnappning av demokratiska politiker m m.

Bulgarien, Jugoslavien och Spanien styrdes också av reaktionära regimer. I Italien kom Mussolini

till makten redan 1922. Österrike styrdes av diktatorn Dollfuss. Kapitalistiska länder med demokratiskt styrelseskick var Tjeckoslovakien, Frankrike, England, Belgien, Holland, Schweiz och de nordiska länderna. Beträffande läget i Weimarrepublikens Tyskland räcker det med att erinra om att nazisterna vid de tyska riksdagsvalen på hösten 1930 stormade fram från förut 12 mandat till 107 i det tyska parlamentet. Nazisterna hade blivit andra parti i storleksordningen med 6,4 miljoner röster bakom sig.

Också svensk reaktion hade vind i seglen

Den kapitalistiska världskrisen förde med sig ökad politisk reaktion också i vårt land. I början av 30-talet sattes angreppet främst in mot fackföreningarna. Arbetsköparna räknade med att ta den stigande arbetslösheten till hjälp för att kunna pressa ned lönerna.

För att möta arbetarnas motaktivitet — strejker och blockad av arbetsplatser — organiserades strejkbrytargarden och väpnat skydd åt dessa. Från arbetsköparsidan räknade man även med att kunna sätta in militära förband för att skydda strejkbrytarna.

Ett av dessa väpnade garden mot arbetarna var den Munckska kåren i Stockholm med ca 2 000 medlemmar (underståhållaren i Stockholm, generallöjtnant Bror Munck af Fulkila var en av initiativtagarna, därav namnet). Kåren var beväpnad med tyska vapen.

En bild av krisens verkningar i landet de första åren på 30-talet visar arbetslöshetssiffrorna bland de fackligt organiserade. Arbetslösheten uppgick i maj 1930 till 8 %, var 1931 13 % och ökade till drygt 21 % i maj 1932.

Ådalsmorden

År 1931 gick till historien som det år då fem människor i Ådalen sköts till döds av svensk militär, som satts in i klasstriderna mot arbetarna. Militär hade tidigare på våren deltagit i sammandrabbningar med arbetare vid en brädgårdskonflikt i Halmstad, där dock ingen blev dödad.

Bakgrunden till händelserna i Ådalen var att arbetarna vid Marmaverken i Hälsingland hade gått i strejk på sensommaren 1930 som protest mot att deras timlön på kr 1:18 skulle sänkas till 1:14.

Verkställande direktören Gerhard Versteegh vid Marmaverken ägde fabriker i Ådalen, Graningeverken. Där gick arbetarna i sympatistrejck. Blockad mot utlastning av pappersmassa från fabrikerna hade utfärdats av fackförbundet. Ett strejkbrytargång sändes till Ådalen. Det var vid en demonstration mot dessa yrkesstrejkbrytare som fem människor blev dödade den 14 maj 1931. Fem skadades av militärens kulor.

Av andra konflikter de följande åren kan nämnas Clemensnäs i Västerbotten och Sandarne i Hälsingland. Hit tordes man dock inte sända militär. Stora konflikter 1933 och 1934 var sjöfolks- och byggnadsarbetarstrejkerna.

Första halvan av 30-talet var över 200 000 arbetare ute i olika konflikter. Trots hårt motstånd från arbetarnas sida pressades de dåliga lönerna ned med 25-30 %.

Sven Linderot. SKP-ordförande 1929-1951

Klassjustisen på 30-talet

Parallellt med krisen och den hårdare klasskampen skärptes de reaktionära attackerna mot arbetarklassen. Statsmakten, dess polis, militär och domstolsväsende drogs in i klasstriderna. Från att det tiden närmast efter partisprängningen 1929 mest rört sig om tryckfrihetsåtal blev det efter Ådalsmorden hårda fängelsestraff som utmättes.

Axel Nordström, den mest framträdande medlemmen i generalstrejksutskottet i Ådalen, fick två och ett halvt års straffarbete. Partiordförande Sven Linderot åtalades och dömdes till straffarbete i nära ett år för ett tal på ett lagligt möte på Norra Bantorget i Stockholm. Dessa var inte de enda som ställdes inför domstol och dömdes till längre eller kortare fängelsestraff. För händelserna på Norra Bantorget dagarna efter Ådalshändelserna utdömdes sammanlagt 47 månaders fängelse.

Dessa attacker mot det kommunistiska partiet fortsatte sedan under hela 30-talet och visar på sitt sätt vilka det var som stod i centrum för det mer stridbara motståndet då det gällde att försvara levnadsstandarden under krisåren.

SKP:s utveckling

Strax efter Kilbomsprängningen hade partiet kvar omkring 7 000 medlemmar. Till Kominterns 7:e kongress 1935 räknade man ca 20 000. Alltså nära en trefaldig ökning på fem år.

Från januari 1930 hade *Ny Dag* börjat utkomma. Sedan tillkom ett par veckotidningar: *Arbetartidningen*, som ersatte den förlorade *Västsvenska Kuriren* i Göteborg, och *Arbetarfolket* i Västernorrland. *Kalmar Läns Kuriren* flyttade till Malmö och blev *Sydsvenska Kuriren* samt ökade från två- till tredagarsutgivning i veckan. *Kalmar Läns Kuriren* blev parallellupplaga till SSK (*Sydsvenska Kuriren*).

Partiet började även utge *Kommunistisk Tidskrift*. I stället för Frams förlag, som måste gå i

konkurs, hade Arbetarkulturs förlag startats och börjat utgivningen av *Lenins verk i urval*, 20 band.

Björknäs Folkhögskola, på Värmdö, kom även igång. Skolan grundades av de svenska, norska, danska och isländska partierna. Studieverksamheten började få bättre fart.

År 1932 fick SKP två riksdagsmandat — båda från Norrbotten — till andra kammaren. Vid motsvarande val 1936 ökade partiet till fem platser. Socialistiska partiet, som Kilbomspartiet nu kallade sig, behöll sina sex kammarledamöter.

Antifascistisk aktionsenhet

Imperialismens framryckning — särskilt markerad genom nazismens utmaning och makttillträdet i Tyskland — skärpte de politiska motsättningarna. Hitlers hotelser att krossa Sovjetunionen för att sedan upprätta ”det tredje tusenåriga riket” tillsammans med den fruktansvärda upprustningen kunde inte betyda något annat än att ett nytt världskrig var hotande nära.

Kominterns 7:e kongress 1935 hade uttalat att ”fascism betyder krig” och föreslagit att aktionsenhet mellan alla antifascistiska krafter måste upprättas. Denna linje hade med framgång praktiserats året före, 1934, i Frankrike. En folkfront av arbetarpartier och borgerligt demokratiska organisationer hade där stoppat ett fascistiskt kuppöversök.

Folkfront var alltså Kominterns linje. Några resultat som ens tillnärmelsevis påminde om dem som uppnått i Frankrike och Spanien kunde inte åstadkommas av det svenska kommunistpartiet. Om också en viss förbättring förmärktes i samarbetet med socialdemokraterna till stöd för den spanska folkfronten, sedan Franco-fascismens inbördeskrig mot den lagliga spanska regeringen börjat. Samma år 1936 enades det Socialdemokratiska Arbetarpartiet och Bonde förbundet att bilda regering tillsammans.

Den främsta orsaken till det kläna resultatet i enhetsarbetet — denna gång liksom alltid — var det kommunistiska partiets alltför ringa numerära och organisatoriska tyngd.

Spanska inbördeskriget 1936-1939

Som tidigare nämnts gjorde spanska militärer under ledning av fascistgeneralen Franco uppror mot den lagligt tillkomna, republikanska folkfrontsregeringen i juli 1936. På hösten samma år tog Frankrike och England initiativ till en överenskommelse med de västerländska borgerliga demokratierna och de fascistiska länderna om att inte blanda sig i det spanska inbördeskriget, den sk noninterventionspolitik. De borgerliga demokratiska regeringarna höll styvt på överenskommelsen. Men det gjorde inte Tyskland och Italien.

Från alla länder, där några möjligheter fanns, sökte nu arbetarna och andra demokratiska krafter att komma det spanska folket till hjälp. Detta skedde i form av uttalanden, insamlingar och andra aktioner. Många skyndade till demokratins hjälp som frivilliga soldater i den spanska republikens folkarmé. Från Sverige deltog omkring 500 frivilliga i kampen mot fascismen. Av dessa stupade 172. Den förste som föll var en ungtkommunist och universitetsstuderande i Uppsala, prästsonen Olle Meurling. De flesta frivilliga i Spanien var organiserade kommunister men också politiskt oorganiserade och några socialdemokrater gick ut för att med livet som insats försvara friheten och demokratin mot fascismen.

Massor av solidaritetskommittéer för Spaniens folk bildades och i ledningen för hjälpverksamheten stod den socialdemokratiska riksdagsmannen Georg Branting samt förste ombudsmannen i Typografiska föreningen i Stockholm, Emil Malmborg. Beträffande Sveriges

officiella inställning till spanienrörelsen kan nämnas att den var helt i överensstämmelse med noninterventionspolitiken. En lag om fängelsestraff stiftades mot dem som gick ut som frivilliga. Lagen blev dock aldrig tillämpad i praktiken.

Vid sidan av stödet till den spanska demokratin lade SKP stor vikt vid övrig internationell verksamhet under detta årtionde.

Den ökade flyktingströmmen till Sverige, orsakad av de tilltagande förföljelserna mot arbetarrörelsen och övriga frihetsälskande människor gjorde att det internationella hjälpbehovet ökade starkt. Internationella Röda Hjälpens verksamhet utökades.

Antikominternpakten — krigsförspel

det ideologiska förberedelsearbetet för andra världskriget kom den gamla vanliga skrämselfpropagandan mot kommunistfaran till användning. Nu till och med som rena krigsavtal. Vid mitten av 30-talet tog de tyska nazisterna initiativet till antikominternpakten. Denna var att betrakta som ett krigsblock av Tyskland, Italien och Japan mot Sovjetunionen. Även ockuperade länder tvingades med i pakten.

Tyskland lämnade nu också Nationernas Förbund för att ännu mera ohämmat kunna driva sin aggression och väldiga upprustning. Det efter förra världskriget neutrala Saar-området besattes av tyskarna 1935. En väldig nationalistisk propagandakampanj ”Hem till riket” startades bland de ca åtta miljoner människor vilka tillhörde tyskspråkiga minoriteter, som bodde i gränsområdena mot Polen och i Sudetområdet i Tjeckoslovakien.

I länder som gränsade till Tyskland, men som saknade tysktalande minoriteter, skaffade sig nazisterna andra förbindelser och finansierade olika företag, startade tidningar och förlag, hjälpte till att bygga upp nazistiska organisationer osv. Sverige blev också uppmärksammat. Flera nazistpartier bildades, dock utan att dessa fick någon större anslutning. Att den tyska propagandan inte gick spårlöst förbi visade sig på olika sätt bl a i en svensk läkarprotest mot att tyska judiska läkare skulle få arbetstillstånd i vårt land.

I mars 1938 ockuperades Österrike och införlivades med Tyskland.

Västmaktssveket i München och tysk-ryska pakten

rubriken ovan har de båda händelserna medvetet kopplats samman, då den sistnämnda till stor del betingas av den förstnämnda.

Händelseutvecklingen var den följande. Efter att på våren 1938 ha uppslukat Österrike förberedde de nazistiska våldsverkarna nästa steg. Vid München-konferensen i september 1938 hade den franske statsministern Daladier och hans engelska kollega Chamberlain utan att konferera med — observera utan att ens höra — de ansvariga tjeckiska myndigheterna, godkänt Hitlers krav på att få införliva Sudetområdet med Tyskland. Den brittiske premiärministern försvarade sitt svek mot Tjeckoslovakien med skälet att det var ”ett land långt borta om vilket vi inte vet någonting”.

På våren 1939 besatte Tyskland som väntat hela Tjeckoslovakien. De östra delarna av landet, Slovakien, blev en ”självständig” vasallstat. Nazisterna försökte spela på nationella motsättningar mellan tjecker och slovakier.

Denna ockupation visade i hela sin vidd nedrigheten i Münchenöverenskommelsen.

Omedelbart efter brottet i München gjorde Sovjetunionen ett sista desperat försök att få ihop en anti-nazistisk front av Sovjet, England och Frankrike. De båda stormakterna vägrade. In i det

sista följde de sin uppgjorda strategi och hoppades att Tyskland skulle angripa Sovjet.

Sovjetunionen hade sedan de beviljats inträde i Nationernas Förbund 1934, försökt samla alla demokratiska krafter för att isolera fascisterna och rädda freden under parollen om kollektiv säkerhet. Sovjet hade hela tiden misslyckats. De borgerliga demokratierna visade bara undfallenhet mot Hitler och räknade med att de nazistiska arméerna skulle gå österut mot Sovjetunionen.

Det var i detta läge, då också det allra sista försöket att få till stånd en gemensam front mot Hitler hade misslyckats, som Sovjet den 23 augusti 1939 tecknade en icke-angreppspakt med Tyskland. Detta streck i räkningen för de engelsk-franska krigsstrategerna gav Sovjet ett ytterligare kort andrum.

Att icke-angreppspakten skulle utnyttjas demagogiskt mot de kommunistiska partierna i Europa var naturligtvis inte oväntat, men Kominterns ledning måste till viss del läggas till last att angreppen blev så hårda och förvirringen i partierna så stor. Istället för att framställa pakten som en militärtaktisk manöver för att förhindra krig mellan de båda länderna eller för att vinna tid inför ett kommande angrepp försåg Komintern icke-angreppspakten med en ideologisk motivering, som gick ut på att det inte spelade någon roll vem man slöt förbund med de borgerliga demokratierna i Västeuropa eller det fascistiska Tyskland. Båda sidorna var kapitalistiska. Efter en lång period av folkfrontspolitik slog man åter in på en sekteristisk linje. Dessa ideologiska motiveringar ingav inte någon trovärdighet.

Frågan om nationell frihet och SKP:s 11:e kongress

Den 6-9 april 1939 höll SKP sin 11:e kongress. Partiets insats för att delta i försvaret av Sveriges nationella frihet var där huvudfrågan. Året förut, 1938, hade partiet väckt frågan om att bilda ett nordiskt försvarsförbund mot den nazistiska aggressionen. Nu, tidigt på våren 1939, hade Franco, med hjälp av Tyskland och Italien besegrat den spanska republiken. Frågan om att bevara vårt lands nationella frihet hade blivit allt mera aktuell.

En vanlig beskyllning mot kommunistiska partiet var, som nästan alltid, att det skulle vara ”nationellt opålitligt”. Kongressen vände sig med all kraft mot dessa beskyllningar, vi citerar en passus direkt ur kongressbesluten:

Inför den fara, som i dag hotar land och folk, måste arbetarklassen genomföra en målmedveten och enhetlig politik i syfte att värna landets oavhängighet, folkets demokratiska rättigheter och sociala landvinningar.

Från kongressen skickades även ett brev till socialdemokratiska partiledningen för att ytterligare understryka kongressdelegaternas och hela partiets ärliga syn på frågan. Här några satser ur brevet:

Den nationella friheten är en förutsättning för folkets frihet ... socialismen förutsätter fri samverkan mellan fria folk och nationer ... Vi vågar försäkra att de hundratusen medborgare som i allmänna val och på annat sätt gett sin anslutning till Sverges kommunistiska parti och dess politik är trogna och pålitliga försvarare av den svenska oavhängigheten och det svenska folkets frihet

Andra världskriget bryter ut. Västmakterna tvingas hålla fördraget med Polen

Den 1 september 1939 anföll tyskarna Polen. England och Frankrike kunde inte annat än att åtminstone formellt hålla sina fördragsenliga förpliktelser och hjälpa Polen genom att den 3 september förklara Tyskland krig. Några mer omfattande krigshandlingar från västs sida mot

Tyskland kom dock inte igång under 1939, och inte heller senare under den första krigsvintern. Några dagar efter det nazistiska angreppet på Polen gick också Sovjetunionen in i landet. Syftet var uppenbarligen att tillvarata nationella sovjetiska säkerhetsintressen. Det gällde att hålla det nazistiska Tyskland så långt borta från sovjetiskt territorium som möjligt — bättre att bara halva än hela Polen ockuperas av nazisterna.

Finska vinterkriget 1939

Den sovjetiska statsledningen såg naturligtvis också åt vilket håll utvecklingen pekade. De tyska hotelserna och klart uttalade aggressionshandlingarna liksom den påbörjade ockupationen av främmande territorier talade sitt tydliga språk.

En mycket svag punkt i Sovjets västförsvar var gränsen mot Finland vid Karelska näset, där man från Finland direkt kunde beskjuta miljonstaden Leningrad. För att ändra på detta föreslogs från sovjetisk sida en gränsjustering. Mot ett område vid Karelska näset erbjöds Finland ett dubbelt så stort ryskt lands-område längre norrut i Karelen. Sovjetunionen hade utan strider lyckats göra en del militära överenskommelser med de baltiska staterna för att skydda sig mot ett tyskt angrepp över dessa länder. Finland vägrade dock absolut att gå med på någon gränsjustering.

Då den sovjetiska regeringen inte ansåg sig kunna lämna Leningrad med dess stora befolkning så öppet oskyddad, utbröt det finska vinterkriget den 30 november 1939. Det utnyttjades av den svenska reaktionen för en ursinnig hetskampanj mot Sovjetunionen. SKP blev också en av reaktionens måltavlor.

En känd svensk diplomat Einar af Wirsén skrev fyra år senare, 1943, då den värsta Finlands-hysterin här i landet lagt sig, i en broschyr, Finlands framtid:

Som bekant gick man i vårt land nästan över gränsen till vad som var tillåtet och man frågade ej om den verkliga orsaken till Sovjetunionens krigsförklaring utan såg däri egentligen ett utslag av imperialism och erövringslystnad ... Numera är Rysslands bevekelsegrunder till aktionen mot Finland rätt klara. Det gällde för Sovjetunionen att framskjuta sitt område så att Tyskland ej skulle få tillfälle till uppmarsch på bred front och dessutom var Sovjetunionens intresse för den stora staden Leningrad så iögonfallande att den finska gränsen, som gick helt nära staden, sköts tillbaka.

Citatet ovan träffar inte bara de reaktionära krafterna i Sverige vid den här tiden utan tyvärr också socialdemokratin som i detta läge också gjorde slagordet ”Finlands sak är vår” till sitt.

Finska vinterkriget, SKP och Komintern

Det kommunistiska partiet som gick emot kampanjen ”Finlands sak är vår” utsattes för häftiga angrepp och förföljelser.

Ett ställningstagande av den karaktär som presenterats i det ovanstående citatet var naturligtvis korrekt, men enligt Kominterns linje ingick också att partierna skulle understödja och erkänna den provisoriska regeringen som under sovjetiskt beskydd tillsatts i Terijoki med Otto Ville Kuusinen i spetsen. Motiven för Sovjetunionen då man angrep Finland hade varit av militär-strategisk art. Nu framställde man kriget som ett befrielsekrig. Att starta ett befrielsekrig i Finland med motiveringen att det gällde att försvara Leningrad var föga konsekvent. Försök gjordes i *Ny Dag* att framställa Kuusinenregeringen i Terijoki som en direkt parallell till den republikanska regeringen i Spanien.

SKP:s läge under det första krigsåret var utomordentligt svårt. Kominterns ställningstagande då det gällde tysk-ryska paktens hade åstadkommit stor förvirring. Man utsattes för en ursinnig hetskampanj under finska vinterkriget. Partiet skulle komma att bli utsatt för än hårdare attacker

under de följande åren. Först när de tyska naziarméernas krigslycka vände sig vid Stalingrad började en ljusning skönjas för partiet och dess medlemmar.

Svenskt neutralitetsförsvar

I Sverige utrustades en frivilligtrupp med materiel ur det svenska försvarets förråd för att kämpa mot Sovjet i Finland. Truppen kom till Finland strax innan fredsförhandlingarna började i mars 1940. Vissa militära förråd påstås ha åderlåtits för att användas ”för Finlands sak”. Detta förefaller troligt med tanke på hur en del av de beredskapsstyrkor utrustades, som en månad senare blixtkallades dagarna efter det att tyskarna ockuperat Norge och Danmark den 9 april 1940. Antalet uniformer var otillräckligt och vapnen föråldrade. De tog på några platser slut redan första dagen. Några av dem som kom på eftermiddagen första inkallelsedagen eller senare försågs med en utrustning från landstormens dagar. Per Albin Hanssons ord om att ”vår beredskap var god” klingade inte övertygande i de inkallades öron. Större delen av det svenska försvaret var för övrigt före dessa april dagar främst stationerat i norra Sverige vid gränsen mot Finland, väntande på en fiende från öster.

Nazityskland kastar sig över Västeuropa

Det nazistiska Tyskland gick inte först till angrepp mot Sovjet unionen som de engelska och franska militärstrategerna hade hoppats. Kriget hade istället inletts med ett angrepp på Polen. Och England och Frankrike hade tvingats att förklara Nazityskland krig. Mycket hände dock inte mellan stormakterna de första krigsmånaderna. England och Frankrike ville inte att kriget skulle dra fram över deras territorier. I synnerhet franska regeringen ville inte att kriget på nytt skulle dra fram över det egna landet som under första världskriget. Man ville hellre se att krigsskådeplatsen låg någon annanstans — exempelvis i Norden. Detta föresvävade ända till den 9 april 1940 den engelsk-franska krigsledningen och man sände också trupper som steg i land vid den norska kusten. De hann dock knappt stiga iland förrän de drevs ut av nyanlända tyska trupper.

I samband med ockupationen av Norge och Danmark startade också de tyska arméerna ett storanfall på Frankrike, Holland och Belgien. Den omskrutna franska befästningslinjen, Maginotlinjen, passerades snabbt av de tyska trupperna. En engelsk expeditionskår som befann sig i Frankrike jagades över till England vid Dunkerque. Därefter inledde Görings luftflotta sina bombardemang av England — särskilt London.

Först ett år senare skulle det bli Sovjetunionens tur att falla offer för de nazistiska arméerna.

Fascistiskt nederlag och efterkrigsoptimism

Från finska vinterkriget början hösten 1939 rådde en stark hetsstämning mot det kommunistiska partiet från alla håll. Också inom SAP fanns en riktning som ville ett militärt ingripande i Finland mot Sovjetunionen. SKP beskyldes för att vara ett direkt organ för Sovjet. Allt som hade något med Sovjet att göra angreps och undervärderades. I SSU:s tidning Frihet skrev t ex Torsten Nilsson — som senare blev utrikesminister om tillfångatagna ryska soldater, vilka uppvisats för honom vid ett besök i Finland:

Sådana är alltså dessa revolutionens soldater, dessa socialismens förkämpar, lusiga, smutsiga, trasiga, utsultna, huttrande människokryp som hos fienden inte ens kan väcka hat eller fruktan utan endast medömkan och vämjelse. (Frihet den 12/1 1940)

Torsten Nilssons ”krigsreportage” är ett exempel på vad dum-dryga socialdemokrater hänfullt

kunde vräka ur sig om de djupt tragiska förhållanden som krigsoffer alltid befinner sig i. Men under denna krigspsykos var vad som helst tillåtet mot Sovjet och mot kommunisterna.

Att det måste vara fråga om psykos (med total blockering av omdömesförmågan) får man anta. Ty så okritisk var knappast Torsten Nilsson att han kunde tro att tillfångatagna krigsfångar, som kanske inte på veckor fått vara ur kläderna, helt plötsligt skulle bli nyrakade och framträda i helgdagskläder. Om han några år senare såg filmreportagen från det tillfälle då den tyske marskalken Paulus tvingades kapitulera med sitt ”herrefolks” soldater vid Stalingrad, skulle han ha märkt att dessa stackars ”människokräk” inte heller var så värst presentabla.

De häftiga angreppen på SKP ingick som en del av ett större angrepp på hela den svenska arbetarklassen. För att försvaga kommunisternas ställning på arbetsplatserna utfärdade LO ett förbud mot att kommunister skulle få inneha förtroendeuppdrag i fackföreningarna. Detta tillämpades särskilt rigoröst inom Metall. Förutom att åtgärden var regelvidrig ur demokratisk synvinkel innebar den att den försvagade kommunisters och andra radikala arbetares möjligheter att opponera sig och driva kamp mot det lönestopp som infördes. Särskilt stora fördelar av detta lönestopp hade företagen inom metall- och verkstadsindustrin. Det var dessa som tillverkade krigsmateriel. Under kriget gjordes vid dessa företag stora profiter samtidigt som arbetarna var underkastade lönestoppet.

Mordbränder och hårdare attacker mot SKP

Att all denna vettlösa hets skulle leda till ren kriminalitet är inte svårt att räkna ut. I början av 1940 utförde en grupp svenska officerare med stadsfiskal Hallström i Luleå som ledare ett attentat mot tidningen *Norrskensflamman* i Luleå. Huset brann ned och fem människor omkom, tre vuxna och två barn. Några skadades men klarade livet.

Av någon anledning dog ledaren stadsfiskal Hallström i fängelset före rättegången. De fascistiska officerarna fick löjligt låga straff.

En annan mordbrand utfördes i Bada bruk i Värmland. Den aktiva kommunistiska ungdomsklubben hade byggt sig en lokal, där man ordnade fester och samkväm. Den kommunistiska aktiviteten var givetvis en nagel i ögat på vissa fantaster — och en natt brann lokalen ned. Någon människa bodde dock inte i huset.

Bland tyska krav på vårt land var också att det kommunistiska partiet skulle förbjudas. En regeringsproposition i frågan fanns redan utarbetad, men kom aldrig upp till behandling i riksdagen. Såväl borgare som socialdemokrater var eniga om att SKP skulle förbjudas. Det som förhindrade att lagförslaget aldrig kom upp till behandling var att SAP också ville förbjuda några små nazistiska sekter, vilket dock de borgerliga partierna motsatte sig.

Redan i början av 1940 kom transportförbudet mot de kommunistiska tidningarna. Man stödde sig på en nästan 100 år gammal lagparagraf som letades fram. Förbudet var naturligtvis ett hinder även om partiet till en del klarade av svårigheterna. Sydsvenska Kuriren i Malmö måste dock läggas ned.

I början av 1940 gjordes en stor polisrazzia mot det kommunistiska partiet — man måste ju försöka bevisa lögnerna om att kommunisterna var agenter för främmande stat. Det beräknas att 3 000 poliser var i aktion över hela landet och letade på partiexpeditioner, tidningsredaktioner och hos enskilda partimedlemmar efter ”hemligt” material som skulle bevisa något brottsligt förehavande. Mängder av brevpärmar och alla möjliga cirkulär togs i beslag och fördes till polishusen för noggrann kontroll. Något mera snöpligt än resultatet av denna razzia kan knappast tänkas. Ingenting som var förbjudet hittades.

I juni 1941 kom en ny polisaktion, då man letade efter en utlänning som påstods vara engagerad i en grupp som arbetade med att hindra vapentransporter. Den gången fick man tag i en utlänning som ”misstänktes”. Han utvisades till nazisterna i Norge — detsamma som till en säker död. Han blev senare också avrättad.

Tvångsförflyttning av kommunister anställda vid järnvägen eller i statlig och kommunal tjänst var också en förföljelsemetod som praktiserades. Till arbetslägren — koncentrationslägren som de kallades — deporterades kommunister och sympatisörer till partiet. Många av partiorganisationerna slogs sönder och arbetet försvårades, då det vanligen var ledande kamrater som blev förpassade till annan ort eller till arbetslägren.

I juni 1941 basunerades det ut av den tyska polischefen Heinrich Himmler, att Sverges Kommunistiska Parti var en av de farligaste Komintern-filialerna. Sven Linderot utmålades som speciellt farlig. Den svenska polisen kallade Linderot till förhör, dit han dock inte infann sig. En efterlysning, med signalement, precis som vid efterlysning av vanliga brottslingar, sändes ut. Så behandlades svenska riksdagsmän, lagligt valda i den första kammaren och representerande ett helt legalt svenskt parti. Under rådande förhållanden — med laglösheten inpå knutarna — beslöt partiledningen att Linderot borde hålla sig undan en tid. Han gick alltså ”under jorden”.

Permittenttrafik och eftergiftspolitik

Vårt land klarade sig undan tysk ockupation. Främsta anledningen till detta var sannolikt att tyskarna räknade med att ändå kunna tvinga till sig den svenska järnmalm och få den svenska regeringen att göra eftergifter. En ockupation av Sverige kunde ha inneburit att tillförseln av den för Tyskland livsviktiga importen av järnmalm rubbats. Den risken ville inte den tyska krigsmakten ta. Efter kriget kom det även till offentlighetens kännedom att Sovjetunionen på ett tidigt stadium hade intervenerat hos tyskarna mot att Sverige drogs in i kriget.

I varje fall gick Sverige med på en mängd krav från de tyska nazisternas sida. Stor ovilja väckte särskilt permittenttrafiken, som innebar att tyska trupptransporter på järnväg kunde passera genom Sverige. Något om hur inställningen var i denna fråga hos vissa socialdemokrater framgår av ett uttalande av en av de mer framstående. Han kunde inte förstå varför folk var så upprörda över permittenttågen — ”de gick ju på natten”.

Anfallet börjar mot öster

Natten mellan den 21 och 22 juni 1941 inledde de nazistiska arméerna anfallet österut genom att gå över demarkationslinjen i Polen. Sovjets försvarskrafter kunde inte hindra att nazisterna gjorde stora inbrytningar i början och att omfattande ryska områden blev svårt skövlade.

Mycket tyder på att Stalin inte väntat sig ett angrepp på Sovjetunionen så tidigt som knappt två år efter nonaggressionspakten med Nazityskland och vid en tidpunkt då Englands motstånd ännu var obrutet. Till den sovjetiska säkerhetstjänsten hade dock uppgifter inkommit från Röda Kapelletts organisation i Frankrike och från spionen Sorge i Japan om att ett angrepp på Sovjetunionen var nära förestående bara några dagar före den 22 juni 1941.

Leningrad blev nästan helt omringat och led fruktansvärt under en lång belägring. Längre söderut kom tyskarna ända fram till Moskva, som de dock inte lyckades att erövra. Där led de ett av sina första nederlag.

Den avgörande vändpunkten i all denna fruktansvärda förödelse, som överträffade alla tidigare krig i människoslakt och materiell förstörelse, kom vid Stalingrad. Där hade marskalk Paulus med stora delar av den armé som opererade i Sovjet blivit omringad. Efter våldsamma strider

tvungades tyskarna att kapitulera. Vid Stalingrad bröt de sovjetiska försvarskrafterna — bildligt talat — nacken av den ”oslagbara” tyska armén.

Tyskarna drevs nu ut ur Sovjet västerut. Sovjetmilitären fortsatte upprensningen och stannade inte förrän alla folken i Östeuropa var befriade från Hitler-fascisterna. Sovjetunionen förlorade i andra världskriget 20 miljoner människor i döda. Övriga förluster, som detta förde med sig, går inte att värdera. Då man tar i beaktande de obeskrivliga lidanden som andra världskriget förde med sig för det sovjetiska folket och den enorma förstörelsen i landet ter det sig helt obegripligt hur man i väst under åren efter kriget kunde framställa Sovjetunionen som krigshetsare.

Intimt svenskt samarbete med den tyska polismakten

Att ett intimt samarbete mellan svensk och tysk polis förekom vid denna tid finns klart dokumenterat. Tidvis satt tyska kriminalare hos den svenska polisen och hade direkt radioförbindelse med sitt högkvarter i Berlin.

Tyskarna ställde en mängd krav på den svenska regeringen och regeringen svarade ofta med eftergifter. Flyktingar utlämnades eller vägrades inresetillstånd. Permittenttrafiken beviljades. Vid ett tillfälle fick militär trupp, den s k Engelbrechtdivisionen, passera från Norge till Finland på svensk järnväg. Man krävde också att få använda svenska flygfält. Detta krav avlogs emellertid.

Efter kriget tillsattes den s k Sandlerkommissionen (Statens offentliga utredningar: 1946/36, 1946/93 och 1948/7), som skulle utreda vad som förekommit under kriget bl a i form av trakasserier och förföljelser. Några nämnvärda åtgärder ledde dock kommissionens arbete inte till.

Kommunistiska internationalen läggs ned

Den 22 maj 1943 var en betydelsefull dag i de kommunistiska partiernas historia. Då beslöts vid ett möte i Kominterns exekutivkommitté att organisationen skulle läggas ned. Motiven var många och komplicerade.

Komintern hade spelat en stor roll för de anslutna partierna, men samtidigt inneburit stora problem för de olika sektionerna. Den organisatoriska huvudprincipen var den demokratiska centralismen. Komintern var det revolutionära världspartiet med sektioner (de nationella partierna) i olika länder. Den hade byggts upp för att ersätta Andra Internationalen sedan denna brutit samman efter det att dess olika partier slutit upp på sina respektive regeringars sida vid krigsutbrottet 1914.

Kominterns organisationsform skulle som framgår av namnet vara både demokratisk, för att förhindra byråkrati och maktfullkomlighet, och centralistisk för att man effektivt skulle kunna lösa samordning och ledning. Centralismen betydde även att det fordrades en stark central ledning och att minoriteten i olika frågor skulle följa av majoriteten fattade beslut.

Från offensiv till defensiv

Kommunistiska internationalen bildades också i en situation då en revolutionär våg svepte över hela Europa. Organisationen tillkom i ett läge då man förväntade sig att de borgerliga regimerna skulle falla som käglor. Det behövdes partier liknande det bolsjevikiska för att den revolutionära situationen skulle utvecklas och arbetarklassen kunna gripa makten. Komintern byggdes upp i en tid av optimism och vid en tidpunkt då arbetarklassen i Europa var på offensiven. Men den revolutionära vågen rullade snabbt tillbaka. Komintern tvingades att arbeta i ett annat läge än den från början var ämnad för. Den tvingades arbeta på defensiven.

Det gällde att samtidigt med all kraft upprätthålla och försvara det första uppnådda basområdet — Sovjetunionen — och att verka för avskaffandet av kapitalismens samhällssystem också i de övriga länderna på jorden. Det bäddades i förväg för att socialismens motståndare i tid och otid skulle komma att beskylla kommunisterna, var de än uppträdde, för att gå Sovjetunionens ärenden. Detta underlättades bl a av att de kommunistiska partierna ibland underlät att påtala eller erkänna, utan i stället försökte bortförklara och t o m försvara vissa påtagliga missförhållanden och felaktigheter i Sovjetunionen.

Särskilt svårbemästrad blev Kominterns dubbla uppgift i tider då krigshotet från de imperialistiska länderna mot Sovjetunionen ökade.

Felbedömningar

Till allt detta kom så att Komintern gjorde många felbedömningar av den politiska utvecklingen och läget i olika länder. En sådan fatal felanalys var till en början bedömningen av fascismen. Om detta skriver t ex Håkan Arvidsson och Lennart Berntson i Zenit nr 19/1970:

Ännu månaderna efter det att den fascistiska rörelsen skaffat sig kontroll över den tyska statsapparaten och inlett likvideringen av den tyska arbetarrörelsen vidhöll Komintern sin negativa inställning till samarbete med socialdemokratien. Först kring mitten av 1934, i ett läge då fascismen var vid makten i Tyskland, Italien, Portugal, Österrike och militärregeringar dikterade politiken i Polen, Ungern och på Balkan, kom den första omsvängningen i Kominterns taktik i enhetsfrågan.

Även om nu de olika ländernas partier kom att inta ett sorts distriktsförhållande till Komintern som moderorganisation och därför fick beskuren handlingsfrihet, så gav medlemskapet i Komintern en väldig stabilitet och styrka åt de enskilda sektionerna. Komintern var inte blott det enda verkliga socialistiska världspartiet, det var även en kämpande international till skillnad från vad de socialdemokratiska reformistiska partiernas sammanslutning i Andra Internationalen hade varit. Organisationens olika sektioner visade ofta prov på en stor förmåga att överleva och bedriva verksamhet trots förföljelser och illegalitetsförklaringar, som den kommunistiska rörelsen ständigt utsattes för.

Leninismen

På det teoretiska planet betydde Komintern att den internationella arbetarrörelsen genom Lenins vidareutveckling av marxismen på flera områden tillfördes nytt material för den politiska kampen. Lenin utvecklade den marxistiska statsteorin, teorin om det revolutionära partiets roll och teorin om imperialismen.

Här måste påpekas att leninismens införande i det svenska Socialdemokratiska vänsterpartiet från början blev synnerligen formell — även om kongressen 1919 betraktades som en vändpunkt i utvecklingen mot en ”marxist-leninistisk” linje. Vad man då närmast eftersträvade tycks ha varit att få ”principerna fastslagna”, fast det sedan inte blev så mycket av teoretiska studier kring dessa principer.

Det bör här erinras om att det var svårare att studera socialistisk teori på den tiden än nu, främst beroende på att det fanns så litet av översättningar på svenska språket. Lenins marxism var ännu inte bekant inom den radikala delen av den svenska arbetarrörelsen. Den första boken av Lenin som utkom var *Staten och revolutionen* 1921. Lennart Berntson skriver i en artikel *Sverges kommunistiska parti och leninismen 1919-1929 (Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia, 3/1972)*:

När därför flera av Lenins teoretiska och politiska nyckelbegrepp infördes på 3:e kongressen 1919 kom

de för partiet som helhet överraskande och ideologiskt sett oförberett. Uppenbart svarade emellertid den offensiva, revolutionära strategin som Lenin och bolsjevikpartiet anvisade mot en dominerande uppfattning inom det vänstersocialdemokratiska partiet vid första världskrigets slut.

Kominterns sista år

Under andra världskriget försvagades Kominterns organisation i Europa. Dess sektioner drevs på många håll under jorden.

I Tyskland, Italien, Österrike, Spanien och Portugal hade fascismen praktiskt taget likviderat partierna. Mer eller mindre undertryckta och förbjudna var kommunisterna i Frankrike, Bulgarien, Grekland, Rumänien, Ungern, Jugoslavien, Tjeckoslovakien och Finland. I Polen upplöste Kominternledningen partiet 1938.

Efter 24 år — 1919 till 1943 — hade Komintern spelat ut sin roll som revolutionärt världsparti. Det hade sedan länge stått klart att utvecklingen i olika delar av världen och i olika länder var alltför särpräglad för att man skulle kunna genomföra en taktik och strategi som gällde överallt. Då Sovjetunionens allierade krävde att Komintern skulle upplösas innebar detta ingen större eftergift för Sovjetunionen eller den kommunistiska världsbevægelsens del.

I många av de härtagna länderna hade kommunisternas arbete i de nationella fronterna gett till resultat att de kommunistiska partiernas inflytande var mycket starkt vid krigsslutet. Detta var läget i Jugoslavien, Tjeckoslovakien, Italien, Frankrike, Albanien, Grekland och flera andra länder.

Lönestoppet hävs

Under krigets två sista år började kritik resas mot kommunisternas behandling i fackföreningarna och mot det införda lönestoppet. Kriget hade inneburit att svensk metallindustri, främst krigsindustrin kunnat göra stora vinster. 1945 gick arbetarna inom Metall i strejk. Det utformades under strejken två linjer, dels den frifackliga linjen, som stöddes av kommunisterna, dels förbundslinjen, som stöddes av socialdemokraterna. Drivande var dock den frifackliga linjen som ställde hårdare krav än förbundet. Förbundet krävde också lönehöjningar. Arbetsköparna ville inte alls veta av några lönehöjningar.

Strejken resulterade i att förbundslinjen till sist vann. En stor sak hade dock vunnits. Lönestoppet var brutet. I alla omröstningar som ägde rum bland medlemmarna i förbundet hade emellertid den frifackliga linjen majoritet.

Europa efter kriget

Vid krigsslutet 1945 kom många av de frågor, som diskuterats under Kominterntiden, hastigt upp på dagordningarna för många kommunistiska partier, särskilt för partierna i Östeuropa och i Sydostasien. Men även i länder i Västeuropa blev frågan om förhandlingar och samarbete med socialdemokraterna aktuella. I några länder i Västeuropa satt kommunister med i koalitionsregeringar. I Albanien, Jugoslavien, Bulgarien, Rumänien, Ungern, Tjeckoslovakien, Östtyskland och Polen upprättades under de närmaste åren efter krigsslutet vad man kallade folkdemokratiska stater.

Det som kan karaktärisera en folkdemokrati var enligt den tidigare generalsekreteraren i Komintern, dåvarande premiärministern i Bulgarien, Georgi Dimitrov följande:

(1) Folkdemokratin representerar de arbetandes makt under arbetarklassens ledning

- (2) Det är en stat i övergångsperioden till socialismen
- (3) Den är byggd i samarbete med Sovjetunionen
- (4) Den tillhör det antiimperialistiska och demokratiska blocket

Om vad som kännetecknade en folkdemokrati rådde dock delade meningar. Särskilt då det gällde övergången till socialismen. En ungersk kommunist, Josef Revai, delade upp utvecklingen i den förutnämnda andra punkten om övergångsperioden i två faser. Den första fasen innebar att man först måste erövra den nationella friheten, driva ut den nazityska ockupationsmakten och besegra den egna fascismen. Denna första fas var borgerligt-demokratisk. Sedan kom den andra fasen med kampen mot monopolkapitalismen och hela borgarklassen. Det var då som omvandlingen till socialismen började.

I SKP:s teoretiska tidskrift *Vår tid* nr 8, 1946, fanns bl a en avkortad artikel av Dimitrov, där han menade att proletariats diktatur var nödvändig i Sovjetunionen, men också — visserligen inte så klart uttryckt — ansåg att detta inte skulle vara nödvändig i folkdemokratierna.

Ett annat exempel på att det fanns delade meningar om folkdemokratierna och om övergången till socialismen var att i Jugoslavien hade det kommunistiska partiet inte något annat program än folkfrontens program. Detta var en klar brytning mot traditionen under Komintern-tiden.

Ännu mera direkt var den dåvarande polske konseljpresidenten Wladyslaw Gomulka emot proletariats diktatur i en artikel publicerad i *Vår Tid* nr 3, 1947, *Folkdemokratin* i Polen.

Kominform bildas 1947

Dessa olika uppfattningar och motsättningar inom de kommunistiska partierna men måhända framför allt ”det kalla krigets” uppkomst var några av de främsta orsakerna till att den Kommunistiska *Informationsbyrån* (Kominform) bildades i september 1947. Medlemmar i denna organisation, som inte var någon ny international i tidigare bemärkelse, var de kommunistiska partierna i Sovjet, Italien, Frankrike och de folkdemokratiska staterna. Inom Kominform skedde uppgörelsen med Jugoslavien, som uteslöts ur organisationen 1948.

På *Bulgariska arbetarpartiets* kongress 1948 var Dimitrov entydig i frågan: ”Sovjetstaten och folkdemokratierna är två former av proletariats diktatur”. Gomulka begick en sorts självkritik i *Polska arbetarpartiet* och erkände att han hemfallit åt högeravvikelse och nationalism. Det jugoslaviska kommunistpartiet vägrade inordna sig i Stalins politik och gick sin egen väg.

SKP 1944-1948

SKP höll sin 12:e kongress 1944, där den efterkrigspolitiska linjen diskuterades. Stor uppmärksamhet ägnades åt frågan om förhållandet till och samarbetet med socialdemokratin. Som alternativ till samlingsregeringen, som suttit under kriget, framfördes parollen om vänsterregering.

Partiets principprogram fick delvis formen av en polemik mot socialdemokratis programrevision. Det nya programmet antogs av socialdemokraterna i maj 1944 och ansågs av SKP vara ett stort steg åt höger. Det kommunistiska principprogram som togs på 12:e kongressen och är rätt kort, påminde om SAP:s gamla program.

Termen om proletariats diktatur som tidigare bara funnits med i Kominternprogrammet fanns inte med i det nya programmet. Motivering var att ordet ”diktatur” fått en förändrad betydelse och en avskräckande klang.

Som handlingsprogram antog kongressen efter vissa justeringar i huvudsak *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram* eller *27- punktsprogrammet*, som det också kallades. xxxx

Arbetarrörelsens efterkrigsprogram

Arbetarrörelsens efterkrigsprogram antogs av den socialdemokratiska partikongressen i maj 1944 som SAP:s handlingsprogram. Det var utarbetat av en kommitté där Ernst Wigforss varit ordförande. Programmet tog sikte på att bekämpa en eventuell efterkrigsdepression med hjälp av statliga ingripanden.

Man skulle enligt programmet från statens sida hjälpa allmännyttiga företag, eventuellt också starta offentliga företag i konkurrens med de privata. Förstatligande skulle tillgripas då exempelvis privat företagsamhet ledde till misshushållning. Samverkan med det privata näringslivet framhölls liksom nödvändiga rationaliseringar.

I sin avhandling *Planhushållningsdebatten*, skriver Leif Lewin om de 27 punkterna i efterkrigsprogrammet, att de visserligen betydde en radikaliserings av de dagspolitiska kraven men att ”någon ideologisk radikaliserings, såsom det ibland görs gällande, sker alltså inte inom svensk socialdemokrati vid krigsslutet”. På den punkten har Lewin säkert rätt.

Beträffande huvudfrågan i programmet om full sysselsättning menade visserligen SKP att denna fråga inte kunde genomföras av det kapitalistiska samhället och Linderot yttrade till socialdemokraternas tro härvidlag att det liknade att halshugga kapitalismens skugga. Men allt detta till trots antog 12:e kongressen efterkrigsprogrammet som handlingsprogram, men kritiserade samtidigt bl a hopblandningen av socialism och förstatligande. Ett område där efterkrigsprogrammet inte kunde accepteras av SKP-kongressen var beträffande jordbrukspolitik. SKP hade här ett självständigt program.

Den fredliga vägen till socialismen

I mars 1945 formulerades tesen om möjligheten till fredlig övergång till socialismen. Det får väl betecknas som historiens ironi, att medlemmen i AU Set Persson (känd som färgstark kommunistisk politiker och borgarråd i Stockholm) inledde frågan på sammanträdet i centralkommittén och gav därmed politbyråns syn på hur man såg på möjligheten att genomföra socialismen i Sverige:

Vi ger vår anslutning till strävandena att på vanliga demokratiska vägar genom förhandlingar, avtalsuppgörelser, lagstiftning, riksdagsbeslut, regleringsåtgärder osv komma framåt på fredlig väg.

Detta lär knappast ha varit Set Perssons personliga uppfattning. Han bröt senare med partiet bl a på grund av dess uppfattning i dessa frågor.

C H Hermansson talade om ”den fredliga vägen utgående från *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram*”, som var: ”I den begränsade betydelse som socialdemokraterna fattat det, ett program för statsdirigerad kapitalism”.

Partiet var berett att arbeta inom en sådan statsdirigerad kapitalism, dock utan att bli *kapitalismens förvaltare*:

Vårt arbete och vårt inflytande inom denna statsdirigerade kapitalism skall vi använda till att föra in klasskampen på allvar också i statsapparaten, till att äta ut bourgeoisin ... Det har skett en revolution ... som har sina drivande krafter i massornas aktivitet utanför parlamentet.

Då SKP:s centralkommittésammanträdde hösten 1945 var samlingsregeringen ersatt med en rent socialdemokratisk regering. En resolution utgående från efterkrigsprogrammet om kamp mot

monopolkapitalismen antogs. Krav på vänsterregering övergavs. I stället ville man en breddning av regeringen.

Då det också fanns många småbönder inom dåvarande Bondeförbundet, så räknades detta parti delvis som en intresseorganisation för småbönderna. På en nordisk sammankomst med delegater från de kommunistiska partierna hade bl a Hilding Hagberg varit inne på frågan om en ”röd-grön” front.

Åtskilligt tycks tyda på att delar av ledningen för SKP ansåg att det fanns vissa möjligheter för en utveckling mot någon sorts ”folkdemokrati” i vårt land. Men som Linderot tryckte på i sin inledning på partistyrelsemötet hösten 1945 behövdes det massaktioner. Så här efteråt när man studerar historien med facit i hand framstår dessa spekulationer kring en vänsterregering som mycket verklighetsfrämmande.

Den svenska vägen till socialismen

I höstriksdagens remissdebatt 1946 var det inte bara den fredliga vägen till socialismen som framfördes av kommunisterna. Nu var det ”den svenska vägen” som utvecklades av Sven Linderot i första kammaren. I andra kammaren talade Hilding Hagberg [bilden].

I *Vår Tid* vidareutvecklades frågan. Enligt en artikel i tidskriften var det följande betingelser som skilde situationen 1946 i Sverige från den i Ryssland 1917. Dessa skillnader motiverade och möjliggjorde andra framgångslinjer:

- (1) Arbetarklassen i Sverige var väsentligt större, 60% av den produktiva befolkningen.
- (2) Bourgeoisien var politiskt och ekonomiskt splittrad.
- (3) Monopolkapitalets utplundring hade gått så långt att även småbönder, tjänstemän, hantverkare och intellektuella uppfattade monopolkapitalet som huvudfiende.
- (4) Det var arbetarmajoritet i riksdagen, i flertalet landsting och i ett stort antal kommuner.
- (5) Arbetarklassen hade kunnat tillkämpa sig vissa positioner i statsapparaten, även om staten i huvudsak var en maktapparat för bourgeoisien.
- (6) LO var starkt och ”enhetligt”.
- (7) Den parlamentariska ordningen för beslutsfattande godkändes av alla stora partier (vilket innebar ett tröghetsmoment till fördel för en fredlig utveckling).
- (8) Det fanns ett starkt kommunistiskt parti, som var på frammarsch.

Även om man inte helt kan instämma i alla påståenden härovan, så fanns dessutom ett par andra mycket viktiga villkor som *inte* var uppfyllda. Det saknades *politisk enhet* inom arbetarklassen. Vidare förekom inget *samarbete* mellan arbetarklassen och mellanskikten i städerna och befolkningen på landsbygden.

Efterkrigsoptimismens orsaker

När man läser om tiden efter krigsslutet och om diskussionerna i samband med den 13:e kongressen som var en sorts höjdpunkt på partiets efterkrigspolitik, kan man knappast låta bli att undra om inte de bedömningar som partiledningen då gjorde var alldeles för optimistiska.

Vad låg bakom denna uppdrivna optimism? Var det den stora valframgången 1944 eller den kraftiga medlemsökningen? (1948 hade partiet nått upp till rekordsiffran 52000). 1944 och 1946

gick partiet starkt framåt. 1946 erhöll partiet sin hittills största andel av rösterna — 11,3 %. Detta berodde till stor del på den good-will partiet fick ”utifrån” tack vare Sovjets uppoffrande insatser i kampen mot Hitler-fascismen och kommunisternas stora insatser i partisankampen i de härtagna länderna.

Kalla kriget gör slut på efterkrigsoptimismen

1947 kom en förändring av bedömningarna. Den offensiva tonen från 1946 tystnade. Partistyrelsen antog på sensommaren en resolution om att reaktionen hade skärpt sin kamp mot demokratin och att vissa ledande socialdemokrater förespråkade en samling åt höger. Man noterade också att socialdemokratin hade intagit en hårdare attityd mot kommunisterna.

I början av 1948 kunde det konstateras att de senaste framgångarna i de fackliga valen hade börjat mattas av och i en del fall vändas i motgångar. Partiets politik efter kriget började också mötas av en viss opposition inom partiet.

I riksdagsvalet 1948 led det kommunistiska partiet kraftiga röstförluster. Man förlorade hela 5 % av sitt tidigare röstunderlag. I samband med omläggningen av politiken och valnederlaget krävdes självkritik av den förda politiken. SKP hade bedri vit en enhetsfronttaktik ovanifrån i offensivt syfte de första åren efter kriget. Detta hade visat sig framgångsrikt. Men grunden för en sådan politik försvann ganska snabbt till följd av snabba förändringar i det utrikespolitiska läget. I synnerhet användes händelserna i Tjeckoslovakien 1948 för att angripa SKP. Även om detta var faktorer som partiet inte kunde påverka är det uppenbart att det började råda oenighet om taktiken och osäkerhet om dess innebörd inom partikadern.

Linderot gjorde efter valnederlaget en självkritik på partiledningens vägnar, där han angav några av de fel som gjorts. Man hade inte klargjort sitt förhållande till socialdemokratin. Man hade i allt för hög grad framställt sig som socialdemokratins pådrivare och inte dragit upp någon gräns till socialdemokratin och inte framhållit sin roll som oppositionsparti.

SKP under kalla kriget

”USA är i dag imperialismens centrum och den amerikanska militärmakten dess beväpnade världspolis”, fastslås det i VPK:s nuvarande principprogram. Den amerikanska kapitalismen hade vid andra världskrigets slut en oskadad och stark produktionsapparat. Stora profiter inhöstades under kriget. Politiskt, ekonomiskt och militärt var Förenta staterna vid krigsslutet utan konkurrens den starkaste imperialistiska makten i världen. USA hade tagit över den roll som England innehaft efter det första världskriget.

Genom sitt monopol då det gällde kärnvapen kunde USA efter kriget ytterligare stärka sin maktställning. I rent demonstrativt syfte hade Truman också visat vilken djävulsk förödelse och vilka fruktansvärda lidanden för de drabbade människorna som detta nya vapen kunde åstadkomma genom att fälla de första atombomberna över Hiroshima och Nagasaki 1945. Detta skedde vid en tidpunkt då Japan i praktiken var besekrat.

Vid krigsslutet minskade inte USA sina militära styrkor på långt när i samma utsträckning som Sovjetunionen. I stället började USA upprätta ett system av baser runt Sovjetunionen — ett system som bara efter några år uppgick till närmare femhundra baser.

I början av år 1947 formulerades officiellt den amerikanska maktpolitiken i den s k *Truman-doktrinen*, som innebar att USA tog ledningen över de reaktionära krafterna i världen för att kontrarevolutionen överallt skulle kunna segra.

Den s k *Marshall-planen* startades för att sätta den kapitalistiska ekonomin i Västeuropa på fötter. Därigenom knöts de europeiska statsapparaterna närmare USA. Det ekonomiska biståndet var förbundet med politiska villkor. Kommunisterna tvingades lämna regeringarna i Frankrike och Italien. USA gick in och slog tillsammans med England ned revolutionen i Grekland.

Under våren 1949 bildades Atlantpakten (NATO). Redan året därpå beslutades det i Nato-ledningen att Tyskland skulle delta i upprustningen. Västeuropas kapitalister och den övriga borgerligheten kom tack vare de amerikanska insatserna snabbt tillbaka i sina funktioner med ökat självförtroende.

Vi kan inte heller bortse från att de socialdemokratiska partiernas ledningar tjänstvilligt ställde sig i spetsen för kampen mot de radikalt inställda arbetarna och kommunisterna.

Socialistinternationalen (tidigare Andra Internationalen) återuppväcktes för att också hjälpa till. Den deltog synnerligen aktivt i den antikommunistiska kampen och stödde den proamerikanska utrikespolitiken.

Det kalla krigets period

Från 1947 och framåt kan den politiska utvecklingen i Västeuropa karaktäriseras som allmänt reaktionär. De borgerliga statsapparaterna återuppbyggdes snabbt. Borgarklassen fick god hjälp av socialdemokratin i kampen mot kommunisterna.

Brittiska, franska och holländska regeringar ledda av socialdemokrater kvävde i blod kraven på nationellt oberoende i kolonierna. Labourregeringen hjälpte till att slå ned den grekiska revolutionen.

Det ökade självförtroendet hos borgarklassen i Västeuropa satte även sina spår i vårt land. Socialdemokraterna övergav snart efterkrigsprogrammet. Med mycket aktivt deltagande från SAP:s sida skärptes kampen mot kommunisterna. 1948 förklarade Tage Erlander — socialdemokratisk partiledare och statsminister — att socialdemokraterna måste förvandla ”fackföreningarna till ett slagfält mot kommunisterna”.

Detta var något helt annat än den enhet och det samarbete med siktet inställt på en socialistisk utveckling i Sverige som den kommunistiska partiledningen eftersträvat sedan krigsslutet. Den kommunistiska partiledningens efterkrigsoptimism kan synas naiv. Uppenbarligen bortsåg man från den svenska socialdemokratins nära halvsekelgama fixering vid samarbete åt höger. Bortglömd verkade också SAP:s partiegoism och dess strävan att i alla lägen uppträda som om partiet ägde och hade monopol på arbetarrörelsen.

På alla områden i samhället drevs nu en hejdlös kampanj mot kommunisterna och deras sympatisörer. I massmedia, på arbetsplatser, överallt. Flera ”spion-affärer” arrangerade av SÄPO-agenter och mytomaner utnyttjades av myndigheterna för att framställa SKP som en filial till den sovjetiska underrättelsetjänsten. Enbomsprocessen, där myndigheterna än idag inte törs bevilja resning i målet, är ett talande exempel på hur hysteri och politisk förföljelse kan bedrivas.

Krigsfaran — Koreakriget

I augusti 1949 gjorde Sovjetunionen slut på det amerikanska kärnvapenmonopolet. Detta var ett hårt slag mot den kontrarevolutionära offensiven. USA tvingades in på förhandlingsvägen. ”Terror-balansen” började dominera förhandlingarna mellan Sovjet och USA.

I januari 1950 beslöt Truman att USA skulle skaffa ett ännu mera fruktansvärt vapen — vätebomben. 1952 i november var USA färdiga att spränga den första V-bomben. Knappt ett år

efteråt var Sovjet ifatt med sin V-bomb. USA var dock fortfarande före med kärnvapenbärare.

I juni 1950 utlöste USA Koreakriget, i ett försök att ”rulla” tillbaka socialismen i Asien. USA:s strategi var att först förhindra att folkmakt upprättades i södra Korea, där den USA-stödda regimen vacklade och sedan fortsätta med att krossa folkmakten i Nordkorea. Bakom alltsammans låg förhoppningen att stoppa den revolutionära utvecklingen i Kina. Där hade folkrepubliken segrat året innan. Den hade utropats 1 oktober 1949 sedan Kuomintang-regimen jagats över till Formosa. Detta var socialismens största landvinning sedan socialismens seger i Ryssland 1917. USA:s ingripande i Korea innebar ett allvarligt hot mot freden.

Fredsarbetet, Stockholmsappellen och tredje ståndpunkten

Fredsarbetet i olika former fick därför under hela 50-talet en framträdande plats i det kommunistiska partiets politik. Världsfredsörelsen hade organiserats på en kongress i Paris 1949. En styrelse (råd) valdes.

Den 3:e rådssessionen hölls i Stockholm 1950. Där beslutades om *Stockholms-appellen* med krav på omedelbart förbud mot kärnvapen. Miljontals namnunderskrifter samlades in världen över kring denna appell. I vårt land samlades 300 000 namn in. Det var i huvudsak kommunister som svarade för detta resultat.

Under denna period uppstod i Sverige en gruppering kallad *tredje ståndpunkten*, som var för en aktiv fredspolitik och oavhängighet i förhållande till maktblocken. Författaren Artur Lundkvist, som fick Leninpriset, var ett känt namn i gruppen. Dessa fredsaktivister — liksom självklart kommunister — blev stämplade som landsförrädare. Den socialdemokratiska pressen stämde in i den övriga hetskören mot tredje ståndpunkten. Artur Lundkvist påpekade vid ett tillfälle hur Förenta Nationerna (FN) — där svensken Dag Hammarskjöld var generalsekreterare — i långa stycken verkställde USA:s politik. Sverige understödde i början USA i världsorganisationen och deltog i det handelskrig mot de socialistiska staterna, som USA inlett.

Socialdemokratins skördetid och införandet av MTM

Den av socialdemokratiska ledningen utlovade skördetiden kom. Men den blev knappast vad många arbetare hade tänkt sig. Förutom hets och rena förföljelsemetoder mot alla radikala element återuppstod även Hestapo — senare kallad SÄPO från krigstiden med telefonavlyssning, brevöppning och yrkesförbud. De som kom att skörda mest var kapitalisterna. Högkonjunkturen gav visserligen utrymme för sociala reformer. Men om levnadsstandarden nu steg, så ökade utsugningen av arbetarna ännu mer.

Den första officiella MTM-kursen i Europa ordnades i Sverige 1951. År 1953 började MTM-systemet tillämpas på arbetsplatserna. Volvo var först. De fackliga ledningarna accepterade. SKP protesterade och gick emot de nya tidsstudiemetoderna. De politiska betingelserna och partiets ringa organisatoriska styrka gjorde att motståndet mot de nya utsugningsmetoderna blev otillräckligt.

Följderna är väl kända. Resultatet blev lönesplittring, ökade inkomstklyftor och snabbare förslitning av människor. Vid krigsslutet kunde en 60-åring gå i den tidens ackordsarbete. Tjugo år senare var vid de värst utsatta industrierna en 40-åring för gammal för ackordsarbeten. Grunden för den utslagning av människor ur produktionen som nu försiggår lades under 50-talets första år.

Förändringar inom fackföreningsrörelsen

Under 50-talet genomfördes en rad förändringar inom fackföreningsrörelsen. De flesta av dem

fick en negativ innebörd för medlemmarna. Olika former för medlemsinflytande togs bort. Omröstningar om avtalen i samband med avtalsförhandlingarna försvann. Det nya storavdelningssystemet gynnade byråkratisering och toppstyrning. Kraven på nödvändiga specialkunskaper ökade i samband med tillkomsten av nya löneformer och mätmetoder, vilka alltmer fick karaktären av en svårgenomtränglig snårskog. Behovet av specialister ökade i och med de nya löneformerna (MTM m fl). Medlemsinflytande ersattes med ombudsmannavälde. Tillsammans bidrog allt detta till att nedsätta medlemmarnas egen aktivitet.

Detta påverkade även SKP:s fackligt-politiska studier. Partiets fackligt aktiva medlemmar tvingades ägna mycket mer tid åt snäva och invecklade specialstudier än åt ideologiskt-politiska studier. Utöver allt detta hade högkonjunkturen — och den levnadsstandardökning, som följde med den — en benägenhet att skapa föreställningen att kamp inte behövdes.

Hilding Hagberg, SKP:s ordförande 1951-1964.

16:e partikongressen

Förhållandet till socialdemokratin var stötestenen för partiet en lång tid efter valnederlaget 1948. Inom partiet hade en opposition utkristalliserat sig kring Set Persson. Han kritiserade partiets uppfattning om ”den fredliga vägen till socialismen” då han uppfattade denna som detsamma som det fredliga inväxandet i socialismen utan klasstrider d v s liktydig med reformism. Till en del sammanföll denna kritik med den självkritik som Sven Linderot gjort direkt efter valnederlaget 1948. Set Persson ville dock gå mycket längre. Han menade att man måste föra en hårdare politik gentemot socialdemokratin. På den 16:e kongressen formulerade han sig så här:

Men kan det inte, trots att storfinanserna är arbetarklassens huvudfiende ändå vara så att socialdemokratismen måste krossas först innan kapitalets makt kan krossas, och att huvudstöten från kommunistiska partiets sida därför måste riktas mot socialdemokratin.

Set Persson eftersträvade m a o en återgång till någon form av ”klass mot klass”-politiken från det tidiga sekteristiska 30-talet. I fråga om ungdomsförbundet hade det rätt delade meningar. Det

kommunistiska ungdomsförbundet (SKU) hade ombildats till *Demokratisk Ungdom* (DU). Set Persson menade nu att ungdomsförbundet hade likviderats genom partidekret, då man försökt att skapa en bredare ungdomsrörelse i form av *Demokratisk Ungdom*.

De kommunistiska ungdomsklubbarna ombildades till DU-klubbar, vilka även de hade ett socialistiskt program. Men DU blev aldrig någon verklig massorganisation. Då *Demokratisk Ungdom* bildades rådde ett helt annat politiskt läge än strax efter krigsslutet, då tanken på en bredare ungdomsrörelse först fördes fram. Någon likvidering av det kommunistiska ungdomsförbundet var det dock aldrig fråga om.

Set Persson blev dock helt isolerad vid partiets 16:e kongress. Vid samma kongress lämnade han också partiet. Ett hundratal uteslutningar och utträden följde. De som lämnade partiet utgav en tidning Revolt och bildade 1956 *Sveriges Kommunistiska Arbetareförbund*. Organisationen upphörde under 60-talet.

SUKP:s 20:e kongress

I februari 1956 höll Sovjetunionens kommunistiska parti (SUKP) sin 20:e kongress. De avslöjanden och uppgörelser med Stalintidens avvikelser, förföljelser och personkult, som togs upp av Chrusjtjev, fick vittgående följder för hela den kommunistiska världsrörelsen. Kort efteråt upplöstes Kominform. 1955 hade Chrusjtjev besökt Tito i Belgrad. 1956 återgäldade Tito Chrusjtjevs besök genom att resa till Moskva.

Styrkepolitikens nederlag

Under åren 1955 och 1956 företog Sovjetunionen nedskärningar av sina militära styrkor utan att USA genomförde någon motsvarande prestation. Mellan 1955 och 1957 förelades USA tre förslag från Sovjetunionens sida om internationell och kontrollerad nedrustning. Alla tre förslagen förkastades, trots att de från början utgick från amerikanska förslag.

Vid mitten av 50-talet uppnåddes en militär jämvikt mellan USA och Sovjet. Man var jämbördiga då det gällde antalet kärnvapenbärare. På hösten 1957 kom en demonstrativ bekräftelse på Sovjetunionens teknologiska kapacitet, då man sände upp den första satelliten i en bana kring jorden. Många av de myter som florerat i den borgerliga pressen om Sovjetunionens efterblivenhet fick en allvarlig knäck.

Ungernhändelserna 1956

Efter SUKP:s 20:e partikongress, då Chrusjtjev gått till angrepp mot Stalin och personkulten, reviderades mycket av den politik och de åtgärder som vidtagits under Stalins tid. Detta gällde även i folkdemokratierna. I början av 50-talet hade där också genomförts utrensningar och politiska processer på samma sätt som i Moskva på 30-talet.

I Ungern kom det att stå strid om en uppgörelse med den förda politiken. Folket krävde en annan sammansättning av regeringen samtidigt som partiet förlamades av inre strider. Det riktades kritik mot den sittande regimen från progressiva och socialistiskt sinnade människor samtidigt som högerkrafter i landet vädrade morgonluft. I detta läge intervenerade sovjetiska trupper.

Samtidigt utsattes de kommunistiska partierna i Västeuropa för reaktionens trumeld. Det svenska partiet var förvirrat och uppfattningarna delade då det gällde hur man skulle ställa sig i frågan.

Den 9 november förklarade partiets arbetsutskott att man anslöt sig till principen om icke-inblandning, till principen om att inget land, med trupper eller på annat sätt, bör söka påverka den

inre utvecklingen i ett annat land men påpekade samtidigt att just denna princip i årtal kränkts av USA och andra NATO-länder. Man hänvisade också till vad dessa just var i färd med vid Suezkanalen. Där hade just England, Frankrike och Israel gått till angrepp mot Egypten. Avslutningsvis sade man att ”en reaktionär regim i Ungern skulle i detta läge i oerhörd grad öka faran för ett tredje världskrig”.

I januari 1957 sammanträdde SKP:s centralkommitté. Läget hade då stabiliserats. Men någon enhetlig uppfattning hade emellertid inte centralkommitténs medlemmar. I inledningen till debatten sades att ”den viktigaste orsaken, som det ungerska partiet självt konstaterat, var de svåra fel och misstag som ungerska arbetarpartiet och regeringen gjorde”. En annan var, ansåg inledaren, undermineringsverksamheten utifrån.

I resolutionen från mötet hette det emellertid att ”I de ungerska händelserna spelades huvudrollen av den amerikanska imperialismen och den inhemska reaktionen ... Den kontrarevolutionära aktionen möjliggjordes av allvarliga fel och brister i landets styrelse och arbetarpartiets politik”. Det skedde uppenbarligen en förskjutning av centralkommitténs uppfattning under diskussionens gång. Ansvaret för händelseutvecklingen lades inte längre i lika hög grad på det ungerska partiet. Tyngdpunkten i förklaringen till det inträffade lades istället på imperialismen. Någon mer genomgripande analys av förhållandena i folkdemokratierna, av stalintiden och personkultens system mäktade inte partiet med vid den här tiden.

Det koloniala systemets sönderfall

Från slutet av 40-talet och framåt bröts de gamla engelska, franska, holländska och belgiska kolonialväldena sönder bit för bit. Mellan 1950 och 1960 ökade antalet politiskt självständiga stater i Afrika med 23. De gamla kolonialmakterna, men framför allt USA, började ersätta den politiska överhögheten med ekonomiskt beroende. ”Nykolonialismen” tog snabbt form.

Många av de nya staterna föddes i hård kamp. Algeriet tvingades t ex utkämpa ett grymt befrielsekrig. Idag visar flera av dessa länder progressiva tendenser. Det uppstod en rad nya stater som tog ställning mot imperialismen i Förenta Nationerna eller i andra politiska sammanhang. Denna utveckling försökte den kapitalistiska världen förhindra — ibland genom direkta krigshandlingar.

När den reaktionära regimen i Irak störtades 1958, intervenerade USA militärt i Libanon för att hindra att en progressiv utveckling spred sig. I stort kan man säga att USA nu övertog Englands tidigare roll i den oljeproducerande arabvärlden. England, som tidigare tvingats lämna Suezkanalen försökte 1956 att tillsammans med Frankrike och Israel återta kanalzonen och startade Suezkriget.

Kuba och Latinamerika

Så gott som hela Latinamerika var sedan lång tid tillbaka kontrollerat av och i beroendeställning till den nordamerikanska kapitalismen. Den absoluta dominans som USA hade i FN de första åren innan de många självständiga afrikanska staterna kom till berodde just på att USA kontrollerade de latinamerikanska staternas röster i världsorganisationen.

En folklig regim i Guatemala kunde snabbt störtas av USA. Men fullkomligt överraskande tycktes den kubanska revolutionen, ledd av Fidel Castro, ha kommit. Revolutionen på Kuba segrade årsskiftet 1958-1959. Genom skicklig ledning fick maktförändringen en socialistisk inriktning. Denna socialismens första landvinning på det västra halvklotet fick stor betydelse för de övriga länderna i Latinamerika.

Reformismens framgångar

Ur en gruppartikel i Zenit 14/1969, där författarna i en ingress försöker ge en beskrivning av och en preliminär förklaring till utvecklingen under efterkrigstiden, citerar vi ett avsnitt, som vi tror riktigt beskriver grundorsakerna till den ”nedfrusna klasskampen dessa år:

Sveriges förmånliga ställning i den internationella kapitalismens struktur har skapat förutsättningarna för en ovanligt snabb reallönestegring, hög sysselsättning och en omfattande offentlig sektor. Detta har lagt grunden till den institutionaliserade och nedfrusna klasskamp, som den socialdemokratiska apparaten genom sin allians med de monopolistiska grupperna framgångsrikt genomfört och fått fungera med betydande effektivitet då det gäller att stabilisera den svenska samhällsformationen. I jämförelse med andra västeuropeiska samhällen har detta i Sverige skapat en situation av avpolitisering och passivitet inom arbetarklassen, som i ovanligt hög grad öppnar vägen för småborgerliga tendenser och föreställningar.

De två sista åren på 50-talet noterade det svenska näringslivet en viss tillbakagång, som — åtminstone ytligt sett — vändes i en konjunkturförbättring i början av 60-talet. Men den tidigare jämna sysselsättningsökningen visade nu en tendens att stagnera. Ingemar Andersson skriver i Bidrag till Partihistoria:

50-talets högkonjunktur var en gynnsam tid för socialdemokratins anpassning till rollen som det kapitalistiska samhällets förvaltare ... SAP:s nya program år 1960 blir en anpassning till denna utveckling. Socialdemokratin inträder även programmatiskt som förvaltare av kapitalets välfärd. Även skuggan av socialismen är nu försvunnen. Fram träder samhällets och näringslivets behov.

Det svenska småbruket läggs ned

Under 1950-talet försvann de svenska småbruket i snabb takt. Ännu 1950 var mer än 23 % av befolkningen, alltså nära en fjärdedel, sysselsatt i jord- och skogsbruk samt fiske. Idag uppgår jordbruksbefolkningen inte ens till 5 %.

Den socialdemokratiska jordbrukspolitiken ledde till en verklig massutrotning av inte bara små utan också rätt stora jordbruksenheter, som bara något år innan ansetts som lönsamma. Den blev hårt kritiserad från flera håll. Senare utveckling har också bekräftat att denna kritik var befogad.

ATP-striden

Den största inrikespolitiska striden i Sverige på många år var kampen för allmän tjänstepension — ATP. Kampen för denna socialpolitiska reform, vilken ursprungligen grundade sig på ett kommunistiskt förslag, gjorde att det kommunistiska partiet fick ett konkret tillfälle att bevisa sin enhetsvilja. Den hårda pressen mot partiet som länge rått medförde självklart en viss stiltje även om man som under finska vinterkriget dagar bet ihop tänderna och höll ihop leden. Det var inte många som lämnade partiet ens under 1956, då Ungernhändelserna givit reaktionen en förevändning att driva fram starka antikommunistiska stämningar.

Med ATP-striden infann sig ett tillfälle för partiet att börja arbeta utåtriktat igen. Mellan 1956 och 1958 följde inte mindre än fyra valrörelser med ATP-frågan i huvudrollen. I alla dessa val stödde SKP samma linje som socialdemokraterna. I folkomröstningen år 1957 arbetade kommunister och socialdemokrater tillsammans i linje 1:s valkommittéer. Kommunisten Henning Nilsson var exempelvis SAP-avlönad den tid han arbetade i linje 1-kampanjen 1957. Vid extra valet till andra kammaren 1958, då SAP:s regeringsinnehav stod på spel, drog SKP in sina listor i en del valkretsar, där man ansåg att chanserna till mandat var små och uppmanade medlemmar och valmanskår att rösta på socialdemokraterna.

ATP-reformen gick sedan igenom i riksdagen med en rösts övervikt. Folkpartisten Ture Königsson avstod från att rösta. För detta bestraffades han sedan med att uteslutas ur Folkpartiet.

SKP:s samarbete i frågan om tjänstepensionen bröt ned de värsta hetsstämningarna från socialdemokraterna och bröt också åtminstone tillfälligt partiets isolering sedan 1948. SKP:s aktivering motverkade även vissa splittringstendenser som fanns. Detta var positivt. En annan, mindre positiv följdföreteelse blev att uppörelsen med stalinismen och personkulten fördröjdes åtskilliga år.

Debatt om förnyelse

Sverges kommunistiska parti höll sin 19:e kongress i januari 1961. Dokumenten från denna kongress är optimistiska. Det visade sig senare att det fanns föga fog för sådana bedömningar.

Efter anspänningen i ATP-kampanjen sjönk aktiviteten. Den dåliga valutgången 1962 ökade pessimismen och kritiken mot partiledningen skärptes.

Ny Dag hade en livlig eftervalsdebatt, där bl a Hilding Hagberg tog avstånd från ”enpartistater” och ”inskränkta demokratiska rättigheter”. På våren 1962 hade förts vissa diskussioner i Stockholm om att förbereda någon sorts partibildning efter mönster från Norge och Danmark. Hans Göran Franck och Sven Landin stod bakom dessa debatter. Sven Landin kom på 30-talet från Kilboms-falangen till det kommunistiska ungdomsförbundet.

Hösten 1963 startade centralkommittén en debatt inför den 20:e partikongressen, som skulle hållas i januari 1964. Aktuella frågor var bland andra förhållandet till Sovjetunionen och Kina, nytt partiprogram och vägen till socialismen.

I maj 1963 hade en skrivelse till partiets centralkommitté med krav på en ordentlig debatt och politiska förändringar kommit i händerna på *Dagens Nyheter*. Skrivelsen kom att kallas De 29:s brev, efter antalet undertecknare. Denna skrivelse blev rätt tongivande för kongressdebatten.

20:e partikongressen 1964

Så kom då den 20:e partikongressen i januari 1964. Den fick stor betydelse och blev en vändpunkt i partiets utveckling — även om diskussionerna om nödvändiga förändringar i partiets program och arbetsätt kom att fortgå flera år framåt.

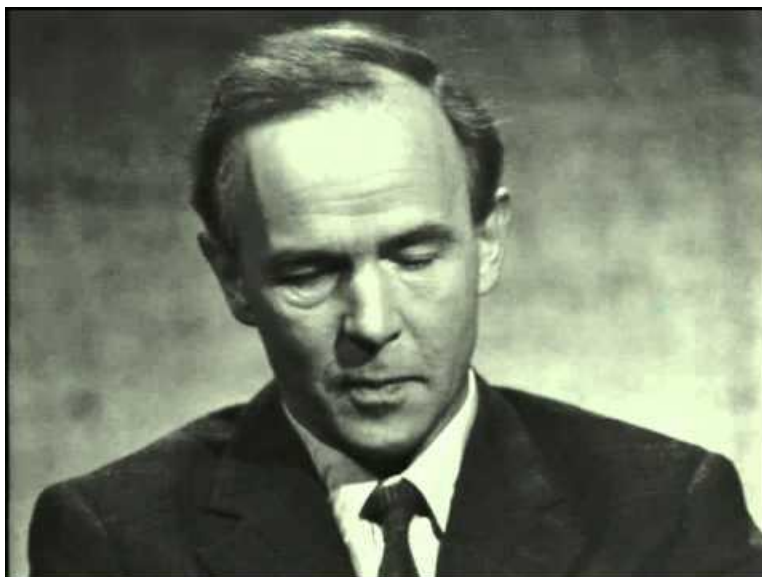
C H Hermansson valdes till ny partiordförande. Hermansson hade varit chefredaktör för *Ny Dag* och riksdagsman och ansedd som den ledande intellektuella kraften i partiet. I övrigt blev bytet av folk i partiledningen inte så omfattande på denna kongress. Hilding Hagberg blev omvald till centralkommittén (som nu bytte namn till partistyreelse). Han hade fortfarande majoriteten bakom sig i partiledningen.

Socialistisk förnyelse

Som framgått av föregående avsnitt blev inte förnyelsen så omfattande om man dömer efter personbytena i den nya partiledningen. Hilding Hagberg och många andra med samma uppfattningar som han valdes in i den nya partistyrelsen. Han fick fortfarande stort inflytande genom att hans anhängare fick majoritet i partistyrelsen. Till och med på kongressen 1964 då han fick avgå som partiordförande redovisade han i sin inledning en överseende och okritisk hållning till det socialdemokratiska partiet och regeringen som förvaltare av den svenska kapitalismen.

Han kunde knappast ha undgått att lägga märke till socialdemokratins allmänna politiska inriktning och fortsatta kommunistfientlighet. Av oförklarlig anledning tycktes han försöka borttränga Tage Erlanders slogan från 1948 om att ”göra fackföreningarna till slagfält mot kommunisterna”. Han tycktes bortse från det förhållandet att socialdemokratien genom sin klassarbetspolitik varit ett stort hinder för utveckling av en radikal arbetarrörelse i Sverige.

Från och med bytet på partiledarposten skärptes dock kritiken mot SAP:s förvalterskap av det monopolkapitalistiska samhället. Man krävde allt hårdare att den socialdemokratiska regeringen skulle regera mot storfinansen och inte med densamma.

C H Hermansson, Ordförande för SKP-VpK 1964.1975

Förhållandena inom fackföreningsrörelsen

För att lättare kunna förstå en del av orsakerna till partiets utsatta läge och nedgång i början på 60-talet (efter ATP-kampen dalade aktiviteten ånyo och vid kommunalvalen 1962 fick SKP bara 3 % av rösterna) skall vi kasta en blick tillbaka på utvecklingen inom den fackliga rörelsen.

Den hårda socialdemokratiska kampanjen inom fackföreningarna pressade kommunisterna tillbaka. Alla försök med paroller om samarbete mellan arbetare som hade samma intressen, hade föga eller ingen verkan.

De antikommunistiska kampanjerna ledde till att kommunister och radikalt folk rensades bort från fackliga förtroendeposter utan hänsynstagande till duglighet och andra meriter. Men inte nog med detta. De ledde även till undfallenhet för reformis-tema och till att fackligt arbete från kommunisternas sida avtog. 1964-1965 diskuterades tom frågan om att lägga ned partiets fackklubbar. Något som dock inte blev av överallt. Posten som facklig sekreterare i partistyrelsen avskaffades.

I det här sammanhanget måste erinras om hur författaren Gunnar Adolfsson i romanen *Trappan*, som skrevs i början på 50-talet, påpassligt tog upp frågan om kampen mot det pressade MTM-systemet. Trots att boken var en varning för vart den påbörjade utvecklingen skulle leda fick boken, när den utkom, inte den uppskattning den förtjänade ens inom det kommunistiska partiet. Idag är boken en klassiker inom arbetarlitteraturen.

Åren 1962-1967 var SKP:s fackliga arbete synnerligen undermåligt. Allt detta — socialdemokratins antikommunistiska attacker, det kommunistiska partiets undfallenhet, organisatoriska otillräcklighet och numerära svaghet ledde till viss avrustning och till uttunning av den fackliga kadern. En mycket beklaglig utveckling för ett kommunistiskt parti, som snarast måste brytas. Än idag finns det stora brister på detta område som måste repareras. Hur dessa skall övervinnas sammanhänger med frågan om hur partiets inflytande i samhället i övrigt skall stärkas. Några framgångar på det fackliga området kan inte ske isolerat från partiets övriga verksamhet.

Nio månader efter partiledarbytet i september 1964, kom dock det första konkreta tecknet på något som kunde tolkas som en uppåtgående trend för det kommunistiska partiet. Vid valet till andra kammaren fick nämligen SKP 5,2 % av rösterna, en ökning från kommunalvalet två år tidigare med 1,4 %.

Frihetskampen i Vietnam. FNL-rörelsen

Då det sedan lång tid tillbaka undertryckta folket i Vietnam 1954 lyckades erövra det ”ointagliga” fästet Dien Bien Puh, blev detta slutfasen på Frankrikes brutala kolonialvälde i Indokina. Den franska kolonialmakten — med en socialdemokratisk premiärminister — måste uppge försöken att underkuva vietnameserna. Den franska kolonialmakten blev militärt besegrad och tvingades lämna Indokina.

Genèvekonferensen samma år ledde i praktiken inte till fred för det plågade folket i Vietnam. USA var snabbt på plats med omfattande hjälp till den reaktionära regim, som bildats i Sydvietnam.

Under vintern 1964-65 hade amerikanernas inblandning utvecklats dithän att det nu inte handlade om militära ”rådgivare” och vapenhjälp etc. Amerikanska militära styrkor sattes in. USA trappade upp det hela till ett brutalt imperialistiskt angreppskrig.

Det var nu som Vietnamrörelsen för hjälp till de angripna, också i Sverige började växa ut till en massrörelse. Allt fler FNL-grupper bildades och efter hand utvecklades denna solidaritetsrörelse på bredden i en omfattning vi inte haft i vårt land sedan 30-talet, då solidaritetsuttrycken gällde det spanska folket.

Vänstervågen och den utomparlamentariska oppositionen

Redan i början av 1960-talet utvecklades olika utomparlamentariska aktiviteter här i landet. Efter massakern i Sharpville 1961 växte det fram en solidaritetsrörelse med folken i Södra Afrika som riktade sig mot apartheidpolitiken och senare också mot den portugisiska kolonialismen.

Genom kärnvapenhotet kom många unga människor till politisk klarhet. Det har sagts att de sist engagerade i *Kampanjen mot atomvapen* — som bildades 1961 och de tre första åren efter 1961 organiserade stora demonstrationer mot atomvapen blev de först engagerade i vietnamrörelsen.

Den snabbaste och mest anmärkningsvärda radikaliserings av särskilt ungdomar och studenter kom i slutet av 60-talet. Inspirationskällor till denna snabba radikaliserings får bli sökas i den kontinentala debatten om en ”ny vänster”.

I det här sammanhanget kan det vara värt att påminna om vad Ernst Fischer, som blivit kallad ”den västeuropeiska kommunismens grand old man” och som levde i Centraleuropa vid tiden för vänstervågen, hade för uppfattning om radikaliserings. (Fischer tog avstånd från Warszawapaktens inmarsch i Tjeckoslovakien. Han blev 1969 inte omvald till centralkommittén i

Österrikes kommunistiska parti som klövs i två delar på Tjeckoslovakienfrågan. Med några få rösters övertikt utslöts han senare ur partiet. Efter utslutningen gjorde Fischer positiva uttalanden om den revolutionära rörelsens möjligheter i Europa.) Han pekade bl a på de nya stämningarna inom de vänster-katolska kretsarna liksom bland unga arbetare och intellektuella. Fischer menade att denna utveckling gav möjligheter till en ny form av kampgemenskap mot kapitalismen. Studentrörelsen fattade han som en revolt mot alla gamla, föråldrade institutioner i samhället.

Tidsignal startas

Under 1965 tilltog den marxistiska diskussionen i Sverige. Frågan om att utveckla och leda in rörelsen på rätta vägar blev en förstahandsfråga för det kommunistiska partiet.

Hösten 1965 utkom C H Hermanssons bok *Vänsterns väg* som ett inlägg i denna allmänna vänsterdebatt. Samma år startades tidningen *Tidsignal*, avsedd som ett forum för vänsterns olika riktningar: socialister, partilösa, radikala socialdemokrater och kommunister. SKP stödde tidningen även ekonomiskt, vilken utan att vara partiorgan propagerade för det kommunistiska partiet vid valen 1966 och 1968. Vid kommunalvalet 1966 gick SKP ytterligare något framåt och fick 6,4 % av rösterna.

Från slutet av 1968 upphörde det ekonomiska stödet till *Tidsignal*, då *Ny Dag* krävde allt ekonomiskt stöd som gick att uppbringa. *Tidsignal* drog sig fram ytterligare ett och ett halvt år. Efter olika försök med insamlingar, avtal med *Vänsterns Ungdomsförbund* om spridningen av tidningen och slutligen försök med aktieteckningar måste tidningen läggas ned i maj 1970.

Socialistiska Förbundet

Våren 1967 bildades *Socialistiska Förbundet*. Det var ett försök att göra *Forum Vänster*, ett diskussionsforum, som uppstått i Stockholm året dessförinnan, till en riksorganisation. Organisationen var dock inte avsedd att bli ett nytt parti. Medlemmar i förbundet var förutom kommunister en del socialdemokrater och partilösa. Någon större roll kom dock aldrig organisationen att spela i svenskt politiskt liv. I viss utsträckning kan den emellertid ha medverkat till att den svenska vänstern förskonades från den splittring som uppstod i grannländerna Norge och Danmark, där det vid sidan av de kommunistiska partierna uppstått socialistiska folkpartier. En viss negativ inverkan kan förbundet ha fått under de senaste åren då det kan ha fördröjt den nödvändiga organisatoriska förstärkningen av det kommunistiska partiet.

Då valnederlaget sedan kom 1968 insåg man också ”att uppslutning bakom VPK var det enda vettiga alternativet”, som Bo Hammar skriver i *Socialistisk Debatt* nr 5/1977. När *Socialistiska Förbundet* upplöstes vid årsskiftet 1968/69 hade också många av de ledande i organisationen blivit medlemmar i det kommunistiska partiet.

SKP:s 21:a kongress i maj 1967. Namnbyte

Den 13-16 maj 1967 höll SKP sin 21:a kongress i Stockholm. Den mest uppmärksammade frågan på denna kongress var att partiets namn ändrades från *Sveriges Kommunistiska parti* till *Vänsterpartiet kommunisterna*. Detta namnbyte åstadkom mycken debatt, även efter kongressen.

Utgående från socialdemokraternas kraftiga nedgång vid kommunalvalen 1966 så vände sig nu partiet, inför SAP:s kongress som skulle hållas senare på hösten 1967, till socialdemokraterna med förslag om teknisk valsamverkan. Detta för att förhindra att borgarna skulle erövra regeringsmakten vid riksdagsvalet 1968. Det ansågs att denna risk förelåg. På kongressen antogs

ett nytt program *Socialistiskt Alternativ*. Även nya stadgar för partiet antogs.

Man kan inte tala om någon enhet heller på denna kongress. Fraktioner fanns såväl på höger- som vänsterkanten. Efter kongressen lämnade en vänsteristisk maoistiskt inspirerad grupp partiet och bildade KFML (*Kommunistiska Förbundet Marxist-Leninsterna*.) Detta förbund splittrades senare i KFML och KFML(r). Kfml-arna tog slutligen VPK:s gamla namn *Sveriges Kommunistiska parti*.

Förhållandet till den internationella kommunistiska rörelsen

Beträffande inställningen till övriga partier i världen så har det svenska partiet efter 1964 intagit en mycket försiktig hållning till frågan om att underteckna några internationella resolutioner, som skulle kunna leda till några bindningar. Med andra ord har man inte företagit sig något som skulle kunna inskränka det egna partiets fullständiga suveränitet. Självklart har partiet hållit kontakterna med andra länders kommunistiska partier levande. Man utbyter informationer samt är öppen för alla tillämpbara lärdomar. Den internationella solidariteten med arbetarrörelsen och med alla progressiva rörelser som kämpar mot kolonialt, rasistiskt och annat förtryck runt om i världen har alltid haft en framträdande plats i det kommunistiska partiets verksamhet.

I frågan om den djupt tragiska konflikten mellan Sovjetunionen och Kina så iaktas en oberoende hållning. Kritik — ibland ganska hård sådan — har riktats mot båda dessa socialistiska länder i olika frågor och i olika sammanhang.

Utvecklingen närmast efter namnbytet. VUF:s utveckling

I juni 1967 bytte även ungdomsförbundet namn från *Demokratisk Ungdom* (DU) till *Vänsterns Ungdomsförbund* (VUF).

Inom förbundet utvecklades ultravänster-tendenser och anarkistiska idéer allt mer och VUF övergick småningom till en öppet fientlig inställning till VPK.

På partikongressen 1969 drev VUF direkt fraktionsarbete mot partiet. Motioner och uppträdanden på kongressen var förberedda från förbundsledningen. Linjen som VUF:arna förde fram bestod i vänsteristiska beskillningar om att partiet blivit reformistiskt.

VUF-delegater vid kongressen angrep även Sovjetunionen för ”socialimperialism”, vilket ledde till protester från den sovjetiska delegationen vid kongressen.

VUF:s urartning gick sedan snabbt. Slutresultatet blev det vanliga — uppsplittring i ännu mindre och ännu mer betydelselösa smågrupper. En grupp bildade *Förbundet Kommunist*, en annan *Marxist-leninistiska kampförbundet* (MLK).

Förslag om listindragning

Efter att den socialdemokratiska partikongressen hade avvisat det kommunistiska förslaget om teknisk valsamverkan vid det stundande valet 1968, gjorde VPK:s partiledning ytterligare försök att få samverkan. Resultatet blev även nu negativt.

Den blivande utbrytargruppen med Sven Landin och Rolf Utberg i toppen föreslog att VPK skulle dra in sina kandidatlistor i vissa kretsar och på detta, för det kommunistiska partiet nästan självutplånande sätt, bidra till att rädda den socialdemokratiska regeringen. Att dra in listor för partiets väljare skall stödja ett annat parti är alltid problematiskt. I det rådande läget skulle en listindragning sannolikt medfört att många kommunistiska väljare stannat hemma på valdagen.

För att ge alla väljare ett möjligt alternativ att uttala sig mot den förda politiken beslöt partiledningen att inte dra in några listor. Landins och Utbergs linje var en fortsättning på den tidigare förda undfallenhetspolitiken. Landin och Utberg lämnade partiet mitt under valkampanjen 1968.

Tjeckoslovakienhändelserna 1968

Den 21 augusti 1968 invaderade fem stater ur Warszawa-pakten Tjeckoslovakien. Motiveringarna var att hindra imperialistiska intriger mot landet. Någon framställning om militärt bistånd hade emellertid inte gjorts av den tjeckiska statsledningen. VPK:s inställning var istället den att det i Tjeckoslovakien pågick en socialistisk förnyelseprocess.

Samma dag gjorde VPK:s verkställande utskott (VU) ett uttalande med bl a följande innehåll.

VPK som är anhängare av varje folks rätt att bestamma sin egen utveckling fördömer Warszawapaktsländernas militära våld mot Tjeckoslovakien. Att som skett med vapenmakt socialistiska länder emellan söka ändra en politik som rönt det tjeckiska folkets uppenbara stöd är ett brott mot socialismens principer.

VPK kräver att alla utländska trupper omedelbart och villkorslöst dras bort från Tjeckoslovariens territorium. Vi uppmanar alla kommunister och socialister att stödja de tjeckoslovakiska kommunisternas och det tjeckoslovakiska folkets kamp.

Drygt en månad senare instämde partistyrelsen enhälligt — alltså även Rolf Hagel och Alf Löwenborg — i VU:s uttalande. Partistyrelsens motivering till uttalandet i Tjeckoslovakienfrågan framgår av följande citat:

I grund och botten handlade det om frågan om de kommunistiska partiernas självständighet. Ingen ansvarig instans i Tjeckoslovakien hade begärt militär assistans från Warszawapaktsstaterna. I samband med de främmande truppena i Prag var det inga kontrarevolutionärer som greps utan de främsta företrädarna för den tjeckoslovakiska staten och Tjeckoslovariens kommunistiska parti vilka fördes till Sovjetunionen.

I ord anslöt sig *Norrskensflamman* till principen om partiernas självständighet, men en ”självständighet” som icke tillät kritik mot Sovjetunionen. Partiets avståndstagande från den grova kränkningen av Tjeckoslovariens suveränitet och Tjeckoslovariens kommunistiska partis självständighet karaktäriserades som ”antikommunism och antisovjetism”.

Hilding Hagberg utnyttjade inmarschen i Tjeckoslovakien till intensifierade attacker mot partiledningen. C H Hermansson — som särskilt angreps och grovt smutskastades — skrev i ett svar i *Ny Dag* att det är fråga om ett totalt fördömande av partiets verksamhet under de år som gått sedan Hilding Hagberg avgick. Och påpekade att ”en fraktionsgrupp börjar formeras som kräver partiledningens avgång och själv framträder som partiets ledning”.

Valnederlaget 1968

Vid 1968 års andrakammarval (det sista före enkammar-reformen) fick VPK vidkännas något av en katastrof. Det blev ett ras ned till 3 %. Mer än hälften av de kommunistiska rösterna och därmed fem av de åtta riksdagsmandaten gick förlorade.

Orsaken till detta nederlag är inte svårt att förklara. Den uppjagade stämning mot partiet efter Tjeckoslovakienhändelserna, Landins och Utbergs avhopp och övergång till SAP just vid en för partiet högst olämplig tidpunkt, vissa överslag från ungdomsförbundets sida i samband med kärhusockupationen tidigare på året och *Norrskensflamman*s särlinje kunde knappast leda till något annat än att VPK skulle förlora i trovärdighet.

Den 22:a partikongressen 1969

På denna kongress blev partiprogrammet från 1967 mycket kritiserat i flera motioner. Det ansågs dock att frågan om nytt partiprogram måste vidare förberedas. Därför tillsattes en permanent *programkommission* för att fortsätta arbetet med programfrågorna.

Enhälligt antogs handlingsprogrammet *Folkmakt*, som skulle gälla dels som valplattform inför det viktiga valet 1970, men även vara aktuellt för den närmast följande tiden.

Var kongressen enig om handlingsprogrammet så kom oenigheten desto mer till uttryck vid valet till partistyrelse. Åtta av valberedningen föreslagna kandidater till den nya partistyrelsen kom med ultimatum och krav om att Alf Löwenborg, redaktör på *Norrskensflamman*, skulle bort från förslaget. Valberedningen tog tillbaka sitt förslag. Kongressen fick rösta på en stryklista och ta bort de namn man inte ville ha med. Utgången av valet blev en majoritet i den nya styrelsen för den politik som hade förts.

Då Flammangruppen på kongressen försökte ta upp frågan om Tjeckoslovakienhändelserna blev resultatet att kongressen med stor majoritet instämde i det uttalande som hade gjorts tidigare och hänvisade ytterligare till arbetsprogrammets krav om *Solidaritet i handling* och ”att alla militära baser och truppförläggningar i främmande länder bör avvecklas”.

C H Hermansson omvaldes med stor majoritet till ordförande. Lars Werner blev vice ordförande och Tore Forsberg ny partisekreterare.

VPK och vänsteruppsvinget

År 1968 kännetecknades av att studentrevolter mot en rad nya reaktionära universitetsreformer bröt ut på olika håll i Europa. I Sverige hade vi kårhusockupationen i Stockholm. Viktigare kanske är att från detta år notera den första demonstrationen mot Rhodesias deltagande i tennisspelet i Båstad. Matchen stoppades. Solidaritetsfrågorna spelade minst lika stor roll för utvecklingen på universiteten som de inrikespolitiska förhållandena.

Under vintern 1969-1970 och den närmaste tiden framåt utvecklades en kraftig våg av strejker i landet. I november 1969 gick Göteborgs hamnarbetare ut i en tvåveckorsstrejk. I december samma år började i Svappavaara den stora gruvstrejken vid malmfälten i Norrbotten, som pågick i ett par månader.

Den mångåriga — även i utlandet mycket omskrivna — svenska arbetsfreden var bruten. Detta till borgarnas och socialdemokraternas stora bestörtning. Den förhärskande klassarbetsideologin med förbud mot ”vilda strejker” kunde inte längre hindra att en enhetlig kamp för gemensamma intressen bland arbetarna utvecklades.

Sedan gruvarbetarna brutit årtiondens kampförklaring på den svenska arbetsmarknaden följde under de närmaste åren på 70-talet en mängd ”otillåtna” strejker runt om i landet. En ny kulmen kom 1975 då skogsarbetarna gick i strejk. Städskrestrejken samma år visade att kvinnornas aktivitet ökat både på arbetsplatserna och i samhället i övrigt.

Socialdemokraternas tidigare förmyndarinställning fick en allvarlig knäck. Man måste tona ned sina angrepp på ”vilda strejker”. Det blev inte så gångbart längre att skylla alla missnöjesyttringar ute på arbetsplatserna på invandrare och kommunister. Det tycktes gå upp för dem att de ”vilda strejkerna” kunde bero på omedgörliga arbetsköpare.

Att denna utveckling berodde på den ökade kampviljan och enigheten hos arbetarna, som tvingade reformisterna i LO och SAP att ändra på sina attityder, skall vi inte glömma. Det är

masskampen som ger resultat.

Den intensifierade kampen på arbetsplatserna aktualiserade också partiets gamla krav på att § 32, som gav arbetköparna rätten att fritt anställa och avskeda arbetare och fastslog arbetköparnas oinskränkta herravälde på arbetsplatserna, måste bort. Kampen framtvängde de s k trygghetslagarna. Det är nu inte lika lätt att avskeda arbetare som förut. För det krävs idag s k saklig grund. I spåren av denna utveckling följde också medbestämmandelagen, som påstods kunna ge arbetarna ett ökat inflytande på arbetsplatserna. Den verkliga innebörden kanske enklast framgår av det namn lagen fått på arbetsplatserna. Där kallas den för ”tutan”. Med det uttrycket menas att tidigare kunde arbetköparna utan några hinder besluta över arbetarnas huvuden, man kunde köra över dem. Medbestämmandelagen innebär att idag tutar man först — sedan kör man över arbetarna.

Första enkammarvalet till riksdagen

Det historiska enkammarvalet till det svenska parlamentet kom i september 1970. Historiskt var också att det var första gången som 4 %-spärren för att komma in i riksdagen och proportionell fördelning av mandat tillämpades. VPK fick nu 4,8 %, 236 653 röster, som gav 17 mandat.

Partiet hade alltså med en röstökning på drygt 91 000 gjort en klar återhämtning från katastrofvalet två år tidigare och klarat 4 %-spärren, som i stor utsträckning tillkommit just för att hålla det kommunistiska partiet utanför parlamentet.

Ungdomsförbundet byggs upp på nytt

Efter att *Vänsterns ungdomsförbund* hade sparat ur och splittrats hösten 1969, uppstod givetvis frågan för partiet att snarast bygga upp ett nytt ungdomsförbund.

Detta klarades också av de första åren på 1970-talet. Den traditionsrika *Stormklockan* — startad i december 1908 — började på nytt att utkomma som *Kommunistisk ungdoms* (KU) språkrör. Nu som månadstidning.

Uppbyggnaden av det kommunistiska ungdomsförbundet skedde från Göteborg. Förbundsstyrelsen och *Stormklockans* redaktion förlades dit.

KU:s ideologiska inriktning har under sin nu mer än 10-åriga historia stått i samklang med partiets uppfattningar och partiets politik. KU:s utveckling har också gått kraftigt framåt på olika områden: organisatoriskt, i studiehänseende och programmatiskt. *Stormklockan* har blivit en etablerad ungdomstidning.

I *Efterskrift* till antologin *Från SKP till VPK* gör Sven E Olsson en jämförelse mellan VPK:s tillskott av nya medlemmar under några år kring mitten av 70-talet och motsvarande medlemsökning inom KU som förtjänar att nämnas:

En kontrast till denna utveckling (att VPK fått många medlemmar från mellanskiktscategorier) är VPK:s ungdomsförbunds: KU har nu kraftfullt betonat att man är en arbetarungdomsorganisation och funnit en profil något annorlunda än partiets. KU:s fackliga ungdomsprogram ligger i samklang med den fackliga politik som den radikala delen av partientern står för. Förutom att KU socialt och ideologiskt klarare har markerat sin hållning än partiet har ungdomsförbundet dessutom politiskt/organisatoriskt fört en hård linje mot partihögern och *Norrskensflammas* anhängare.

Programdebatten före kongressen 1972

Det på den 21:a kongressen 1967 antagna programförslaget Socialistiskt alternativs principiella

del ändrades inte av den påföljande kongressen. Programfrågan hänsköts däremot till den på 1969 års kongress tillsatta permanenta programkommissionen.

Det ansågs också nödvändigt att ingående diskutera frågan om det nya programmet ytterligare i partiet och dess press.

Ett par VU-medlemmar fick i uppdrag att ingå i programarbetet och två grupper, en i Stockholm och en i Göteborg, arbetade också med vissa avsnitt i programförslaget.

I partistyrelsen kom så förslaget upp till behandling den 28-29 januari 1972.

Norrbottenrepresentanten i kommittén (som varit förhindrad p g a sjukdom att delta i programarbetet) reserverade sig just före partistyrelsemötet mot hela förslaget.

Diskussionen på partistyrelsemötet den 28-29 januari var ”lång och från” skrev senare Lars Herlitz i en artikel i *Socialistisk Debatt* (nr 30). Efter ett nytt möte den 12 februari blev programförslaget utsänt för diskussion i partiorganisationerna och partipressen. Strax efter publicerandet kom Norrbottens distriktsstyrelse med ett enhälligt avståndstagande från förslaget, som betecknades som ett ”skenradikalt dokument”. På våren 1972 publicerades programkommissionens förslag i *Ny Dag*, *Arbetartidningen* och *Socialistisk Debatt*.

Den diskussion som nu följde i pressen blev i långa stycken klagörande. I andra avseenden var den beklämmande med personliga angrepp från fraktionisterna mot ledande partikamrater. Speglosor om akademiska ”programmakare”, om att både arbetarklassen, det kommunistiska partiet och de socialistiska länderna förråts osv, var vanliga.

I artikeln *Programdiskussion inför 1972 års kongress* av Lars Herlitz i *Socialistisk Debatt* nr 30 berättade Herlitz senare om de obehärskade och ovederhäftiga angreppen på programförslaget och om syftet med dem. Herlitz försvarade på kongressen programmet mot Hilding Hagberg och gruppen kring *Norrskensflamman*.

En del av allt detta skrevs förmodligen i den övertygelsen att partifolket skulle förmås att sluta ögonen för vad det faktiskt stod i programförslaget. Men Hilding Hagberg kan knappast tillskrivas en så grov underskattning av partimedlemmarna. Ändå producerade han ett inlägg, där programförslaget anklagades för att önska folkkriget, för att vilja konfiskera böndernas mark (det stod förstås att storfinansens egendom i bl a mark skulle konfiskeras); för att spotta på demokrati, parlamentarism, republik, neutralitet och mycket annat. Och när nu detta inte visade sig hänga ihop, så kom han igen med en anklagelse om att vi ville avskaffa Riksförsäkringsanstalten som: ”sköter utbetalningarna till 1,3 miljoner pensionärer, till sjuka och olycksdrabbade, barnbidrag etc, och inkasserar varje månad från skilda håll några miljarder kronor. Om verksamheten där avstannade bara några veckor p g a programmets personalrekommendationer skulle många människor genast drabbas av svält”.

Vilka frågor ställde programdebatten?

Hörnstenarna i det nya programmet var enligt Lars Herlitz följande:

I grunden var det givetvis väsentliga frågor som striden gällde. Det var för det första frågan om partiets ledande roll. Programtexten (pkt 4) uttryckte den som uppgiften att delta i och utveckla varje rörelse, som befördrar det arbetande folkets intressen, och att ständigt förena rörelse med socialism ...

Det var för det andra frågan om den proletära internationalismens förutsättningar och uppgifter (pkt 11). Programtexten kräver här ett erkännande av de nationella skillnaderna som en objektiv grund för meningsskiljaktigheter och motsättningar också under socialismen, motsättningar som kan och måste lösas på basis av insikt om dessa skillnader, av självständighet och likaberättigande samt genom uppriktiga diskussioner och strävan till enighet ...

Det gällde för det tredje programtextens beteckning av socialdemokratins ledning och regeringspolitik

som ”inte ens reformistisk” och därmed i växande motsättning också till den reformistiskt socialistiska övertygelse som dock finns inom socialdemokratien (pkt 18) ...

Den fjärde huvudfrågan gällde strategin ... Det angav också de grundläggande förutsättningarna härför: en enad arbetarklass, kämpande folkorganisationer, en enad front mot storfinansen.

Och ... om den fredliga vägen. Mot kritikernas envetna önskan om att markera partiets vilja till en fredlig väg stod programkommissionens lika ihärdiga önskan om att hålla programtexten fri från rena viljeyttringar. Problemet löstes vid partistyrelsemötet i juni med den i sak mer förpliktigande formuleringen: Det ligger i arbetarklassens och folkflertalets intresse att genomföra den socialistiska samhällsomvandlingen på fredlig väg, utan väpnad kamp eller inbördeskrig.

(*Socialistisk Debatt* nr 30)

Så småningom ebbade anstormningen mot programförslaget ut. Förslaget från fraktionisterna och Norrbotten om att programkommitténs förslag skulle förkastas kom helt av sig. De mer sansade inläggen i pressen och i debatten ute i partiorganisationerna vägde tyngre än *Norrskensflamman*s ovederhäftiga grovskäll.

Slutresultatet av den omfattande och häftiga debatten blev att programmet efter en del ändringar och tillägg enhälligt antogs vid kongressen 1972. Det viktigaste tillägget rörde kvinnofrågan. Det ursprungliga förslaget behövde alltså inte ändras i de ovannämnda grundfrågorna.

VPK:s 23:e kongress

På den 23:e partikongressen i slutet av oktober 1972 klarades behandlingen av motionerna av utan några större strider. C H Hermansson omvaldes till partiordförande. I partistyrelsen fick dock Flammangruppen ett rätt stort inflytande.

Då man nu enhälligt kunde anta ett partiprogram hoppades många att det äntligen skulle bli slut på fraktionsverksamheten och oenigheten i partiet. Dessa förhoppningar skulle tyvärr inte bli uppfyllda.

Kampen inom partiet fortsätter

Den surdeg som det kommunistiska partiet dragits med sedan början av 60-talet — då man sökte utforma en förnyelselinje och på allvar började att utveckla partiets inflytande — fanns fortfarande kvar, vilket snart visade sig.

Vid *Sovjetunionens Kommunistiska partis* 20:e kongress 1956 gjordes omfattande avslöjanden om Stalintiden som fick genomgripande konsekvenser för hela den kommunistiska rörelsen. Hur dessa inverkade på debatten inom det svenska kommunistiska partiet illustrerar vi med ett citat ur en artikel från *Socialistisk Debatt* nr 1/78 av VPK:s partisekreterare Tore Forsberg:

En linje utformades, framför allt utgående från de tankar som utvecklades i Togliattis s k memorandum. Personkulten och de brott mot den socialistiska demokratin som den innebar, måste förklaras utifrån marxistiska analyser och inte med ett enkelt hänvisande till Stalins person. Vidare hävdades nödvändigheten av varje partis självständighet och att strategier i varje land utarbetades utifrån de speciella rådande betingelserna. Det sovjetiska partiets ledande roll accepteras inte längre ... Den linjen fick i Sverige på 1964 års kongress majoritet och resulterade bl a i att C H Hermansson tillträdde ordförandeposten.

Men de som inte ville eller kunde bryta med den gamla ordningen — gruppen kring *Norrskensflamman* — gav inte upp. Man fortsatte att driva en särlinje i frågan om inmarschen i Tjeckoslovakien, efter kongressen 1972 och i samband med utvisningen av Solzjenitsyn från Sovjetunionen några år senare. Partiet menade att socialismen måste garantera människor med

annorlunda uppfattningar rätten att framföra dessa. Felaktiga uppfattningar skall inte bemötas med administrativa åtgärder utan med ideologisk diskussion.

Personalkonflikten på *Norrskensflamman* 1974, då tidningens ledning mot VPK:s egen inställning till frågan om demokratin på arbetsplatserna, utan samråd företog avskedanden både på redaktionen och bland den tekniska personalen, var även ett sådant tillfälle då partiledningen måste ingripa. Då konflikten så småningom löstes hade den redan drivits till centrala fackliga förhandlingar. Hela affären som sådan var naturligtvis till stor skada för partiet.

Riksdagsvalet 1973

Vid riksdagsvalet 1973 kunde partiet trots allt detta notera en blygsam framgång och fick två nya mandat (19).

Under kongressperioden fick partiet även en del nya medlemmar — föryngringen fortskred. Ökade gjorde också studieverksamheten och aktiviteten i de kvinnopolitiska frågorna. Parti-verksamheten i allmänhet blev mera utåtriktad.

Partidebatten inför 24:e kongressen 1975

På partistyrelsens augustimöte vid riksträffen i Linköping 1974 antogs uttalandet *Huvuduppgifter i den politiska kampanjen inför VPK:s partikongress 1975*.

Partistyresemötet beslöt vidare att C H Hermanssons artikel i *Socialistisk Debatt* nr 13 skulle utgöra inledningen till kongressdebatten. Följande sex frågor togs upp i CH:s artikel:

- (1) VPK:s inställning till vissa internationella företeelser
- (2) Vår uppfattning om det socialistiska samhället i Sverige
- (3) Frågan om reformer och revolution
- (4) Hur utveckla politisk massaktivitet?
- (5) Propagandaparti eller aktionsparti?
- (6) Vårt förhållande till andra grupper, partier och rörelser

Fortfarande sköt fraktionisterna med Hilding Hagberg som flaggskepp genast in sig på den internationella delen. Synpunkterna i C H Hermanssons artikel byggde givetvis på partiprogrammet. Hagberg försökte ge sken av att han diskuterade mot Hermansson personligen och inte mot partiets grundlinje. Om Hagbergs verkliga inställning skrev C H Hermansson:

Han accepterade inte och har aldrig accepterat principen om partiernas självständighet och suveränitet samt nödvändigheten av att lösa konflikter på basis av likaberättigande och öppna diskussioner. Den inställningen måste döljas.

Lars Werner bemötte Hagbergs övertramp och skrev i *Ny Dag* nr 71 1974.

Han (Hagberg) representerar en grupp i partiet som driver en avvikande linje i frågor där kongress på kongress med stor majoritet fastslagit vilken väg partiet skall gå. Angreppet mot partiets självständiga hållning måste slås tillbaka ...

Ovederhäftigheten och de personliga angreppen blev utmärkande för debatten denna gång. Tonen hade angetts från början och fortsättningen blev början lik, med snedvridning beträffande de internationella förhållandena och angrepp mot partiprogrammet från gruppen kring *Norrskensflamman*.

Partikongressen 1975

Den långa oenigheten, som skadat partiet så mycket och som inte heller blev helt avklarad på denna kongress, speglades bl a i valet av partiordförande. C H Hermansson som varit partiets ordförande i 11 år hade före kongressen avböjt att kandidera för en ny period. Lars Werner, vice ordförande, kom då att kandidera mot Rolf Hagel, Göteborg. Werner valdes med 162 röster mot 74 för Hagel.

En del av dem som inom partistyrelsen öppet brutit mot partiets linje bl a Alf Löwenborg och John Takman omvaldes inte till partistyrelsen. Rolf Hagel lyckades nätt och jämt komma med i partistyrelsen.

Kongressen antog ett uttalande i enhetsfrågan med bl a följande innehåll:

Kongressen understryker de erinringar som görs av flera motionärer om att partiets program och stadgar skall respekteras och konstaterar att ansvariga kamrater i Norrskensflammas ledning har brutit i detta avseende. Om denna verksamhet fortsätter måste det vara den nya partistyrelsens uppgift att kraftfullt ingripa för att upprätthålla enhet inom partiet.

Från skogsarbetarstrejken 1975.

Av andra frågor där *Norrskensflamman* gick emot partiets linje på kongressen var den om kärnkraften, där fraktionisterna var för fortsatt utbyggnad.

Valet 1976

Den stora händelsen vid 1976 års riksdagsval var att socialdemokraterna förlorade sitt regeringsinnehav, som de i stort sett hållit sedan 1932, alltså i 44 år. En borgerlig trepartiregering kom med centerns ordförande Thorbjörn Fälldin som statsminister.

VPK förlorade en halv procent och mandatet minskade från 19 till 17. Ett knappt halvår senare gick två av riksdagsmännen, Alf Löwenborg och Rolf Hagel, med utbrytarna (febr 1977).

Då man läser de olika artiklarna i antologin *Från SKP till VPK* om tillståndet inom VPK under den här tiden får man intrycket av att det skulle bestå av en väldig samling tendenser och riktningar. Att människor inom ett politiskt parti har olika uppfattningar i olika frågor och var för sig tänker i olika riktningar är inget märkligt. Att det förs diskussioner inom ett parti i teoretiska och praktiskt politiska frågor är tvärtom ett hälsotecken. Annorlunda är det om en eller flera riktningar inom ett parti börjar uppträda som partier inom partiet och sedan börjar framträda utåt med andra uppfattningar än den man i demokratisk ordning beslutat om att föra ut. I artikeln *Efterskrift i Från SKP till VPK* gör Sven E Olsson dock ett riktigt påpekande:

De grupper som på senare tid stått mot varandra — Lars Werners anhängare kontra Rolf Hagels för att använda terminologin från 1975 års kongress består av sammansmältningar av olika grupper som stridit sedan 1960-talets början. De är grupper med skiftande syn på de två fundamentala frågor som i dag präglar VPK:s situation; dels synen på klasskampen i Sverige och samhällsomvandlingens strategi och taktik fokuserat i synen på socialdemokratin, dels synen på socialismen och de internationella motsättningarna, fokuserat kring synen på Sovjetunionen.

Oppositionen mot partiet och dess ledning ändrades inte efter 1975 års kongress. Förutom de nordligaste länen hade fraktionisterna ett visst inflytande i främst Göteborg, Malmö och i Mälardistriktet.

Utbrytningen 1977

I slutet av februari och i början av mars bröt sig oppositionen ut ur partiet. Man försökte på en mängd olika sätt dra med sig medlemmar, kassor och andra tillgångar. Kuppförsöket blev dock i stort sett misslyckat trots att bedrägliga metoder kom till användning för att lägga beslag på VPK:s egendom. Det stod snart klart att utbrytarna var ”generaler utan trupper”. Vid utbrytningen var det endast 4 av partistyrelsens ordinarie ledamöter och suppleanter som gick. *Arbetarpartiet Kommunisterna*, som sedan bildades, med Rolf Hagel som ordförande har vid SIFO:s mätningar bara fått några tiondels procent av väljarna. I riksdagsgruppen bröt endast Rolf Hagel och Alf Löwenborg med partiet.

Fraktionisternas kuppartade försök att slå sönder VPK förorsakade först en viss oreda på en del håll, då utbrytarna lade beslag på medlemsmatriklarna och mycket annat material, försökte orätmätigt sno åt sig föreningskassor m m. De ansträngde sig vidare att med de mest ohederliga metoder mot den rörelse de nu svek röva med sig kontorsutrustning, skrivmaskiner, expeditiionslokaler och bilar. Av detta tvingades de dock att återlämna det mesta av de kontanta medel de försökt lägga beslag på.

Ur en viss synpunkt visade det sig snart att utbrytningen⁷ blev till en viss fördel för VPK. Beklagligt var givetvis att fraktionsmakarna lyckades dra med sig något över 1 000 medlemmar ur partiet. Att det inte blev flera måste ha varit en stor besvikelse för Hagel och de andra utbrytarledarna. Särskilt med tanke på de vilda förhoppningar de hade hyst före kuppen. Att bli kvitt frondörerna betydde emellertid att alla de sympatisörer som utifrån *Norrskensflammans* agerande förut varit tveksamma till partiet nu strömmade till och på mycket kort tid mer än väl fyllde den lucka som uppstått. På rekordtid samlade dessutom VPK in en miljon kronor från medlemmar och sympatisörer för att stärka partikassan.

Med denna optimistiska syn på utbrytningen 1977 menas inte att händelsen saknade negativa aspekter. Splittringar är alltid skadliga. På sikt har dock det positiva kommit att överväga. I nära två årtionden hade fraktionsmakeriet fortgått och mängder av energi hade förbrukats på dessa ständiga, onödiga diskussioner inom partiet. *Norrskensflammans* ständiga fronderande skadade partiets möjligheter att framstå som ett alternativ i svensk politik. Möjligheten att bygga ut partiet hade ökat.

VPK:s 25:e kongress 1978

I förberedelsearbetet till partiets 25:e kongress, som partistyrelsen sammankallat till i början av januari 1978, ingick förutom den organisatoriska utbyggnaden av VPK och miljoninsamlingen också en ingående debatt i grundorganisationerna och partipressen om ett *krisprogram*.

Programförslaget antogs av kongressen som ett handlingsprogram i kampen mot arbetslösheten och dyrtiden. I krisprogrammet slås fast att partiets ”kampuppgifter och krav utgör en ny kurs i politiken. Den kan endast framvingas genom en bred folkslig mobilisering”. Vidare antogs ett energi- och ett kulturpolitiskt program samt en plan för *Ny Dags* utgivning som femdagars-tidning.

Positivt var att även på denna kongress gjordes ett organisatoriskt uttalande — *Utveckla massarbetet, stärk den socialistiska vänstern, bygg ut VPK*. Målsättningen blev att fördubbla partiets medlemsantal under de närmaste kongressperioderna. Vissa stadgeändringar företogs också. Lars Werner omvaldes enhälligt till partiordförande.

Denna kongress kan betecknas som en enighetens sammankomst. I all synnerhet i jämförelse med de närmast föregående kongresserna. En annan sak värt att notera var den förnygring som skett.

Den 25:e kongressen speglade den ökade bredden i partiets arbete. Stora krav ställdes från kongressen på alla i partiet.

Kommunistiska partiets "stilleståndslinje"

När medlemmar i den kommunistiska rörelsen studerar det egna partiets historia sker detta knappast av ett rent allmänt intresse att få veta "hur det har varit förr". Syftet är framför allt att försöka lära något av den tidigare partiutvecklingen, försöka analysera vilka misstag som begåtts, undersöka orsakerna till uteblivna framgångar eller finna förklaringar till segrar för att nå bättre resultat i fortsättningen.

Naturligtvis är det svårt att exakt mäta ett politiskt partis reella inflytande. Det avspeglar sig inte enbart i dess parlamentariska ställning. Inflytande på samhällsutvecklingen utövas i det dagliga arbetet på arbetsplatser, gator och torg. Men rent siffermässigt är det enda mått som finns den procentuella andel av väljarna man lyckas vinna i de allmänna valen till riksdagen och till de kommunala församlingarna. Parlamentet är dock en viktig del av statsapparaten och en stark ställning i parlamentet ger självklart möjligheter till politiskt inflytande.

Undersöker vi det kommunistiska partiets parlamentariska ställning finner vi snart, med några få undantag, att andelen av väljarkåren legat kring 5 %. I detta avseende har partiets ställning inte förändrats märkbart under sin över 60-åriga historia. Därmed är ingalunda sagt att partiet levit i en politisk öken. I parlamentariskt avseende kan man dock tala om att det kommunistiska partiet befunnit sig vid en stilleståndslinje.

Det är naturligtvis mycket svårt att besvara frågan om vad detta stillestånd berott på. Orsakerna har varierat från en tid till en annan. Men här följer några försök till förklaringar.

Orsaker till "stilleståndet"

Vi har tidigare i avsnittet om Komintern berört uppgiften för ett kommunistiskt parti att försvara den första stora landvinningen för socialismen — Sovjetunionen — mot alla angrepp från den kapitalistiska världen.

En lika naturlig sak för den svenska sektionen av Komintern var att sprida upplysning om vad som verkligen hände och om de framsteg som faktiskt uppnåddes för de breda folklagren i det nya Sovjetunionen, sedan man lyckats slå tillbaka alla utländska angripare och besegra kontrarevolutionen.

Det är förklarligt om kommunisterna dessa första år i sin solidaritetskänsla bortsåg från brister, svagheter och missförhållanden och undvek eller rent av försökte bortförklara en del misslyckanden som den unga sovjetstaten råkade ut för. Men man bygger inte upp ett helt nytt samhällssystem utan friktioner. Det stora problemet att tillhöra en organisation av Kominterns karaktär var, som förut påpekats, den mycket svåra uppgiften att på samma gång i tal och skrift försvara det första landet som avskaffat kapitalismen och samtidigt arbeta för avskaffandet av samma sorts kapitalistiska system i det egna landet, utan att bli stämplad som agen för Sovjetunionen.

På 30-talet översattes *SUPK:s historia* och blev till något av en socialistisk teoretisk bibel för partimedlemmarna. Vid partiskolan på Björknäs t ex lästes den ryska partihistorien på det mekaniska sättet att svenska politiska företeelser skulle bedömas utifrån "motsvarande" företeelser i den sovjetiska politiska utvecklingen. Självklart finns mycket att lära av utvecklingen i ett annat socialistiskt land t ex Sovjetunionen. Felet var att de slutsatser som drogs var försök att kopiera sovjetiska modeller utan hänsyn till svenska förhållanden. Studiemetoden

medförde automatiskt en fixering till det sovjetiska systemet. Den ledde också till att en överdriven renlärighetsinställning utvecklades, som lätt ledde till sekterism.

Det svenska kommunistiska partiet kom, liksom andra kommunistiska partier, att drabbas av Kominterns ställningstaganden i olika frågor. Inom Komintern som världsparti tillämpades den demokratiska centralismen. I organisationen fanns demokratiska inslag. Dess högsta beslutande organ var världskongressen som valde exekutivkommittén. Den centralistiska inslaget gällde verkställigheten av världskongressens och exekutivkommitténs olika beslut. Det var naturligtvis i det närmaste ogörligt att utforma en politisk linje som skulle gälla överallt i världen. Vid flera tillfällen har vi i det föregående pekat på en rad analyser och beslut som inte bara var illa anpassade till svenska förhållanden utan också felaktiga. I en del fall var de mer anpassade till den sovjetiska utrikespolitikens behov än som konkreta kampkrav för arbetarklassen i andra delar av världen. Sovjetiska statsintressen blandades inte sällan samman med arbetarklassens och partiernas uppgifter i andra länder. Den demokratiska centralismen inom Komintern gav bara två alternativ — antingen acceptera den fastslagna linjen och verkställa besluten även om man var kritisk till dem eller att ställa sig utanför organisationen med allt vad det skulle kunna dra med sig av splittringar, stridigheter och andra påfrestningar.

Andra orsaker till att vänsterns utveckling fördröjts utöver förhållandena inom Komintern har naturligtvis varit att partiets politik under hela den svenska ”välståndsepoken” framstod som svartmålningar och domedagsprofetior. Det är naturligtvis inte lätt att kritisera en regering under vars tid vid makten människorna får det bättre.

Vidare har det saknats en konkret uppfattning då det gäller hur ett svenskt socialistiskt samhälle skall vara uppbyggt. Med de speciella förhållanden som rått i Sverige har Sovjetunionen och folkdemokratierna knappast utgjort någon förebild.

En ytterligare orsak har också varit den långa utdragna diskussionen med gruppen kring *Norrskensflamman*. Den påverkade partiet i klart negativ riktning. Flammangruppens uppfattningar om demokratin under socialismen gjorde knappast partiets politik trovärdig.

En sista viktig orsak till att partiet inte utvecklats är den bristande medvetenheten om rekryteringens betydelse. Idag är det oundgängligen nödvändigt för partiet att rekryteringen blir intensivare, och att partiet uppvisar en öppnare attityd gentemot omgivningen.

Den nationella vägen till socialismen

Den vetenskapliga socialismens metod, som ofta beskrivs som marxismens väsen — dess innersta kärna — består i konkreta analyser av konkreta förhållanden. Speciella förhållanden i tiden och rummet måste beaktas. Tidigare har vi sett hur detta inte alltid varit fallet med Kominterns politik. Den politiska situationen har ibland förändrats så snabbt att en analys och en beslutad handlingslinje mycket hastigt blivit inaktuell. I andra sammanhang tog man ingen hänsyn till nationella politiska förhållanden.

Under efterkrigstiden har det vuxit fram en ökad insikt om detta. Den nationella vägen till socialismen, som diskuterats mycket de senaste åren, är ingen ny fråga inom den kommunistiska rörelsen. Vi har tidigare berört hur det svenska partiet redan 1945 behandlade frågan om ”den fredliga vägen” och hur SKP:s talare i höstrikedagens remissdebatt 1946 utvecklade frågan om ”den svenska vägen till socialismen”. Idag har denna diskussion i stor utsträckning varit knuten till den s k eurokommunismen.

Vad är eurokommunism

För det första måste nog sägas att denna term är något oegentlig. De partier som brukar kallas eurokommunistiska är sinsemellan mycket olika och arbetar under olika politiska betingelser. Vidare är den s k eurokommunismen inget specifikt för Europa. Även kommunistiska partier utanför Europa har s k eurokommunistiska uppfattningar, t ex *Japans kommunistiska parti*.

Föregångare till den nuvarande "eurokommunismen" kan spåras ända tillbaka till 20-talet. Det italienska kommunistiska partiets grundare Antonio Gramsci, som dog 1937 efter elva år i Mussolinis fängelser, utarbetade en strategi för vägen till socialismen i Italien. Gramscis idéer gick ut på att arbetarklassen måste erövra hegemonin, dvs vinna inflytande över kulturella och politiska institutioner i samhället. Maktövertagandet skulle ske genom ett långt ideologiskt utnötningskrig mot borgarklassen.

Gramscis efterträdare på partiledarposten i Italien Palmiro Togliatti, som tillhört Kominterns högsta ledning under 30-talet, utvecklade delar av Gramscis idéer. Han menade att vägen till socialismen måste utgå från de förutsättningar som förelåg i varje enskilt land. Han betonade starkt de enskilda kommunistiska partiernas självständighet.

Idag kan vi räkna bl a Enrico Berlinguer [bilden], generalsekreterare i *Italiens kommunistiska parti*, och Santiago Carrillo, generalsekreterare i *Spaniens kommunistiska parti*, som företrädare för en eurokommunistisk linje. Carrillo är den som i skrift formulerat några av eurokommunismens uppfattningar i sitt debattinlägg *Eurokommunismen och staten*.

Santiago Carrillos statsuppfattning

Vi skall här koncentrerat redogöra för hur Santiago Carrillo i slutet av 70-talet såg på möjligheterna att komma fram till socialismen i Spanien och i andra utvecklade kapitalistiska länder. Hans bok *Eurokommunismen och staten*, som utkom 1977 (1978 översatt till svenska),

betraktas som något av ett program för den s k eurokommunismen. Boken blev särskilt känd och diskuterad sedan den sovjetiska tidningen *Novoje Vremja* kritiserat Carrillo och t o m beskyllt honom för att understödja imperialismen. Det spanska partiet med ”Passionara” Dolores Ibanuri i toppen ställde sig dock helt bakom Carrillo.

Carrillo säger själv: ”Det bör påpekas att denna riktning varken har någon organisation eller ens något program. Men den har ändå en egen, omisskännlig karaktär som i olika skiftningar kommit till uttryck vid internationella konferenser, t ex vid Berlinkonferensen i juni 1976.” Carrillo säger vidare om sitt syfte med boken:

Min avsikt är att inleda en debatt i vilken mer skolade och skarpare tänkare kan föra arbetet vidare och därvid kanske tom smula söner mina argument.

Den omisskännliga karaktären hos ”eurokommunismen” består i följande:

De partier som tillhör den eurokommunistiska strömningen är överens om att gå mot socialismen med demokrati, mångpartisystem, parlament och representativa institutioner, folkets suveränitet regelbundet utövad i allmänna val, av staten och partierna, oberoende fackföreningar, frihet för oppositionen, mänskliga rättigheter, religionsfrihet, kulturell, vetenskaplig och konstnärlig frihet och uppbyggnad av mycket omfattande former för folkets medbestämmande på alla nivåer och områden ...

Detta är, menar Carrillo, den enda tänkbara modellen för en socialistisk omvandling i de utvecklade kapitalistiska länderna inte bara i Europa utan också i övriga högutvecklade kapitalistländer i världen.

Som bokens titel anger är den stora frågan om förhållandet till staten. Här behandlar Carrillo de olika förändringar i statens struktur och funktioner som inträffat sedan Marx, Engels och Lenins tid. En sådan förändring är de uppgifter staten idag

i allt högre grad tar på sig som representant för de viktigaste ekonomiska maktgrupperna, nämligen kontrollen över den ekonomiska utvecklingen ... Den kapitalistiska staten rycker ut när privatkapitalet inte klarar sig och upprätthåller med kollektivets resurser de industrier och andra företag som inte kan finansiera sig själva eller utveckla sig med hjälp av tillgängligt privat kapital ... På det viset får ekonomins samhällseliga karaktär kolossala dimensioner. Den som betalar aldrig så litet i skatt finansierar med sina pengar monopolens affärsverksamhet vars vinster går direkt till ägarna.

Staten blir alltmer en förvaltarstat, men en förvaltarstat, som inte gynnar borgarklassen i dess helhet,

... dvs den kommer i konflikt med större delen av samhället. Det är orsaken till att vi i de utvecklade kapitalistiska länderna under de senaste åren fått uppleva social kamp av ett slag som vi inte varit vana vid tidigare, direkt konfrontation mellan bönder, affärsmän och andra yrkesgrupper å ena sidan och statsapparaten å andra sidan.

Motsättningen mellan staten och samhället

Carrillos resonemang påminner i vissa delar om uppfattningar hos andra marxister. I sin bok *Staten, socialdemokratien och socialismen* talar Mats Dahkvist om statens sammanhållningsfunktion och påpekar att staten måste hålla samman dels hela samhället med dess olika klasser dels borgarklassen med dess olika skikt och intressegrupper. Carrillo menar att då klassmotsättningarna ökar samtidigt som spänningarna mellan olika skikt inom borgarklassen ökar uppstår det en kris inom statsapparaten.

Ty dess medlemmar utgörs till största delen av folk från de missgynnade klasserna och befinner sig i realiteten i samma situation som de och, då de är många, kan de inte stängas inne, som armén och polisen, bakom murar, i kaserner isolerade från samhället. De ideologiska och politiska strömningar

som växer fram i samhället har nya möjligheter att tränga in i statsapparaten och erövra viktiga grupper inom den.

Staten består inte bara av en tvångsapparat med militär, polis, domstolar och skattemyndigheter. Till staten hör också det som med marxistisk terminologi kallas de ideologiska apparaterna, och de spelar faktiskt den grundläggande rollen. Hit hör kyrkan, skolväsendet, rättssystemet, massmedia etc. Carrillo skriver:

Dagens stat, i vars tjänst inte bara armén, polisen, domarna, skattemyndigheterna och den traditionella byråkratin står utan också hundratusentals lärare, administratörer, tekniker, journalister och andra yrkeskårer är fortfarande det medel för klassförtryck som Marx, Engels och Lenin påvisade. Men dess struktur är mycket mer sammansatt, mycket mer motsägelsefull än den var på de marxistiska läromästarnas tid och den står delvis i ett annat förhållande till samhället än då.

Carrillo skisserar sin strategi enligt följande:

Strategin för dagens revolutioner i de utvecklade kapitalistiska länderna måste inriktas på att vända de ideologiska apparaterna mot systemet, omvandla dem och utnyttja dem, åtminstone delvis, mot den monopolkapitalistiska statsmakten. Vår tids erfarenheter visar att det är möjligt ... vi har här nyckeln till omvandlingen av statsapparaten på demokratisk väg.

Carrillo ger många exempel på förändringar bl a inom den spanska kyrkan som på 30-talet ideologiskt stod bakom Franco-fascismen. Under de senare årens klasskamp i Spanien kunde nu däremot arbetarkommisionerna finna en tillflyktsort i kyrkor och kloster. Tom bland biskoparna börjar man tvivla på det kapitalistiska systemet. Han pekar på hur studenter i många prästseminarier de ”senaste åren ägnat marxismen ett intensivt studium vid sidan av teologin”. Krisen inom kyrkan finns klart märkbar även på andra håll t ex i Latinamerika och Italien.

Beträffande utbildningssystemets kris så nämns bl a studentdemonstrationerna maj —juni 1968 ”då skolapparatens kris exploderade”. Carrillo menar att trots förvirring och oklarhet så bildar dessa händelser en ”gränslinje mellan två tidsperioder”.

Vid universitet och andra skolor tog just då en stor del av kulturkrafterna ett stort steg mot medvetenhet om att deras situation i dagens kapitalistiska samhälle väsentligen är densamma som arbetarklassens.

Vi kan inte gå in på att referera Carrillos behandling av övriga ideologiska apparater, utan slutar detta avsnitt med ett citat från den franske filosofen och kommunisten Louis Althusser:

All erfarenhet visar att ingen klass varaktigt kan behålla statsmakten utan att samtidigt utöva hegemoni över och i statens ideologiska apparater.

Teoretiskt och programmatiskt arbete i VPK

Under åren närmast utbrytningen 1977 och före kongressen 1978 hade redan en rad förbättringar gjorts. Studieverksamheten hade ökat starkt. Partiet hade tagit initiativ till bildandet av *Centrum för marxistiska samhällsstudier* (CMS) och börjat genomföra en rad seminarier och varje år avhålla ett marxistiskt folkuniversitet. CMS främsta uppgift var att ta till vara och föra ut modern marxistisk debatt. *Arbetarkulturs* bokutgivning ökade under hela 70-talet, samtidigt som bokcaféverksamheten byggdes ut avsevärt under samma tid.

VPK-kongressen 1978 var den första efter utbrytningen. Den präglades i hög grad av förväntningar och stora ambitioner. Debatten under kongressen var ytterst livlig och konstruktiv. Det beslöts att över 20-talet program för olika verksamhetsområden skulle utarbetas. Mängder av informations- och diskussionsmaterial i olika frågor skulle skaffas fram. Det framfördes önskemål om anställning av fler funktionärer. Partistyrelsen skulle planera för en femdagarsutgivning av *Ny Dag*.

Vid kongressen 1978 antogs ett krisprogram, ett *energipolitiskt program* och ett *kulturpolitiskt program*. Kongressen krävde fortsatta diskussioner i partiet om partiets syn på de socialistiska länderna och om förhållandet mellan socialism och demokrati. Under den gångna kongressperioden har partistyrelsen antagit ett *kvinnopolitiskt program*, ett *bostadspolitiskt program* och ett *socialpolitiskt program*. Vidare har det bildats ett pionjärförbund.

På tröskeln till 80-talet

Efter ett långvarigt befrielsekrig lyckades de portugisiska kolonierna Angola, Mocambique och Guinea-Bissau att slå sig fria. I Portugal störtades 1974 den fascistiska Caetano-regimen. 1975 drev vietnameserna äntligen ut USA-imperialismen ur sitt land. Efter Francos död lyckades det de kommunistiska och socialistiska partierna att genomdriva en demokratisk utveckling i Spanien.

Utvecklingen i världen var dock inte odelat positiv under 70-talet. Ett stort bakslag för de demokratiska krafterna var Allende-regimens störtande i Chile 1973 och Sydafrikas attacker på Angola och Mocambique, vilka dock avvärjdes med hjälp från Kuba och Sovjetunionen. Efter segern över USA-imperialismen fick det vietnamesiska folket inte många år av fred. USA vägrade att betala de krigsskadestånd man överenskommit om vid fredsförhandlingarna. Motsättningarna mellan Sovjetunionen och Kina ökade. Kina stödde Pol Pot-regimen i Kampuchea, som gick till ideliga anfall på Vietnam och bedrev en ren folkmordspolitik i det egna landet. USA var inte sent att på olika vägar understödja Pol Pot mot Vietnam. Vietnam tvingades intervensera i Kampuchea. En ny regering under Heng Samrin tillsattes i Kampuchea. Kina gick till militärt angrepp mot Vietnam.

I slutet av 70-talet lyckades det iranska folket att kasta av sig oket från den despotiske shahen. Resultatet av den islamska revolutionen har vi dock ännu inte sett slutet på. Sedan president Banisadr, som representerade en moderat falang inom den islamska revolutionen, störtats har regimen utvecklats i en mer intolerant religiös — för att inte säga terroristisk — riktning.

I Nicaragua frigjorde sig folket från Somoza-diktaturen.

Efter nederlaget mot Vietnam, som var en enorm prestigeförlust för USA i flera avseenden, har dock USA-imperialismen på nytt gått till angrepp mot folken på nya vägar. President Carter övergick under sin tid vid makten från att föra en stor propagandakampanj för de mänskliga rättigheterna riktad mot Sovjetunionen och allmänt progressiva krafter i världen till att snart bedriva en traditionell antikommunistisk politik i El Salvador. Under president Reagan har hotet mot världsfreden ökat. Det är uppenbart att USA önskar göra Europa till ett slagfält för ett kärnvapenkrig mellan stormakterna. USA har maximalt utnyttjat Sovjetunionens inmarsch i Afghanistan som förevändning för att bedriva en hårdare reaktionär politik.

I Sverige understödde partiet alla frihetssträvanden världen över i Afrika, Asien och Latinamerika.

I enlighet med principen om varje nations rätt till självbestämmande tog partiet avstånd från Sovjetunionens inmarsch i Afghanistan.

Inrikespolitiskt understödde partiet de aktioner som genomfördes på arbetsplatserna — skogsarbetarstrejken och städerskestrejken. Partiet har börjat engagera sig i de kvinnopolitiska frågorna och i dag är 50 % av de medlemmar som rekryteras till partiet kvinnor. Denna rekrytering har dock tyvärr ännu inte slagit igenom i partiets olika ledande organ på olika nivåer.

En viktig fråga under 70-talet var diskussionen kring löntagarfonder. Rudolf Meidner från LO

lade fram ett förslag där äganderätten till företagen successivt skulle överföras till arbetarna genom aktietilldelning. Partiet såg det som positivt att man från LO:s sida ånyo började betrakta äganderätten som en central fråga då det gällde makten över företagen. Socialdemokratin lämnade emellertid snart makt- och äganderättsaspekten och lade istället tonvikten vid att med hjälp av löntagarfonder skaffa riskvilligt kapital åt storfinansen.

Energifrågan kom mot slutet av 70-talet att spela en allt större politisk roll. Partiet ställde upp i *Folkkampanjen mot atomkraft* och utförde ett omfattande arbete till stöd för linje 3.

Efter folkomröstningen 1980 gick arbetsköparna till frontalangrepp mot arbetarna. SAF, som sedan 1938 hållit hårt på den s k saltsjöbadsandan, hade sedan den borgerliga regeringens tillträde 1976 börjat uppträda allt militantare. Nu utlyste man en storlockout. LO svarade med att utvidga lockouten till storstrejk. SAF har under den borgerliga regeringsperioden alltmer uppträtt som en kamporganisation för arbetsköparna. SAF har blandat sig alltmer i politiken och också börjat bedriva ideologiska kampanjer för att ytterligare understödja den högervind som idag drar fram över världen.

Den 13 december 1981 resulterade konflikterna mellan de polska arbetarna representerade av deras fackliga organisation Solidaritet och landets ledning, dominerad av ett kommunistiskt parti i kris och förfall, i att militären i landet grep makten och införde undantagstillstånd. Ekonomisk kris och brist på demokrati botades med krigslagar. VPK hade sedan de stora strejkerna inleddes i Gdansk ett år tidigare stött arbetarnas strävanden till social förnyelse. VPK-kongressen i november uttalade sitt stöd för de polska arbetarna. Partistyrelsen fördömde vid sitt sammanträde den 13-14 december, militärens ingripande. Samtidigt sökte borgarna angripa VPK utifrån vad som skett i Polen trots att det funnits en klar linje sedan mitten av 60-talet.

För partiets del innebär detta att det måste stärka sin ställning ytterligare ideologiskt, politiskt och organisatoriskt. Partiet måste både uppträda som en enad och enande kraft samtidigt som man bekämpar alla försök till politisk isolering. Politisk och ideologisk klarhet, kombinerad med organisatorisk styrka och öppenhet är det mål partiet måste sätta sig före. Det är masskampen som ger resultat.